

“Pingu slapen” – “Pingu is slapen” – “Pingu slaapt”

Onderzoek naar de functie van de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* in de verwerving van het Nederlands door volwassen Turkse en Marokkaanse leiders.

L.A.M. van Beek (Yvonne)
Augustus 2012
Masterscriptie

“Pingu slapen” – “Pingu is slapen” – “Pingu slaapt”

Onderzoek naar de functie van de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* in de verwerving van het Nederlands door volwassen Turkse en Marokkaanse leiders.

Naam:	L.A.M. van Beek (Yvonne)
Studentnummer:	0808792
E-mailadres:	L.A.M.vanBeek@student.ru.nl Yvonnevan_beek@hotmail.com
Studie:	Dutch Linguistics
Cursus:	Masterscriptie
Vakcode:	LET-TWML09
Studiebelasting:	20 ECTS
Scriptiebegeleiders:	Prof. dr. R.W.N.M. van Hout (Roeland) Drs. M.M.R. Julien (Manuela)
Tweede lezer:	Prof. dr. I. van de Craats (Ineke)
Opleidingscoördinator:	Dr. A. Foolen (Ad)
Datum:	30 augustus 2012

Samenvatting

Turkse en Marokkaanse volwassen leerders van het Nederlands als tweede taal hebben in meer of mindere mate moeite met de correcte vervoeging van werkwoorden in de tegenwoordige en in de verleden tijd. De literatuur toont aan dat er drie fases kunnen worden onderscheiden in het verwervingsproces van finietheid. In de eerste fase maken de leerders veel gebruik van infinitieven (*hij lopen*). In de tweede fase gaan ze gebruik maken van hulpwerkwoorden (*hij is lopen*). Die hulpwerkwoorden zouden volgens de literatuur de functionele structuur van de uiting creëren en ze zouden morfologische kenmerken dragen. Bovendien zou het gebruik van hulpwerkwoorden minder moeite kosten dan werkwoordverplaatsing en -vervoeging. In het derde stadium gebruiken ze de correcte vervoeging (*hij loopt*).

Deze scriptie heeft het gebruik van hulpwerkwoorden door volwassen Turkse, Berberse en Marokkaans-Arabische leerders van het Nederlands onderzocht. De proefpersonen hebben deelgenomen aan twee experimenten, waarin ze zinnen in de tegenwoordige tijd en in de verleden tijd moesten aanvullen. Uit de resultaten blijkt dat de hulpwerkwoorden die vaak werden gebruikt vervoegingen van *zijn* en *gaan* zijn. Het gebruik ervan is niet afhankelijk van bepaalde geteste werkwoorden en dat houdt in dat deze vorm van insertie als een algemeen procedé kan worden gezien. Ook kan worden geconcludeerd dat de hulpwerkwoorden geen betekenisinhoud hebben. Verder bleek dat taalachtergrond van de proefpersonen geen invloed heeft op het gebruik van hulpwerkwoorden. Het taalvaardigheidsniveau en de onderzochte tijd daarentegen wel. De proefpersonen maakten in de verleden tijd veel minder gebruik van hulpwerkwoorden dan in de tegenwoordige tijd. Het gebruik van de hulpwerkwoorden is persoonsgebonden, maar de proefpersonen met niveau A1 maakten over het algemeen meer gebruik van hulpwerkwoorden dan de meer gevorderde proefpersonen met niveau A2. Hulpwerkwoorden worden wel vervoegd naar persoon (*hij gaat lopen* komt veel vaker voor dan *hij gaan lopen*), maar zelden naar tijd.

Het gebruik van hulpwerkwoorden blijkt een leerdersconstructie die wordt toegepast in de tegenwoordige tijd en zorgt voor congruentie tussen subject en werkwoord voor getal, maar niet voor tijd.

Summary

Adult Turkish and Moroccan learners of Dutch as a second language might have a problem with the correct inflection of verbs in the present and the past tense. Literature shows that there are three stages in the acquisition of the correct finite form. In the first stage, the learners especially use infinitives (*hij lopen*). In the second stage, they insert auxiliaries (*hij is lopen*). Those auxiliaries might create the functional structure of the utterance and carry morphological features. There is also the principle of economy, that states that the insertion of auxiliaries costs less effort than replacing and inflecting verbs. In the third stage the learners use the correct inflection (*hij loopt*).

This thesis investigated the use of auxiliaries by adult Turkish, Berber and Moroccan-Arabic learners of Dutch. Two experiments were created, in which the participants should complete sentences in the present and in the past tense. The results show that the auxiliaries they most often used were inflections of *zijn* and *gaan*. The use of the auxiliaries is not dependent of the tested verbs, what shows that these form of insertion is a general process. We can also conclude that the auxiliaries do not have a meaning. Language background does not play a role for the use of auxiliaries, but the level of acquisition and the tested time do play a role. In the past tense, the participants did not make as much use of auxiliaries as they did in the present tense. The use is personal, but participants with the A1 level of acquisition did in general make much more use of auxiliaries than the more advanced A2 levelled participants. The auxiliaries were inflected for person (*hij gaat lopen* is more frequent than *hij gaan lopen*), but rarely for time.

The use of auxiliaries seems to be a learner construction that is used in the present tense and creates agreement between subject and verb for person, but not for time.

Voorwoord

Deze scriptie is geschreven ter afsluiting van mijn master Dutch Linguistics aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Het onderzoek uit deze scriptie maakt onderdeel uit van het promotieonderzoek van drs. Manuela Julien naar de rol van hulpwerkwoorden in de eerste- en tweede taalverwerving. De projectleiders van het promotieonderzoek zijn prof. dr. Roeland van Hout en dr. Ineke van de Craats. Er zijn vijf groepen proefpersonen getest om de rol en functie van de hulpwerkwoorden te onderzoeken: eentalige, zich normaal ontwikkelende kinderen, eentalige kinderen met een specifieke taalontwikkelingsstoornis, tweetalige, zich normaal ontwikkelende kinderen, tweetalige kinderen met een specifieke taalontwikkelingsstoornis en laagopgeleide volwassenen die het Nederlands als tweede taal leren. Ik heb de kans gekregen om Manuela te helpen met het onderzoek naar het gebruik van hulpwerkwoorden door volwassen leiders van het Nederlands als tweede taal. Ik ben erg blij dat ik deze kans heb gekregen, omdat ik me hierdoor heb kunnen ontwikkelen als onderzoeker.

Het schrijven van deze scriptie was nooit gelukt zonder hulp van anderen. Ten eerst wil ik Manuela en Roeland bedanken voor het vertrouwen dat ze hadden in mij als onderzoeker. Ook wil ik Manuela bedanken voor haar begeleiding en betrokkenheid tijdens het proces van transcriberen, coderen en schrijven. Daarnaast wil ik Roeland bedanken voor zijn goede begeleiding en het telkens opnieuw lezen en corrigeren van delen van mijn scriptie. Ook de tweede lezer Ineke van de Craats wil ik bedanken.

Deze scriptie was niet tot stand gekomen zonder de regionale opleidingscentra (ROC's) en hun cursisten die hebben deelgenomen aan de experimenten. Via deze weg wil ik hen ook bedanken. De laatste mensen die ik wil bedanken zijn mijn ouders, mijn zus, mijn vriend en mijn vriendinnen die mij tijdens mijn scriptie hebben gesteund en me in mezelf hebben laten geloven. Ook zonder hen was deze scriptie nooit geworden wat het nu is.

Yvonne van Beek
Augustus 2012

Inhoudsopgave

	Paginanummer
1.0 Inleiding	1
2.0 De talen: Nederlands, Turks, Berbers en Marokkaans-Arabisch	3
2.1 Nederlands	3
2.1.1 Nederlandse woordvolgorde	3
2.1.2 Nederlandse inflectie	4
2.1.3 Niet-thematische werkwoorden in het Nederlands	4
2.2 Turks	5
2.2.1 Turkse woordvolgorde	5
2.2.2 Turkse inflectie	5
2.2.3 Niet-thematische werkwoorden in het Turks	6
2.3 Berbers	6
2.3.1 Berberse woordvolgorde	6
2.3.2 Berberse inflectie	7
2.3.3 Niet-thematische werkwoorden in het Berbers	7
2.4 Marokkaans-Arabisch	7
2.4.1 Marokkaans-Arabische woordvolgorde	8
2.4.2 Marokkaans-Arabische inflectie	8
2.4.3 Niet-thematische werkwoorden in het Marokkaans-Arabisch	9
2.4.4 Overzicht verschillen en overeenkomsten tussen de talen	10
3.0 Theoretische achtergrond	11
3.1 Volwassenen	12
3.2 Kinderen	15
3.3 Functie hulpwerkwoorden	16
3.4 Moeilijkheden in het verwervingsproces	18
3.5 Onderzoeksvraag en hypothesen	20
3.5.1 Hypothese 1: tussenfase	20
3.5.2 Hypothese 2: verschil in tijd	20
3.5.3 Hypothese 3: taaleffect	21
3.5.4 Hypothese 4: werkwoorden	22
4.0 Onderzoeksmethode	24
4.1 Onderzoeksontwerp	24
4.2 Materiaal voor het onderzoek	24
4.2.1 De werkwoorden	24
4.2.2 Experimenten 1a en 1b: verteltaak en receptieve meerkeuze taak	27
4.2.3 Experiment 2: aanvultaak inversie	30
4.2.4 Experimenten 3a en 3b: aanvultaken tegenwoordige en verleden tijd	32
4.3 Proefpersonen	34
4.3.1 Scholen	35
4.3.2 Taalvaardigheidsniveau	35
4.3.3 Leeftijden	36
4.3.4 Geslacht	37

4.4	Procedure	37
4.5	Apparatuur	37
4.6	Data-analyse	38
4.6.1	Transcriptie	38
4.6.2	Codering	40
5.0	Resultaten experiment 3a: aanvultaak tegenwoordige tijd	44
5.1	Patroon	44
5.1.1	Taalvaardigheidsniveau A1	45
5.1.2	Taalvaardigheidsniveau A2	45
5.1.3	Taalvaardigheidsniveau en taalachtergrond	46
5.1.4	Hypothese 1 en hypothese 3b: tussenfase en taaleffect	47
5.2	Code	48
5.2.1	Turks	48
5.2.2	Berbers	49
5.2.3	Marokkaans-Arabisch	50
5.2.4	Frequente codes Turks	52
5.2.5	Frequente codes Berbers	53
5.2.6	Frequente codes Marokkaans-Arabisch	53
5.2.7	Hypothese 3a: taaleffect	53
5.3	Geteste werkwoorden	54
5.3.1	Taalvaardigheidsniveau A1	54
5.3.2	Taalvaardigheidsniveau A2	56
5.3.3	Frequente codes taalvaardigheidsniveau A1	59
5.3.4	Frequente codes taalvaardigheidsniveau A2	61
5.3.5	Hypothese 4: werkwoorden	62
5.4	Opvallende constructies en positie van het werkwoord	62
5.5	Interessante patronen per proefpersoon	65
5.5.1	Proefpersoon 505 – A2	65
5.5.2	Proefpersoon 507 – A2	65
5.5.3	Proefpersoon 513 – A2	65
5.5.4	Proefpersoon 601 – A2	65
5.5.5	Proefpersoon 711 – A1	66
5.6	Slot	66
6.0	Resultaten experiment 3b: aanvultaak verleden tijd	68
6.1	Patroon	68
6.1.1	Taalvaardigheidsniveau A1	69
6.1.2	Taalvaardigheidsniveau A2	70
6.1.3	Taalvaardigheidsniveau en taalachtergrond	71
6.1.4	Hypothese 1 en hypothese 3b: tussenfase en taaleffect	71
6.2	Code	72
6.2.1	Turks	72
6.2.2	Berbers	73
6.2.3	Marokkaans-Arabisch	73

6.2.4	Frequente codes Turks	76
6.2.5	Frequente codes Berbers	77
6.2.6	Frequente codes Marokkaans-Arabisch	77
6.2.7	Hypothese 2 en 3a: verschil in tijd en taaleffect	77
6.3	Geteste werkwoorden	78
6.3.1	Taalvaardigheidsniveau A1	78
6.3.2	Taalvaardigheidsniveau A2	80
6.3.3	Frequente codes taalvaardigheidsniveau A1	83
6.3.4	Frequente codes taalvaardigheidsniveau A2	85
6.3.5	Hypothese 4: werkwoorden	87
6.4	Opvallende constructies en positie van het werkwoord	87
6.5	Interessante patronen per proefpersoon	90
6.5.1	Proefpersoon 501 – A1	90
6.5.2	Proefpersoon 505 – A2	90
6.5.3	Proefpersoon 507 – A2	90
6.5.4	Proefpersoon 521 – A1	90
6.5.5	Proefpersoon 606 – A2+	91
6.6	Slot	91
7.0	Vergelijking resultaten tegenwoordige en verleden tijd	93
7.1	Patroon	93
7.1.1	Taalvaardigheidsniveau A1	94
7.1.2	Taalvaardigheidsniveau A2	97
7.2	Hulpwerkwoorden	101
7.3	Geteste werkwoorden en hulpwerkwoorden	102
7.4	Slot	105
8.0	Discussie en conclusie	106
8.1	Hulpwerkwoorden: hypothese 2 (verschil in tijd) en 3a (taaleffect)	106
8.2	Taalachtergrond en hulpwerkwoorden: hypothese 3 (taaleffect)	107
8.3	Tussenfase en taalvaardigheidsniveau: hypothese 1 (tussenfase)	108
8.4	Markering verleden tijd	109
8.5	Geteste werkwoorden: hypothese 4 (werkwoorden)	109
8.6	Functie hulpwerkwoorden	110
8.7	Slot	111
9.0	Literatuurreferenties	112
Bijlage 1: Tien onderdelen voor de codering		115
Bijlage 2: Codes		116

1.0 Inleiding

Nederland heeft een samenleving met veel verschillende etnische groepen. In 2010 had Nederland 16,6 miljoen inwoners, waarvan één op de vijf behoorde tot de allochtone bevolking (Centraal Bureau voor de Statistiek: CBS, 2010: 33). De meeste allochtonen kwamen uit Turkije (384.000 immigranten) en Marokko (349.000) (CBS, 2010: 33). De immigratiestroom uit Turkije en Marokko is op gang gekomen in 1970, toen er een grote groep Turkse en Marokkaanse immigranten naar Nederland kwam om te werken als gastarbeider (Muysken, 2011).

Veel van de allochtonen in Nederland leren het Nederlands. Het Nederlands wordt dan hun tweede taal (T2). De volgende definitie van een tweede taal is vrij vertaald uit Saville-Troike (2006:4): “Een tweede taal is een officiële of een dominante taal in een samenleving en nodig voor studie, werk en andere basisbehoeften. Het wordt vaak verworven door minderheidsgroepen of immigranten die een andere taal als moedertaal hebben”. Het verwerven van een tweede taal kost meer moeite dan het verwerven van een eerste taal. Een kind leert zijn moedertaal binnen een paar jaar spreken, ongeacht bijvoorbeeld de valstrikken in de woordvolgorde, de complexiteit van de naamvallen of de onbegrijpelijkheid van het toonsysteem (Nortier, 2009). Onderzoekers gaan ervan uit dat kinderen beschikken over een aangeboren taalvermogen, dat vooral in de eerste levensjaren actief is (Nortier, 2009: 15; Saville-Troike, 2006). Na de vroege jeugd zijn mensen nog steeds in staat een taal te leren, maar daarvoor moeten ze veel meer moeite doen. De hersenen verliezen hun plasticiteit en de capaciteiten die nodig zijn om een taal moeiteloos te leren (Saville-Troike, 2006). Verschillende factoren spelen een rol bij de T2-verwerving, zoals de individuele factoren leeftijd en moedertaal. Ook de sociaal-psychologische factoren motivatie, interesse en moeite die in het leren wordt gestoken spelen een rol. Daarnaast spelen contact met de doeltaal en verblijfsduur een rol, evenals de leerstrategieën die iemand gebruikt (Saville-Troike, 2006; Nortier, 2009). T2-leerders bereiken zelden het niveau van een moedertaalspreker van hun doeltaal en dat vindt mede zijn oorzaak in de bovengenoemde factoren.

De eerste taal kan de T2-verwerving op een positieve, maar ook op een negatieve manier beïnvloeden. In het Turks staat het werkwoord achter in de zin, waardoor Turkse T2-leerders van het Nederlands ook in het Nederlands het werkwoord vaak achter in de zin plaatsen (Bossers, Kuiken en Vermeer, 2010). De woordvolgorde van de eerste taal beïnvloedt hier die van de tweede taal op een negatieve manier: er worden fouten gemaakt onder invloed van de eerste taal. Dat wordt ook wel *negatieve transfer* of *interferentie* genoemd. De verschillen tussen de T1 en de T2 worden dan beschouwd als leerproblemen (Bossers et al., 2010). Structuren van de T1 kunnen ook overeenkomen met de structuren uit de T2, waardoor de leerders die constructies kunnen gebruiken in hun tweede taal. Er is dan sprake van *positieve transfer* (Saville-Troike, 2006; Bossers et al., 2010).

Deze scriptie gaat over de verwerving van de grammatica van het Nederlands door Turkse en Marokkaanse leerders. Uit eerdere studies bleek dat veel leerders uit deze groepen op een bepaald punt in de ontwikkeling gebruik maken van de hulpwerkwoorden *is* en/of *gaat*, zoals in *Hij is lopen*. In plaats van werkwoordverplaatsing en de vervoeging van het werkwoord *lopen*, waardoor het *Hij loopt* zou worden, wordt *is* toegevoegd. *Is* wordt door verschillende onderzoekers gezien als een inhoudsloos en ‘leeg hulpwerkwoord’ (Van de Craats, 2005 & 2009; Van de Craats & Van Hout, 2010; Blom & De Korte, 2008). Van Hout & Van de Craats (2008) stellen dat de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* worden gebruikt als drager van grammaticale kenmerken als persoon, getal, modaliteit, tijd of aspect en dat ze weinig betekenisinhoud hebben.

De onderzoeksvraag van deze scriptie is: *Wat is de functie van de hulpwerkwoorden gaan en zijn in de verwerving van het Nederlands door Turkse en Marokkaanse volwassenen?* Daarvoor zijn twee experimenten

geanalyseerd die zijn uitgevoerd door Turkse, Berberse en Marokkaans-Arabische proefpersonen. In het ene experiment moesten de proefpersonen zinnen aanvullen in de tegenwoordige tijd en in het andere experiment in de verleden tijd. Gekeken is naar de constructies die zij hebben gebruikt in beide experimenten. Omdat de drie taalachtergronden van de proefpersonen verschillen van elkaar en van het Nederlands wordt in hoofdstuk twee een beschrijving gegeven van de drie talen en het Nederlands op drie punten. Allereerst wordt van elke taal de woordvolgorde beschreven, gevolgd door een beschrijving van het inflectionele systeem van de talen en de niet-thematische werkwoorden die de talen kennen. De niet-thematische werkwoorden zijn werkwoorden die van zichzelf weinig semantische inhoud hebben, zoals koppelwerkwoorden, modale werkwoorden en hulpwerkwoorden (Verhagen, 2009a). De woordvolgorde, het inflectiesysteem en de niet-thematische werkwoorden uit de moedertalen kunnen van invloed zijn op de constructies die de proefpersonen gebruiken in het Nederlands. Eerder is bijvoorbeeld al aangegeven dat Turkse proefpersonen in het Nederlands het werkwoord vaak achter in de zin plaatsen, omdat het werkwoord in het Turks meestal zinsfinaal staat. Daarom is het belangrijk de informatie over de talen weer te geven, zodat met zulke factoren rekening gehouden kan worden. In hoofdstuk 3 worden onderzoeken beschreven over het *is*-verschijnsel bij kinderen en volwassenen en wordt het theoretisch kader uitgewerkt. Mogelijke functies van de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* worden beschreven evenals de fases waardoor de leeders van een eerste en tweede taal gaan. Hoofdstuk 3 wordt afgesloten met de onderzoeksvraag en de bijbehorende hypothesen. Hoofdstuk 4 beschrijft de onderzoeksmethode. Hoofdstuk 5 geeft de resultaten weer van het experiment over de tegenwoordige tijd en hoofdstuk 6 die van het experiment over de verleden tijd. Hoofdstuk 7 vergelijkt de beide experimenten om na te gaan hoe de verwerving van beide tijden zich verhouden. Het afsluitende hoofdstuk geeft een samenvattende conclusie, gevolgd door een discussie van de resultaten.

2.0 De talen: Nederlands, Turks, Berbers en Marokkaans-Arabisch

De volgende paragrafen beschrijven het Nederlands, het Turks, het Berbers en het Marokkaans-Arabisch op drie punten: woordvolgorde, inflectie en niet-thematische werkwoorden.

2.1 Nederlands

2.1.1 Nederlandse woordvolgorde

In het Nederlands komen de SVO- en de SOV-woordvolgorde beide voor. Welke volgorde wordt gebruikt, is afhankelijk van de soort zin. In hoofdzinnen staat het finiete werkwoord op de tweede zinsplaats na de eerste constituent. De volgorde is dan SVO of SAuxOV (subject-hulpwerkwoord-object-werkwoord). De eerste constituent kan in hoofdzinnen een subject zijn, zoals in (1). De eerste constituent kan ook een bijwoord zijn, zoals in (3) (Jansen, Lalleman & Muysken, 1981: 317). In zinnen met een bijwoord als eerste constituent, wisselen het subject en het finiete werkwoord van positie. Er is dan sprake van *inversie*. Het finiete werkwoord staat zo toch op de tweede positie in de zin (Blom & De Korte, 2008).

(1)	Ik drink mijn koffie graag zwart.	(Blom & De Korte, 2008: 136)
(2)	Ik zou graag mijn koffie opdrinken.	(Blom & De Korte, 2008: 136)
(3)	Graag drink ik mijn koffie zwart.	(Blom & De Korte, 2008: 136)

Finietheid is een eigenschap van uitingen die gaat over de vorm en de plaats van een werkwoord in een uiting (Verhagen, 2009a: 1). Werkwoorden die kenmerken hebben voor tijd, persoon en/of getal zijn finiet, terwijl werkwoorden zonder zulke kenmerken niet-finiet zijn (Verhagen, 2009a: 2, Zwart, 2011: 76).

Voorbeelden 1 tot en met 3 laten zien dat het finiete werkwoord op de tweede zinsplaats komt in Nederlandse hoofdzinnen. Het onverbogen werkwoord, een werkwoord zonder informatie van getal, persoon en tijd, staat altijd in zinsfinale positie (Koster, 1976; Den Besten, 1983). Wanneer het werkwoord verbogen is en dus wel kenmerken van getal, persoon en tijd draagt, moet het naar de tweede positie verplaatsen vanuit de finale positie: de *verb second*-constructie (Koster, 1976; Den Besten, 1983). Als er slechts één werkwoord voorkomt in de zin, dan is dat werkwoord altijd finiet en staat het in de tweede positie in de zin.

In tegenstelling tot in hoofdzinnen, staat in bijzinnen het werkwoord altijd zinsfinaal, zoals in (4). De woordvolgorde in bijzinnen is Subject-Object-Verb (SOV).

(4)	... omdat ik gisteren een beer zag.	(Jansen et al., 1981: 317)

Het Nederlands laat in zijn woordvolgorde dus twee verschillende patronen zien: *verb second* (V2) en *verb final* (Vfin), waarbij het werkwoord respectievelijk op de tweede en op de zinsfinale plaats staat (Jansen et al., 1981: 317). Infinitieven en partikels komen alleen voor aan het einde van zinnen (Jansen et al., 1981).

Verschillende onderzoekers stellen dat het Nederlands een OV-taal is, met *verb second* in hoofdzinnen (o.a. Renckers, 2008; Orgassa, 2009). Dat betekent dat de Nederlandse bijzinnen de standaard-woordvolgorde van het Nederlands zouden weerspiegelen. Dat de woordvolgorde van het Nederlands SOV is, wordt door Koster (1976) en Den Besten (1983) op twee manieren onderbouwd. Hun eerste verklaring heeft betrekking op scheidbare

werkwoorden. Dat het finiete werkwoord naar de tweede positie in de zin wordt verplaatst, is duidelijk te zien in hoofdzinnen met een werkwoord met partikel, zoals *opdrinken*. Het finiete werkwoord wordt verplaatst, maar het partikel blijft achter op de zinsfinale plaats. (5) is hier een voorbeeld van.

- (5) Ik drink graag mijn koffie op. (Blom & De Korte, 2008: 137)

Het tweede argument is dat het finiete werkwoord niet naar de tweede positie verplaatst wordt wanneer die positie bezet wordt door een voegwoord, zoals in de bijzin (6) (Blom & De Korte, 2008).

- (6) ... dat ik graag mijn koffie zwart drink. (Blom & De Korte, 2008: 137)

Het Nederlands heeft dus een SOV-woordvolgorde, waarbij het finiete werkwoord naar de tweede zinspositie verplaatst wordt in bevestigende hoofdzinnen.

2.1.2 Nederlandse inflectie

Het Nederlands heeft geen rijk inflectiesysteem. De eerste persoon enkelvoud (ik) krijgt geen suffix. De tweede en derde persoon enkelvoud krijgen allebei het suffix *-t* in zinnen zonder inversie en in zinnen met inversie krijgt de tweede persoon enkelvoud ook geen uitgang (Orgassa, 2009). Het is onmogelijk om de uitgang van de tweede en derde persoon enkelvoud auditief waar te nemen als een woord eindigt op de consonanten *-t* of *-d*, zoals in *worden*, wat wordt uitgesproken als /wɔrt/. In het meervoud heeft het Nederlands een nog minder rijke inflectie: alle personen in het meervoud krijgen dezelfde uitgang, namelijk het suffix *-en* (Orgassa, 2009). Het suffix *-en* wordt bovendien gebruikt voor de infinitief. In tabel 2.1 is het inflectiesysteem van het Nederlands weergegeven. Niet-finite werkwoorden in het Nederlands zijn het voltooid deelwoord *ge-stam-t* en *stam + -en*.

Tabel 2.1 Inflectiesysteem van het Nederlands afkomstig uit Orgassa, 2009: 44.

Persoon	Suffix	Drinken (stam.INF)	‘to drink’
1sg	stam- Ø	Ik drink	‘I drink’
2sg	stam- t	Jij drinkt	‘You drink’
3sg	stam- t	Hij/zij drinkt	‘He/she drinks’
1-3pl	stam- en	Wij/jullie/zij drinken	‘We/you/they drink’

2.1.3 Niet-thematische werkwoorden in het Nederlands

De term ‘niet-thematische werkwoorden’ die hier wordt gebruikt, is vrij vertaald uit Verhagen (2009a). De term wordt in het vervolg van deze scriptie contrasterend gebruikt met de term ‘thematische werkwoorden’. Niet-thematische werkwoorden zijn werkwoorden die van zichzelf weinig semantische inhoud hebben, zoals

koppelwerkwoorden, modale werkwoorden en hulpwerkwoorden van tijd. Thematische werkwoorden hebben wel een duidelijke semantische inhoud, zoals *lopen* en *eten* (Verhagen, 2009a). Een ander woord voor thematisch werkwoord is *lexicaal werkwoord*.

Het Nederlands kent negen koppelwerkwoorden, vijf modale werkwoorden en twee hulpwerkwoorden van tijd. De twee meest voorkomende koppelwerkwoorden zijn *zijn* en *worden*. *Zijn* legt een verbinding tussen het onderwerp en het predicaat, en drukt een status of eigenschap uit. *Worden* drukt een verandering van status uit (Verhagen, 2009a). De modalen die het Nederlands kent, *zullen*, *kunnen*, *mogen*, *moeten*, *willen*, worden gecombineerd met infinitieven. Daarnaast kent het Nederlands het werkwoord *gaan* dat wordt gebruikt om de nabije toekomst uit te drukken. Ook kent het Nederlands nog twee hulpwerkwoorden van tijd: *hebben* en *zijn*. Deze vormen worden gebruikt met het voltooid deelwoord (Verhagen, 2009a).

2.2 Turks

2.2.1 Turkse woordvolgorde

Net als het Nederlands, is het Turks een SOV-taal. In tegenstelling tot het Nederlands kent het Turks echter geen *verb second* in hoofdzinnen. Het werkwoord staat in het Turks in de meeste gevallen zinsfinaal na het subject en het eventuele object (Blom & De Korte, 2008; Orgassa, 2009). Voorbeeld (7) laat zien dat het werkwoord in het Turks woordfinaal staat.

- (7) Hasan kitab-ı oku-du (Verhagen, 2009a: 21)
Hasan book-acc read-past
Hasan las het boek

2.2.2 Turkse inflectie

Het Turks is een agglutinerende taal. In een agglutinerende taal worden meerdere morfemen, met elk een afzonderlijke lexicale of grammaticale betekenis, aan elkaar gevoegd om woorden te vormen (De Rooij, 1998). Een voorbeeld hiervan is gegeven in (8).

- (8) Bugün iş-te ol-acağ-im. (Göksel & Kerslake, 2005: 125)
Today work-loc be-fut-1sg
Ik zal vandaag op het werk zijn.

In het Turks wordt een infinitief gevormd door *-mak* aan de stam toe te voegen. In tabel 2.2 geeft het inflectieparadigma van het Turks in de tegenwoordige tijd weer. Het morfeem *-yor* duidt de tegenwoordige tijd aan en wordt gevolgd door de persoon- en getal markeerder. Het Turks kent geen verplichte realisatie van het onderwerp, wat ook wel *pro-drop* wordt genoemd (Orgassa, 2009).

Tabel 2.2 Het inflectiepatroon voor het Turks voor finiete werkwoorden *okumak* ('studeren/lezen'), afkomstig uit Verhagen (2009a: 28).

Persoon	Suffix	oku-mak (inf.)	'to study/read'
1sg	stam-yor- um	Okuyorum	'I study'
2sg	stam-yor- sun	okuyorsun	'You study'
3sg	stam-yor- Ø	okuyor	'He/she studies'
1pl	stam-yor- uz	okuyoruz	'We study'
2pl	stam-yor- sunuz	okuyorsunuz	'You study'
3pl	stam-yor- lar	okuyorlar	'They study'

2.2.3 Niet-thematische werkwoorden in het Turks

Het Turks kent bijna geen hulpwerkwoorden. Dat komt doordat het Turks een agglutinerende taal is: de suffixen worden aan het werkwoord gevoegd. Het Turks kent wel een modaal werkwoord *istemek* 'willen', dat persoon en tijdmkering draagt en zinsfinaal voorkomt (Verhagen, 2009a). Daarnaast wordt ook een koppelwerkwoord, *olmak* (betekenis ambigu tussen 'zijn' en 'worden'), gebruikt in het Turks (Verhagen, 2009a). Beide werkwoorden verschijnen in finale positie en volgen het lexicale werkwoord. Naast deze twee werkwoorden is er ook nog een infrequente vorm: *bulunmak*. De enige vorm in het Turks die met andere werkwoorden gecombineerd kan worden en meer centraal in de zin kan voorkomen, is *etmek*, 'doen', maar dat werkwoord wordt alleen gebruikt met leenwoorden (Verhagen, 2009a: 32).

2.3 Berbers

De meerderheid van de Marokkanen heeft een Berberse taalachtergrond. Berbers is de overkoepelende term voor twintig tot dertig talen in het noorden en zuiden van de Sahara (Austin, 2008). De meest gesproken Berbertalen zijn het Tarifit (1.500.000 sprekers in Marokko in 1991) en het Tachelhit en Tamazight (beide 3.000.000 sprekers in Marokko in 1998) (Lewis, 2009). Het Tarifit wordt gesproken in Noord-Marokko, het Tachelhit in Zuid-Marokko en het Tamizight in Midden-Marokko (Austin, 2008). "Uit de gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek blijkt dat meer dan tweederde van de Berbersprekende Marokkanen in Nederland afkomstig is uit de noordelijke provincies van Marokko" (Van Zoggel, 2011: 13 uit Fokkema, Harmsen en Nicolaas, 2009).

2.3.1 Berberse woordvolgorde

Het Berbers is een taal met een VSO-woordvolgorde (McClelland, 1996). Het subject en het object worden niet verplicht gerealiseerd en kunnen ook worden gerepresenteerd als affix aan de stam van het werkwoord. Het Berbers is, net als het Turks, een taal met een agglutinerende morfologie. In zinnen waar het werkwoord direct na het subject wordt geplaatst, krijgt het geen persoons- en getalmerken van het subject (McClelland, 1996).

2.3.2 Berberse inflectie

Het Berbers heeft een rijk inflectiesysteem en kent finiete, niet-finiete en hulpwerkwoorden. Hulpwerkwoorden worden gerealiseerd als onvervoegde werkwoorden. Het finiete werkwoord krijgt inflectie en het niet-finiete en het hulpwerkwoord niet. Aan het finiete werkwoord kun je grammaticale kenmerken voor tijd, persoon en/of getal aflezen (Zwart, 2011: 76). Net als het Marokkaans-Arabisch maakt het Berbers gebruik van prefixen en suffixen. Het werkwoord kan gemarkeerd worden voor subject, voor object en voor indirect object (McClelland, 1996). Tabel 2.4 geeft de inflecties voor het Berbers weer.

Tabel 2.3: Het inflectiepatroon voor het Berbers voor het werkwoord *zdey* ('schrijven'), afkomstig uit El Aissati (1994: 21-23).

Persoon	Suffix	<i>zdey</i> (inf.)	'to write'
1sg	stam- ey	necc zeddyey	'I live'
2sg mnl	t -stam- ed	cek tzeddyed	'You live (mnl)'
2sg vrl	t -stam- ed	cem tzeddyed	'You live (vrl)'
3sg mnl	i -stam	netta izeddey	'He lives'
3sg vrl	t -stam	nettat tzeddey	'She lives'
1pl	n -stam	neccin nzeddey	'We live'
2pl mnl	t -stam- em	kenniw tzeddyem	'You live'
2pl vrl	t -stam- ent	kennint tzeddyent	
3pl mnl	stam- en	nitni zeddyen	'They live'
3pl vrl	stam- ent	nitenti zeddyent	

2.3.3 Niet-thematische werkwoorden in het Berbers

Er is weinig literatuur beschikbaar over de aanwezigheid van hulpwerkwoorden, modale werkwoorden en koppelwerkwoorden in het Tarifit. Van Zoggel (2011) noemt twee hulpwerkwoorden, *tuya*, *komas* en een modaal werkwoord *xəs*. *Tuya* wordt in combinatie met een voltooid deelwoord gebruikt, waardoor het ongeveer dezelfde betekenis heeft als het Nederlandse 'hebben' of 'zijn' (Van Zoggel, 2011: 13). *Komas* wordt gebruikt om toekomst aan te duiden, waardoor het vergelijkbaar is met het Nederlandse 'gaan'. Het modale werkwoord *xəs* is vergelijkbaar met het Nederlandse 'willen' (Van Zoggel, 2011: 13).

2.4 Marokkaans-Arabisch

Het Standaard-Arabisch is de nationale taal in Marokko. Het Standaard-Arabisch is een variëteit van het Klassiek-Arabisch, de taal voor religieuze en ceremoniële doeleinden, maar in de meeste Arabische landen beheersen alleen de hoger opgeleide inwoners het Standaard-Arabisch goed (Lewis, 2009). De variëteit van het Standaard-Arabisch die in Marokko wordt gesproken, heet het Marokkaans-Arabisch.

2.4.1 Marokkaanse-Arabische woordvolgorde

In het Marokkaans-Arabisch staat het finiete werkwoord in initiële positie en komt dus voor het subject (VSO) (Jansen et al., 1981; Verhagen, 2009a). Voorbeeld (9) toont deze vooropplaatsing van het werkwoord. In zinnen met een hulpwerkwoord of modaal en een lexicaal werkwoord komen beide werkwoorden vóór het subject, zoals in (10). Ook zijn beide werkwoorden gemarkeerd in (10).

- (9) Ka-nšuf-hom koll nhar (Harrell, 1962: 152)
Dur-see. *Isg*-them every day
Ik zie hen elke dag

- (10) Xeşşni nexdem l-yum (Harrell, 1962: 180)
Must. *3sg.past*-to-me work. *Isg* the-day
Ik moest vandaag werken

Het subject hoeft niet per se gerealiseerd te worden in het Marokkaans-Arabisch. In de meeste gevallen wordt het alleen uitgedrukt door de inflectionele vorm van het werkwoord (Harrell, 1962).

2.4.2 Marokkaans-Arabische inflectie

Het Marokkaans-Arabisch heeft een rijke inflectie op het werkwoord, maar geen infinitief (Van de Craats & Van Hout, 2010: 479). De derde persoon enkelvoud mannelijk is de basisvorm, wat is te vergelijken met de infinitief, van het werkwoord (Van de Craats & Van Hout, 2010: 479). Een werkwoordvorm bestaat uit een stam met een inflectioneel affix.

Vervoegingen van het werkwoord in het Marokkaans-Arabisch worden gevormd door een inflectioneel affix aan de stam toe te voegen. Hiervoor worden prefixen en suffixen gebruikt. Het prefix voor de tegenwoordige tijd is *ka-* gevolgd door een *-n*, *-t* of *-y*. De suffixen in de tegenwoordige tijd zijn *-i* of *-u*. Het inflectiesysteem voor de tegenwoordige tijd is in tabel 2.3 weergegeven.

Tabel 2.4 Het inflectiepatroon voor het Marokkans-Arabisch voor het finiete werkwoord *kteb* (schrijven), afkomstig uit Peace Corps Morocco (2011: 58).

Persoon	Suffix	kteb (inf.)	‘to write’
1sg	kan -stam	ana kan-kteb	‘I write’
2sg mnl	kat -stam	nta kat-kteb	‘You write (mnl)’
2sg vrl	kat -stam- i	nti kat-ktebi	‘You write (vrl)’
3sg mnl	kay -stam	huwa kay-kteb	‘He writes’
3sg vrl	kat -stam	hiya kat-kteb	‘She writes’
1pl	kan -stam- u	hna kan-ktebu	‘We write’
2pl	kat -stam- u	ntuma kat-ktebu	‘You write’
3pl	kay -stam- u	huma kay-ktebu	‘They write’

2.4.3 Niet-thematische werkwoorden in het Marokkaans-Arabisch

Het Marokkaans-Arabisch heeft een groot aantal hulpwerkwoorden. Harrell (1962) noemt de hulpwerkwoorden *kan*, *bda*, *bqa*, *bga*, *gadi*, *temm*, *eawed* en *xess*. Verhagen (2009a) beschrijft de meest voorkomende hulpwerkwoorden. *Kan*, vergelijkbaar met het Nederlandse ‘zijn’, is een hulpwerkwoord dat een repetitieve, duratieve of progressieve actie beschrijft, zoals in (11) waar het de progressieve verleden tijd beschrijft.

- (11) Kan wažed l-hom (Harrell, 1962: 180)
 Be.3sg.past wait.act.part for-them
 Hij was op hen aan het wachten

Daarnaast heeft het Marokkaans-Arabisch twee hulpwerkwoorden die een actie of situatie beschrijven die begint (*bda*: voorbeeld 12) of doorgaat (*bqa*: voorbeeld 13) (Verhagen, 2009a). *Bda* draagt globaal dezelfde betekenis als het Nederlandse ‘gaan’ of ‘komen’ en *bqa* is vergelijkbaar met het Nederlandse ‘blijven’ (Harrell, 1962).

- (12) Bda ka-yeum (Harrell, 1962: 181)
 Begin.3sg.past dur-swim.3sg
 Hij is begonnen te zwemmen.

- (13) Bqa ka-yakol (Harrell, 1962: 182)
 Stay.3sg.past dur-eat.3sg
 Hij ging door met eten.

(14) Ġa-nekteb le-k ġedda (Harrell, 1962: 184)
Fut-write.1sg to-you tomorrow
 Ik ga je morgen schrijven.

2.4.4 Overzicht verschillen en overeenkomsten tussen de talen

Tabel 2.5 Korte samenvatting van hoofdstuk 2 (zie ook Oldenkamp, 2010: 63 en Verhagen, 2009a: 34).

Eigenschappen	Nederlands	Turks	Berbers	Marokkaans-Arabisch
Woordvolgorde	Hoofdzin: SVO Bijzin: SOV	SOV	VSO	SVO/VSO
Vervoeging werkwoord	+ -	+	+	+
Niet-thematische werkwoorden	Koppelwerkwoorden Modalen Aspectuele hulpwerkwoorden	Koppelwerkwoorden Modaal 'willen'	Modaal Aspectueel en temporeel hulpwerkwoord	Koppelwerkwoorden Modalen Aspectuele hulpwerkwoorden

Pagina 10

3.0 Theoretische achtergrond

Finietheid wordt in het Nederlands uitgedrukt door inflectionele morfologie en woordvolgorde (Jordens, 2007). In het Nederlands komt het finiete werkwoord op de tweede plaats in hoofdzinnen (zie paragraaf 2.1.1). Als het finiete werkwoord een hulpwerkwoord is dan komt het lexicale werkwoord aan het einde van de VP met niet-finiete morfologie, zoals in (1).

- (1) Ze heeft aan het strand een boek gelezen. (Jordens, 2007: 39)

De constructie uit (1) is in het Nederlands correct. In uitingen van kinderen en in uitingen van volwassenen die het Nederlands als tweede taal verwerven, komen echter ook andere patronen voor met een hulpwerkwoord en een niet-finiet werkwoord. (2) en (3) geven voorbeelden van uitingen van kinderen.

- (2) Koe gaat rijden. (Blom & De Korte, 2008: 134)
(3) Lamp gaat branden. (Blom & De Korte, 2008: 134)

In beide voorbeelden wordt het hulpwerkwoord *gaat* met de infinitief gebruikt, zonder dat de kinderen de toekomstige tijd willen beschrijven. De kinderen bedoelen niet dat de koe in de toekomst gaat rijden, maar dat hij nu rijdt. Eigenlijk willen ze dus zeggen: *koe rijdt* en *lamp brandt* (Blom & De Korte, 2008: 134). Het hulpwerkwoord *gaat* wordt in deze context ook wel een dummy of een leeg werkwoord genoemd. Het hulpwerkwoord is leeg, omdat het de betekenis van de zin niet lijkt te beïnvloeden (Blom & De Korte, 2008: 133; Van de Craats & Van Hout, 2010).

In (2) en (3) draagt het hulpwerkwoord de syntactische eigenschappen en de thematische werkwoorden *rijden* en *branden* de lexicale informatie (Parodi, 2000). *Gaat* is in die voorbeelden het finiete werkwoord voor de derde persoon enkelvoud en staat op de tweede zinsplaats. Lege hulpwerkwoorden zijn onafhankelijke elementen die behoren tot de werkwoordgroep (Van de Craats & Van Hout, 2010). Naast *gaan* kunnen ook *zijn* en *doen* de functie van leeg hulpwerkwoord vervullen (Jordens & Dimroth, 2003; Van de Craats & Van Hout, 2010; Blom & De Korte, 2011). Modalen zijn semantisch rijker dan vervoegingen van *zijn*, *gaan* en *doen* en zouden de uiting een andere betekenis geven, waardoor ze niet worden gebruikt als leeg hulpwerkwoord (Verhagen, 2009b).

Het gebruik van lege hulpwerkwoorden wordt niet alleen opgemerkt in kindertaal, maar ook in spraak van volwassenen die het Nederlands als tweede taal leren (Jordens & Dimroth, 2003; Blom & De Korte, 2008; Van de Craats & Van Hout, 2010). In de volgende paragrafen worden onderzoeken besproken over de verwerving van finietheid en het gebruik van *is* en *gaat* in die ontwikkeling. Paragraaf 3.1 beschrijft onderzoeken over volwassenen en paragraaf 3.2 over kinderen. Wellicht geven de studies naar het gebruik van de lege hulpwerkwoorden door kinderen een verklaring voor het gebruik van volwassenen. In het vervolg zullen deze veronderstelde lege hulpwerkwoorden niet meer zo genoemd worden, maar zal er gesproken worden over *hulpwerkwoorden*. Het gaat dan niet om alle hulpwerkwoorden die het Nederlands kent, maar om (vervoegingen van) *gaan* en *zijn*. Paragraaf 3.3 beschrijft de functies van de hulpwerkwoorden die blijken uit de literatuur. Paragraaf 3.4 somt een aantal mogelijke problemen op waar leerders mee te maken kunnen krijgen en dit hoofdstuk wordt afgesloten met paragraaf 3.5, waarin de vier onderzoekshypotheses worden besproken. Deze hypothesen zullen in hoofdstukken 5, 6 en 7 worden

getest en hebben betrekking tot de fase waarin hulpwerkwoorden worden gebruikt (hypothese 1), het verschil in tijd voor het gebruik van hulpwerkwoorden (hypothese 2), een effect van taalachtergrond (hypothese 3) en een effect voor de geteste werkwoorden (hypothese 4).

3.1 Volwassenen

Van de Craats (2005) heeft onderzoek gedaan naar de functie van *is* in de verwerving van finietheid bij Turkse en Marokkaanse leiders van het Nederlands. De data die gebruikt is voor deze studie is verzameld over een periode van 15 tot 18 maanden. Die periode is verdeeld in drie blokken of cycli van ongeveer 5 of 6 maanden (Van de Craats, 2005). In elke cyclus moesten de proefpersonen een aantal taken doen. De taak die is gebruikt voor de studie uit 2005 is een naverteltaak van een animatiefilmpje. De uitingen van vijf Turkse en vijf Marokkaanse proefpersonen zijn bekeken.

De Turkse leiders produceerden in de eerste fase vooral uitingen van het type (S)OV, zonder inflectie op de werkwoorden. Naast die infinitieven produceerden zij enkele stamvormen die waren voorzien van een *-t*. Die vormen waren morfologisch niet geanalyseerd en als één geheel opgeslagen in het lexicon. Bij de Marokkaanse leiders kwamen in het begin meer (S)VO-constructies voor met het finiete werkwoord op de tweede plaats in de zin. In de data van de Marokkanen werden *is* – en *gaat*-patronen gevonden die bij de Turkse proefpersonen pas veel later verschenen (en bij velen alleen met *is*).

Verschillen in de data tussen de Turkse en de Marokkaanse proefpersonen verklaart Van de Craats (2005) aan de hand van de eerste taal. Turkse leiders letten meer op werkwoorden aan het einde van de Nederlandse zin en proberen de positie waar congruentiekenmerken gecontroleerd worden aanvankelijk te markeren door het inhoudsloze element *is*. De Marokkaanse leiders hebben meer aandacht voor het begin van de zin waar een finiet werkwoord wordt waargenomen. Dat werkwoord wordt echter morfologisch niet voorzien (Van de Craats, 2005). Marokkaanse leiders hebben veel vroeger aandacht voor niet-thematische werkwoorden, waardoor ze sneller gebruik gaan maken van het *gaat*-patroon. Hoewel de syntactische structuur snel aanwezig lijkt, wordt die niet ten volle benut, omdat de morfologische structuur niet voorzien wordt. Daardoor kan lange tijd wel insertie van *is* of *gaat* plaatsvinden maar geen verplaatsing van het thematische werkwoord (Van de Craats, 2005).

In 2009 heeft Van de Craats opnieuw een artikel gepubliceerd over de verwerving van finietheid, maar nu is gekeken naar de Turkse leiders van het Nederlands. De data die is gebruikt, is afkomstig uit dezelfde verzameling als die van Van de Craats (2005). De taken die zijn bestudeerd zijn twee productietaken, waarbij de proefpersonen een filmverhaal moesten navertellen of een stripverhaal moesten beschrijven. (4) is een voorbeeld van een uiting van een proefpersoon in twee verschillende cycli. (4a) wordt eerder geproduceerd dan (4b).

(4) a. *Hassan auto maken.* (Van de Craats, 2009: 73)

Hassan maakt de auto.

b. *Hassan is auto maken.* (Van de Craats, 2009: 73)

Hassan maakt de auto.

Ook uit dit experiment blijkt dat de meerderheid van de thematische werkwoorden van de Turkse leerders eerst zinsfinaal in de verbale constituent voorkomen, zoals dat ook in het Turks is. Slechts een paar thematische werkwoorden komen in de eerste fase al op de juiste (tweede) plaats in de zin voor. Daarnaast gebruikte elke proefpersoon tenminste één *is-patroon* in zijn uitingen, wat suggereert dat het *is-patroon* voorkomt voorafgaand aan en tegelijk met het finiete werkwoord op V2-positie. Van de Craats (2009) stelt dat leerders hun zinnen op een andere manier invullen, met *is*-insertie, omdat werkwoordverplaatsing en inflectionele morfologie moeilijk toe te passen zijn. Eerst gebruiken ze het koppelwerkwoord met een nominaal predicaat, wat correct is in het Nederlands. Later gebruiken ze *is* echter ook om het subject te verbinden met een verbaal predicaat. Ze gebruiken *is* op een onjuiste manier: als een dummy die inflectie draagt voor het thematische werkwoord (Van de Craats, 2009). *Is* wordt dus gebruikt als functionele structuur als voorloper van finietheid, aldus Van de Craats (2009).

In 2010 hebben Van de Craats en Van Hout gekeken naar de hulpwerkwoorden in de verwerving van de Nederlandse grammatica door Marokkaanse leerders van het Nederlands. In tegenstelling tot veel eerdere studies hebben zij niet alleen gekeken naar het *is*-patroon, maar ook naar het *ga*-patroon. Van de Craats en Van Hout (2010) hebben data van zes Marokkaanse vrouwen geanalyseerd, die eveneens afkomstig zijn uit de dataverzameling die ook in Van de Craats (2005 en 2009) gebruikt is. Voor deze studie zijn ook de film naverteltoon en de stripverhaaltoon gebruikt.

Van de Craats en Van Hout (2010) hebben een onderscheid gemaakt tussen korte en lange werkwoorden, waarbij korte werkwoorden de 1^e, 2^e en 3^e persoon enkelvoud weergeven (*pak* en *pakt*) en lange werkwoorden het meervoud en de infinitief (*pakken*). De proefpersonen gebruikten een groot aantal korte werkwoorden. Daarnaast constateerden de onderzoekers dat het *ga*-patroon frequenter was dan het *is*-patroon. Van de Craats (2009) vond bij de Turkse leerders niet meer dan acht *ga*-patronen, terwijl het totaal in deze studie 350 was. Marokkaanse leerders gebruiken het *ga*-patroon dus vaker dan Turkse leerders. Dit wordt door de auteurs verklaard door de transfer van het Marokkaanse hulpwerkwoord *gadi* dat veel lijkt op het Nederlandse *gaan*. *Ġadi* heeft niet alleen semantische gelijkenissen met het Nederlandse *gaan*, maar ook op fonologisch en syntactisch gebied zijn er overeenkomsten. Transfer kan een verklaring zijn voor de bevinding dat Marokkaanse leerders wel gebruik maken van *ga*-patronen in tegenstelling tot de Turkse leerders.

Daarnaast ontdekten Van de Craats en Van Hout (2010) dat de meer gevorderde leerders vaker gebruik maakten van het *ga*-patroon dan de minder gevorderde leerders. De onderzoekers claimen dat het gebruik van dummies een goede strategie is in de verwerving van finietheid. Door de dummies worden delen van de verbale posities ingenomen, waardoor de ontwikkeling van congruentie versneld wordt zonder het thematische werkwoord te hoeven verplaatsen. Vormen van *gaan* en *zijn* zijn de eerste dummies die worden gebruikt. De mogelijkheid bestaat dat het koppelwerkwoord *is* zorgt voor de ontwikkeling van *is* als dummy. In zinnen met het koppelwerkwoord *is* wordt *is* gebruikt om het onderwerp te verbinden met het naamwoordelijk gezegde. Later gebruiken leerders *is* mogelijk ook met werkwoorden, waardoor constructies als (5a) ontstaan. *Is* + infinitief komt niet voor in de input, in tegenstelling tot *ga* + infinitief, dat wordt gebruikt in zinnen als (5b).

- (5) a. *Hij is 10 kilometer lopen.
b. Hij gaat vanavond 10 kilometer lopen.

Ook Blom en De Korte (2008) onderzochten de verwerving van finietheid, maar niet alleen die van volwassenen, maar ook die van kinderen met de Turkse of Marokkaanse achtergrond. “Eerder onderzoek toonde aan dat Turkse en Marokkaanse volwassen leerders een andere representatie van het Nederlands hebben dan moedertaalsprekers, en geen gebruik maken van de *verb second* regel in hoofdzinnen” (Blom & De Korte, 2008: 148). Hun artikel is gebaseerd op de *representatie-hypothese*, die voorspelt dat “taalleerders van het Nederlands dummies gebruiken om in hoofdzinnen verplaatsing van het finiete werkwoord (*verb second*) te vermijden.” (Blom & De Korte, 2008: 136).

De proefpersonen moesten in het experiment beschrijven wat ze op een foto zagen door een zin af te maken. Er waren drie condities, namelijk hoofdzinnen zonder inversie, onderschikkende bijzinnen en hoofdzinnen met inversie. De resultaten toonden aan dat de kinderen vaker gebruik maakten van dummies dan volwassenen. De proefpersonen waren gematcht op taalvaardigheidsniveau, waardoor het verschil tussen de kinderen en de volwassenen dus niet daaraan valt toe te schrijven. Er is geen verschil gevonden in woordvolgorde tussen de Turkse en de Marokkaanse proefpersonen, die beide geen *verb second* in de moedertaal hebben (Blom & De Korte, 2008). Blom en De Korte (2011) stellen dat de resultaten uit hun onderzoek bevestigen dat de *verb second*-regel afwezig is in de grammatica van de volwassen leerders en dat die wel aanwezig is in de grammatica's van de kinderen, omdat zij wel in staat waren de positie van het werkwoord succesvol te variëren. Kinderen gebruikten het hulpwerkwoord als strategie in de verwerving van *verb second*. Omdat kinderen met een Turkse taalachtergrond niet dezelfde fouten maakten als volwassenen met een Turkse taalachtergrond kan het overgebruik van de SOV-volgorde niet geïnterpreteerd worden als het gevolg van transfer, volgens Blom en De Korte (2008). Een suggestie die wordt overgenomen in Blom en De Korte (2008) (afkomstig van Conway en Christiansen, 2001) is dat er in de grammatica van volwassen tweede-taalleerders geen hiërarchische relatie bestaat tussen woorden en woordgroepen. Door hiërarchie zou verplaatsing relatief eenvoudig moeten worden. Er is volgens Conway en Christiansen (2001) sprake van een gefixeerde sequentiële relatie, zoals SOV. Dit template wordt in veel gevallen toegepast, wat tot succes leidt in hoofdzinnen zonder inversie en tot fouten in hoofdzinnen met inversie en in bijzinnen (Blom & De Korte, 2008: 153).

Ook Verhagen (2009b) vond weinig verschil tussen de Turkse en Marokkaanse proefpersonen. Ze suggereert dat de verwerving van finietheid universele patronen volgt, omdat de Turkse en de Marokkaanse leerders hetzelfde verwervingspatroon laten zien. Er zijn wel kleine verschillen gevonden tussen beide taalgroepen. Zo wordt door de Marokkaanse sprekers meer frequent gebruikt gemaakt van de hulpwerkwoorden; meer specifiek van vervoegingen van *gaan*. Daarnaast zijn de Marokkanen ook iets beter in congruentie tussen subject en werkwoord (Verhagen, 2009b).

De verschillen tussen de taalgroepen kunnen worden verklaard met de *alternation hypothesis* van Jansen, Lalleman en Muysken (1981). Volgens die hypothese zullen T2-leerders patronen uit hun eerste taal overgeneraliseren als de doeltaal een afwisseling van twee patronen kent. Jansen et al. (1981) hebben de hypothese getest en kwamen tot de conclusie dat de leerders uit hun studie de taalpatronen in de eerste stadia wel baseerden op hun moedertaal, maar in de latere stadia niet meer. In de eerste stadia van de verwerving is er zeker evidentie voor de *alternation hypothesis*, maar hoe meer gevorderd de leerders werden, hoe meer hun woordvolgorde ging lijken op die van de doeltaal (Jansen et al., 1981). Verhagen (2009b) geeft evidentie voor de *alternation hypothesis* door te stellen dat de Marokkaanse leerders vooral letten op werkwoorden op de tweede zinsplaats, vanwege de SVO en VSO-volgordes in het Marokkaans-Arabisch. Daardoor zien ze de vervoegingen van de werkwoorden eerder en zijn ze

sneller in het verwerven van congruentie tussen subject en werkwoord (Verhagen, 2009b). Turkse leerders letten meer op het werkwoord in finale positie, omdat hun moedertaal de SOV-volgorde kent, en daardoor blijven zij langer gebruik maken van infinitieven. Verhagen (2009b) stelt dat de moedertaal de stadia waardoor de leerders gaan niet beïnvloedt, maar dat de specifieke eigenschappen van de T1 wel een rol spelen voor de snelheid waarmee de leerders door de stadia gaan.

Een andere visie over de invloed van de eerste taal is het *full transfer/full acces*-model van Schwarz & Sprouse (1996). Dat model veronderstelt dat de hele grammatica van de eerste taal het beginpunt is van de verwerving van de tweede taal. Dat beginpunt van de T2 moet veranderen naar de grammatica van de doeltaal en dat gebeurt door input, maar ook door leervaardigheden en door de UG (Schwarz & Sprouse, 1996). Vainikka en Young-Scholten (1996) hebben een andere hypothese over het startpunt van de T2-verwerving. Zij stellen dat alleen lexicale categorieën aanwezig zijn in het eerste stadium van de T2-verwerving en dat tijdens verwerving functionele projecties geleidelijk verschijnen, onafhankelijk van de T1 (Vainikka & Young-Scholten, 1996: 31). Het eindpunt van de moedertaal is bij veel leerders gelijk. Het eindpunt van T2-leerders verschilt echter per leerder.

Orgassa (2009) heeft een vergelijking gemaakt tussen volwassenen en kinderen die het Nederlands verwerven. Ze liet zien dat de volwassen proefpersonen er niet in geslaagd waren de *verb second*-regel te leren in tegenstelling tot de kinderen. De volwassenen maakten veel meer fouten dan de kinderen in woordvolgorde. Ze gebruikten het template SVX in teveel gevallen.

3.2 Kinderen

Fleta (2003) bestudeerde de verwerving van het Engels door kinderen met het Spaans als moedertaal. De kinderen uit de studie waren tussen de 4 en 6 jaar oud aan het begin van de studie. Taken die de kinderen moesten doen, waren rollenspellen, het beschrijven van plaatjes en een verhaaltje vertellen. De uitingen van de kinderen werden opgenomen. De resultaten lieten zien dat de kinderen gebruik maken van *is* voordat het werkwoord verplaatst wordt en voordat ze inversie van het subject en het hulpwerkwoord toepassen. Fleta (2003) interpreteert het toepassen van *is* als een taalleerstrategie. Het gebruik van *is* nam af naar mate de kinderen vaker gebruik maken van de correcte constructies. De kinderen schijnen het 'economischer' te vinden om *is* in te voegen dan om het werkwoord te verplaatsen. De kinderen lijken hypothesen te formuleren over het Engels op basis van aangeboren mechanismes. Die mechanismes helpen de kinderen om regels voor het Engels te leren, zonder dat hun T1 daarbij in de weg zit. Door dit aangeboren mechanisme kunnen kinderen een grammatica opbouwen. Het toevoegen van *is* wordt door Fleta (2003) verklaard als een ontwikkelingsfase in de verwerving van de grammatica.

Jordens (1990) analyseerde data van kinderen die het Nederlands leerden als moedertaal en richtte zich daarbij op de verwerving van de verplaatsing van het werkwoord naar de tweede positie (wat hij *verb fronting* noemde). Hij stelt dat dit geen plotseling proces is, maar dat er al een langere tijd morfologische en semantische verschillen zijn tussen de werkwoorden op de eerste en tweede zinsplaats tegenover die op de laatste plaats in de zin. Een verschil dat hij ontdekte in de data was dat er nooit finiete werkwoorden werden gebruikt op de zinsfinale positie en nooit niet-finiete werkwoorden in de eerste of tweede positie. Jordens (1990) concludeert dat finiete werkwoorden altijd in de eerste of tweede positie komen en niet-finiete altijd zinsfinaal tijdens het verwervingsproces van de grammatica. Daarnaast bleek er maar een klein aantal werkwoorden zowel zinsfinaal als in de tweede zinspositie

voor te komen. De statieve werkwoorden, *heten, lijken, weten* en *zien*, kwamen alleen voor als finiet werkwoord in de eerste of tweede positie. Resultatieve werkwoorden, *lukken, doen, komen* en *vallen*, komen voor in eerste of tweede positie zonder uitgang of met een *-t* en in finale positie als voltooid deelwoord (Jordens, 1990). Duratieve werkwoorden, zoals *kleuren, aaien, fietsen* en *glijden*, komen vooral voor in finale positie met *-e(n)* of finaal als voltooid deelwoord. Jordens (1990) constateert een correlatie tussen de positie van het werkwoord en de morfologische uiting ervan in de verwerving van grammatica van kinderen.

Jordens (1990) ontdekte ook dat eerst de congruentie tussen persoon en getal werd verworven en later pas de verplaatsing van het werkwoord. In de periode dat congruentie werd verworven, werd gebruik gemaakt van modalen en hulpwerkwoorden in combinatie met de infinitief. Jordens (1990) stelt dat zodra de kinderen de modaal/hulpwerkwoord + infinitief patronen gaan gebruiken ze de distributionele verschillen tussen werkwoorden met finiete en niet-finiete morfologie opnieuw interpreteren.

Zodra de kinderen hulpwerkwoord + infinitief verworven hebben, gebruiken ze dat patroon vaak, zodat het niet-finiete, thematische werkwoord zinsfinaal kan staan. *Doet* en *gaat* + infinitief zijn syntactische strategieën die de kinderen in staat stellen het thematische werkwoord zinsfinaal te plaatsen. Wanneer de kinderen in staat zijn het semantische verschil tussen hulpwerkwoord + infinitief en structuren zonder het hulpwerkwoord te ontdekken dan kan *verb fronting* verworven worden (Jordens, 1990).

Marokkaanse en Turkse kinderen die het Nederlands als tweede taal verwerven, zijn in staat de juiste woordvolgorde te verwerven in tegenstelling tot de volwassenen (Orgassa, 2009). De kinderen gebruikten bijna allemaal hulpwerkwoorden in Nederlandse hoofdzinnen, maar veel minder in bijzinnen die geen verplaatsing van het werkwoord vereisen. Hoe ouder de kinderen werden, hoe minder vaak ze gebruik maakten van de dummies (Orgassa, 2009). De kinderen lijken hetzelfde onderliggende werkwoordplaatsingssysteem te hebben, ongeacht de moedertaal. Het verschil tussen de kinderen en volwassenen lijkt veroorzaakt te worden door leeftijd.

3.3 Functie hulpwerkwoorden

Van de Craats (2009) onderscheidt drie stadia in de verwerving van finietheid door Turkse leerders. Aanvankelijk maken ze vooral gebruik van volle vormen, die niet te onderscheiden zijn van de infinitief. In tweede stadium van verwerving van finietheid verschijnt een patroon met *is*. In het derde stadium worden de correcte vormen gebruikt. De betekenis van *is* die voorkomt in het *is* moeilijk vast te stellen (Van de Craats, 2009). Verschillende onderzoekers geven verschillende verklaringen voor het gebruik van *is*.

De eerste functie die ze wordt genoemd, is dat hulpwerkwoorden worden gebruikt als voorlopers van finietheid. “*Is* is aanvankelijk een lexicale markeerder van een syntactische positie zonder veel betekenisinhoud, die zich ontwikkelt tot een positie waar de finietheidskenmerken van de zin worden gecontroleerd” (Van de Craats, 2005: 92). De functionele structuur voor werkwoordverplaatsing wordt door de hulpwerkwoorden al gecreëerd. Dit is de *syntactische functie*, volgens Van de Craats en Van Hout (2008; 2010) en Van de Craats (2009). Ook onder anderen Fleta (2003) en Roeper (1992) schrijven deze functie toe aan hulpwerkwoorden.

Een tweede mogelijke functie van de hulpwerkwoorden is volgens Blom en De Korte (2011) te verbinden aan het *economie-principe* ofwel *zuinigheidsprincipe* van Chomsky (1995). Dit principe houdt in dat de eenvoudigste vorm, de vorm die het minste moeite kost, wordt gebruikt. Omdat er met het gebruik van de hulpwerkwoorden geen

werkwoordverplaatsing plaats hoeft te vinden, terwijl de betekenis toch hetzelfde blijft, kiezen leerders ervoor om een hulpwerkwoord te gebruiken. Aanvankelijk treedt het *economie-principe* op, maar na een heranalyse van de betekenis van de hulpwerkwoorden, ontdekken de leerders dat de invoeging van hulpwerkwoorden geen grammaticale optie is. Na die ontdekking verdwijnen de hulpwerkwoorden langzaam uit de uitingen van de leerders (Blom & De Korte, 2008).

Hulpwerkwoorden dienen als opstap in de verwerving van morfosyntactische eigenschappen van finietheid, maar hebben ook een semantische betekenis (Jordens & Dimroth, 2003). Jordens en Dimroth (2003) beschrijven drie stadia in de verwerving van finietheid, die lijken op de drie stadia die Van de Craats (2009) beschrijft. Jordens en Dimroth (2003) leggen de nadruk echter op de semantische functie, terwijl Van de Craats (2009) uitgaat van de bovengenoemde syntactische functie. Jordens en Dimroth (2003) stellen dat de hulpwerkwoorden (en de andere constituenten die voorkomen in de tweede fase, zoals modalen en woorden als *wel* en *ook*) een ankerfunctie hebben die de uiting verbindt met de wereld of met eerdere uitingen.

Een derde functie van de hulpwerkwoorden wordt aangedragen door Van Hout en Van de Craats (2008) en door Van de Craats en Van Hout (2010) en wordt de *morfologische functie* genoemd. De hulpwerkwoorden zijn de dragers van congruentie, tijd en aspectuele elementen. Ze zijn volgens hen een goed instrument om het morfologische systeem van de tweede taal te ontrafelen en om de verwerving van congruentie in getal tussen persoon en werkwoord te versnellen (Van de Craats & Van Hout, 2010: 477).

Van de Craats en Van Hout (2010) stellen dat de semantische inhoud van de hulpwerkwoorden leeg moet zijn, zodat de syntactische en morfologische functie zo transparant mogelijk worden vervuld. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat modalen niet worden gebruikt als dummies: die hebben een semantisch rijkere inhoud (Verhagen, 2009b).

De hulpwerkwoorden beïnvloeden de betekenis van de zin niet. Van de Craats (2005) stelt zich de vraag of er wel een nuance van tijd of aspect toegekend moet worden aan *is* en geeft vier mogelijkheden. De mogelijkheden zijn: (Van de Craats, 2005)

1. Een handeling die zich aan het voltrekken is.
2. Een voorloper van de *aan het*-constructie.
3. Een handeling die voltooid is.
4. Geen speciale betekenis.

Slechts één van deze mogelijkheden is direct uit te sluiten, namelijk de mogelijkheid dat het een voorloper is van de *aan het*-constructie. Deze optie kan worden uitgesloten, omdat constructies met *aan het* in het Nederlands alleen worden gebruikt bij extra nadruk: *hij is aan het lezen* (Van de Craats, 2005). Als de *aan het*-constructie wordt gebruikt bij *lopen* krijg je: *hij is aan het lopen* en dat klinkt vreemd (Van de Craats, 2005). Het Nederlands kent wel constructies als *hij is hardlopen* of *hij is de auto repareren*, maar dat suggereert dat de handelende persoon niet in de nabijheid is van de spreker en dat is zeker niet het geval bij de voorbeelden die Van de Craats (2005) geeft (Van de Craats, 2005: 157). Daarnaast komt de *aan het*-constructie weinig voor in de input en wordt hij door moedertaallerende kinderen het laatst van de modale hulpwerkwoorden geleerd, terwijl het *is*-patroon al erg vroeg verschijnt (Van de Craats, 2005). Er zijn verder geen duidelijke bewijzen dat de constructie met een hulpwerkwoord een semantische betekenis heeft (Van de Craats, 2009; Van Zoggel, 2011).

De andere drie opties zijn mogelijk. De eerste mogelijkheid is aannemelijk, omdat het subject van de zin

daadwerkelijk een handeling aan het uitvoeren is. De derde optie is niet uit te sluiten, omdat niet duidelijk is of de leerder bedoelt dat iemand heeft gelopen of nu nog loopt. De vierde optie, geen speciale betekenis voor *is*, zou ook kunnen, omdat leerders uitingen met en zonder *is* afwisselend gebruiken, zonder dat er duidelijk een verschil in betekenis waar te nemen is (Van de Craats, 2005).

De functie van hulpwerkwoorden wordt dus verschillend geïnterpreteerd. Er zijn onderzoekers die claimen dat hulpwerkwoorden een syntactische functie of morfologische functie vervullen, maar er zijn ook onderzoekers die uitgaan van een semantische functie. Daarnaast zijn er onderzoekers die geen functie toekennen aan het gebruik van hulpwerkwoorden, maar stellen dat het wordt gebruikt omdat die constructie het meest economisch is. Ondanks dat insertie van een hulpwerkwoord een goed hulpmiddel lijkt te zijn voor verwerving van finietheid, blijven er verschillende moeilijkheden in het verwervingsproces bestaan. Paragraaf 3.4 beschrijft een aantal mogelijke problemen uit het verwervingsproces.

3.4 Moeilijkheden in het verwervingsproces

De eerste moeilijkheid in het verwervingsproces van het finiete werkwoord is het bewust worden van de morfologische eigenschappen die het werkwoord draagt voor tijd, aspect en persoon (Jordens & Dimroth, 2003). In de tweede fase waarin leerders onder andere hulpwerkwoorden gebruiken als verbindend element komen twee *is*-patronen voor, namelijk *is* + infinitief en *is* + finiet werkwoord. *Is* + infinitief komt eerder voor dan *is* + finiet werkwoord en wordt geleidelijk aan vervangen door de tweede vorm. De ontwikkeling van *is* + infinitief naar *is* + finiet werkwoord wijst op een morfologische ontwikkeling (Van de Craats, 2009). Bij *is* + infinitief worden de morfologische eigenschappen alleen weergegeven in *is*, zoals in (8a). Bij *is* + finiet werkwoord wordt ook het thematische werkwoord zichtbaar gemarkeerd voor bijvoorbeeld derde persoon enkelvoud, zoals in (8b). De leerder wordt zich dan bewust van de morfologische eigenschappen die het werkwoord kan dragen.

(8) a.	Papa is niet komen.	(Van de Craats, 2009: 77)
b.	Papa is niet komt.	(Van de Craats, 2009: 78)

Een tweede moeilijkheid is dat de leerder zich moet realiseren dat het meest linkse verbale item de morfologische markering krijgt. Met het gebruik van de *is*-patronen is het meest linkse verbale element al finiet, namelijk door *is*.

Een derde moeilijkheid is dat leerders moeten leren dat het werkwoord in hoofdzinnen in het Nederlands op de tweede positie in de zin staat en bijvoorbeeld niet zinsfinaal, waar het mogelijk wel staat in hun eerste taal (Jordens & Dimroth, 2003). Dat leren ze onder andere door het gebruik van *is*, waardoor ze de complexe verplaatsing nog even achterwege kunnen laten, maar wel al een structuur creëren waarin het finiete werkwoord *verb second* staat (onder anderen Van de Craats, 2009).

DeKeyser (2005) probeerde te schetsen wat het leren van een T2-grammatica zo moeilijk maakt. Hij stelt dat de transparantie van de vorm-betekenis relatie de moeilijkheidsgraad van verwerving bepaalt. Een leerder kan moeite hebben met de betekenis van een grammaticaal element, omdat het abstract is, zoals aspect of geslacht, of omdat het nieuw voor hem is. Een leerder kan ook moeite hebben met de vorm, omdat een taal bijvoorbeeld een rijk inflectiesysteem heeft. Daarnaast kan de leerder problemen hebben met het verbinden van de vorm met de betekenis.

Een voorbeeld is het gebruik van de morfologische uitgang op een werkwoord, waarbij ook het subject wordt geproduceerd. De markering van morfologie (de vorm) is semantisch niet nodig, want de betekenis wordt ook uitgedrukt door het subject. Naast transparantie van de vorm-betekenisrelatie spelen ook aanleg en eerdere linguïstische ervaring een belangrijke rol in de verwerving van grammatica (DeKeyser, 2005).

Een voorbeeld van een niet-transparant element voor T2-leerders van het Nederlands zijn de inflectiemorfemen in gesproken uitingen. Oldenkamp (2010) heeft onderzoek gedaan naar moeilijkheden die laagopgeleide Turkse, Marokkaanse en Chinese proefpersonen hebben met de productie en waarneming van inflectie. Alleen de resultaten met betrekking tot de waarneming van de inflectie worden besproken. De taak die de proefpersonen moeten doen, was een 'plaatjesselectietaak'. Ze kregen een zin te horen en moesten hierbij het juiste plaatje kiezen. Er werden twee plaatjes getoond. Bij een deel van de items ging het om het onderscheid tussen de derde persoon enkelvoud en de derde persoon meervoud en bij een ander deel om het onderscheid enkelvoud en meervoud van het zelfstandig naamwoord. Uit de resultaten bleek onder andere dat de proefpersonen veel moeite hebben om de vervoeging van het werkwoord correct te interpreteren: in 58% van de gevallen hadden ze moeite het juiste plaatje aan te wijzen als ze *Ze lopen op het strand* en *Ze loopt op het strand* hoorden. De proefpersonen namen of de inflectiemorfemen niet goed waar of ze verwerkten de informatie niet. Een mogelijkheid die Oldenkamp (2010) geeft, is dat de leerders in veel contexten niet hoeven te letten op de inflectie, omdat er vaak redundante inhoudswoorden in de input aanwezig zijn. Daardoor zijn ze bijvoorbeeld niet gefocust op inflectiemorfemen in contexten waarin het subject ontbreekt of gelijk is. Dit is ook wat DeKeyser (2005) noemt als een mogelijk probleem in de verwerving van grammatica: de link tussen vorm en betekenis is niet aanwezig.

Een ander probleem waarmee T2-leerders te maken kunnen krijgen is *fossilisatie*. Bij fossilisatie ontwikkelen eigenschappen uit de tussengrammatica of tussentaal van de leerders niet meer verder en raakt de grammatica op een bepaalde vlakken 'versteend'. De tussengrammatica's zijn de grammaticale tussenfases die leerders doorlopen op weg naar de grammatica van de doeltaal (Van de Craats, 2006: 45). De leerder heeft bij fossilisatie een bepaald ontwikkelingspunt bereikt vanaf waar hij niet zich niet meer ontwikkelt. Het punt waarop de fossilisatie optreedt is dus het ultieme stadium in de tussentaal (Han, 2004). Een kenmerk van fossilisatie is het niet vervoegen van werkwoorden (Van de Craats, 2006). Leerders van het Nederlands worden niet dwingend genoeg geconfronteerd met de verschillen tussen de verschillende werkwoorden en ze zien in het Nederlands zelfs aanwijzingen om te denken dat in het Nederlands het werkwoord ook aan het einde van de zin staat, zoals in *hij wil een nieuwe fiets kopen*. Het valt een Turkse leerder, door zijn T1, meer op dat er een werkwoord aan het einde van de zin staat dan dat er ook een in het begin staat (Van de Craats, 2006: 51). Van de Craats (2006) is van mening dat specifieke en gerichte oefeningen en hulp kunnen zorgen voor een nieuwe stap in de ontwikkeling. Andere onderzoekers zijn van mening dat oefening en blootstelling aan de T2 niet meer leiden tot verbetering van de grammaticale vaardigheden (Han, 2004).

3.5 Onderzoeksvraag en hypothesen

Verschillende onderzoekers hebben constructies aangetroffen van *is* en *gaat* + infinitief in de verwerving van de Nederlandse grammatica door Turkse en Marokkaanse volwassenen. Deze hulpwerkwoorden worden verondersteld de betekenis van de zin niet te beïnvloeden. Wat de functie van deze hulpwerkwoorden is, wordt in deze scriptie onderzocht. In de literatuurstudie is een aantal mogelijke antwoorden gesuggereerd, maar een aantal vragen blijft onbeantwoord. In deze paragraaf worden vier onderzoekshypothesen besproken, op basis waarvan de onderzoeksvraag beantwoord zal worden. De onderzoeksvraag luidt: *Wat is de functie van de hulpwerkwoorden gaan en zijn in de verwerving van het Nederlands door Turkse en Marokkaanse volwassenen?*

3.5.1 Hypothese 1: tussenfase

-Hypothese 1: Hulpwerkwoorden worden gebruikt in de overgangsfase in de verwerving van infinitief naar het finiete werkwoord.

In paragraaf 3.3 worden drie fases beschreven waardoor leeders gaan in de verwerving van finietheid, namelijk een fase met topic en predicaat naast elkaar, zonder enige verbinding. In de tweede fase wordt de informatie in de zin gestructureerd. De tweede zinsplaats kan worden ingenomen door het hulpwerkwoord *is*, zoals in (11) en (12).

(9)	Hij is liegt.	(Jordens & Dimroth, 2003: 177)
(10)	Papa is niet komen.	(Van de Craats, 2009: 77)

In de derde fase wordt ook finietheid gemarkeerd, door toevoeging van morfologische elementen, zoals tijd, persoon en getal en door een juiste woordvolgorde.

Deze drie stadia laten zien dat de hulpwerkwoorden in het tweede stadium worden gebruikt, tussen de beheersing van de infinitief en het finiete werkwoord in. Van de Craats (2009) voegt eraan toe dat de hulpwerkwoorden ervoor zorgen dat de functionele structuur voor werkwoordverplaatsing al wordt gecreëerd. Daardoor zou verplaatsing van het thematische werkwoord makkelijker worden. Verwacht wordt dus ook dat hulpwerkwoorden een voorloper zijn van verplaatsing van het thematische werkwoord van de zinsfinale positie naar een positie in het begin van de zin. De proefpersonen met niveau A1, die minder ver zijn in de verwerving van het Nederlands dan de proefpersonen met niveau A2, zullen vooral in de eerste en tweede fase van de ontwikkeling zitten, en gebruik maken van de hulpwerkwoorden naast infinitieven.

Deze hypothese komt aan de orde in paragraaf 5.1 voor de tegenwoordige tijd en in paragraaf 6.1 voor de verleden tijd.

3.5.2 Hypothese 2: verschil in tijd

-Hypothese 2: De frequentie van het gebruik van hulpwerkwoorden verschilt niet in de tegenwoordige en in de verleden tijd, maar de vorm ervan wel.

De genoemde studies hebben geen onderscheid gemaakt tussen de tegenwoordige en de verleden tijd. Het kan echter een verschil maken of de proefpersoon iets in de tegenwoordige tijd wil zeggen of juist in de verleden tijd. De huidige experimenten testten zowel de tegenwoordige als de verleden tijd. De verwachting is dat de proefpersonen hulpwerkwoorden niet op een andere manier gaan gebruiken in de verschillende tijden, omdat de functie van de

hulpwerkwoorden hetzelfde blijft. Ook wordt in navolging van de morfologische functie van Van Hout en Van de Craats (2008) en Van de Craats en Van Hout (2010) verwacht dat de proefpersonen hulpwerkwoorden gebruiken als drager van persoon- en tijdkenmerken. Daarom is de verwachting dat hulpwerkwoorden worden vervoegd naar persoon en tijd.

De verleden tijd kan zich op drie manieren verhouden tot de tegenwoordige tijd. Sommige leerders verwerven eerst de tegenwoordige tijd, en leren later de markering van de verleden tijd. Er zijn ook leerders die direct het onderscheid willen maken tussen de tegenwoordige en de verleden tijd. Zij gebruiken voor de tegenwoordige tijd bijvoorbeeld de stamvorm, de infinitief of de finiete vorm en voor de verleden tijd een constructie met *ge-* + infinitief. Er zijn ook leerders die geen onderscheid maken tussen de tegenwoordige en de verleden tijd.

Deze hypothese komt aan de orde in paragraaf 6.2. In hoofdstuk 7, het hoofdstuk waar een vergelijking wordt gemaakt tussen de tegenwoordige en de verleden tijd, wordt deze hypothese verder onderzocht.

3.5.3 Hypothese 3: taaleffect

-Hypothese 3a: Hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van is en bij Marokkaanse-Arabische leerders, ten gevolge van transfer, ook in de vorm van gaat, maar niet in de vorm van heeft.

In paragraaf 3.0 zijn vervoegingen van *zijn*, *gaan* en *doen* genoemd als hulpwerkwoorden. *Doen* komt vooral voor in bepaalde regio's en in spraak van kinderen, zoals in (13) (Blom & De Korte, 2008).

(13) Ik doe ook verven.

(Blom & De Korte, 2008: 134)

Constructies met *gaan* en *zijn* worden het meest gebruikt als hulpwerkwoorden door Turkse en Marokkaanse leerders van het Nederlands. Vooral Marokkaanse proefpersonen maken gebruik van constructies met *gaan* (Van de Craats, 2005; Verhagen, 2009b; Van de Craats & Van Hout, 2010), wat door Van de Craats en Van Hout (2010) wordt verklaard door *transfer* van het Marokkaanse hulpwerkwoord *gadi* dat op semantisch, fonologische en syntactisch gebied overeenkomsten vertoont met het Nederlandse *gaan*. Geen van de onderzoekers heeft een vorm van *hebben* genoemd als leeg hulpwerkwoord. Daarom is de verwachting dat ook de proefpersonen uit deze studie geen gebruik maken van *hebben* als leeg hulpwerkwoord.

Hypothese 3a wordt getest in paragraaf 5.2 voor de tegenwoordige tijd en in 6.2 voor de verleden tijd.

-Hypothese 3b: Marokkaanse leerders zijn sneller in het verwerven van finietheid dan Turkse leerders.

Het Turks is een SOV-taal en heeft het werkwoord zinfinaal staan, in tegenstelling tot het Berbers en het Marokkaans-Arabisch in het begin van de zin staat. Als leerders een taal leren waarin een afwisseling is van twee patronen, overgeneraliseren ze het patroon uit hun eerste taal, volgens de *alternation hypothesis* van Jansen et al. (1981). Het Nederlands kent een afwisseling van de SOV- en de SVO-woordvolgorde. Omdat in het Turks het werkwoord zinsfinaal staat, zouden de Turkse leerders daar meer aandacht op richten, waardoor ze langer gebruik maken van infinitieven dan Marokkaans-Arabische en Berberse leerders van het Nederlands. Zij letten namelijk op de werkwoorden in het begin van de zin, omdat het werkwoord in hun moedertaal ook daar voorkomt (Van de Craats, 2005). Vanwege de woordvolgorde in de moedertaal wordt verwacht dat Marokkaanse leerders sneller zijn in het verwerven van finietheid dan Turkse leerders.

In de verleden tijd zouden de Turkse proefpersonen beter zijn in het verwerven van het voltooid deelwoord dan de Marokkaans-Arabische en de Berberse proefpersonen. Het voltooid deelwoord staat zinsfinaal in het Nederlands en daarvoor hebben de Turkse proefpersonen meer aandacht. De verwachting voor de verleden tijd is dat de Marokkaanse leerders beter zijn in het verwerven van de onvoltooid verleden tijd, maar dat de Turkse proefpersonen het voltooid deelwoord sneller verwerven.

Hypothese 3b komt voor de tegenwoordige tijd aan de orde in paragraaf 5.1 en voor de verleden tijd in paragraaf 6.1.

3.5.4 Hypothese 4: werkwoorden

-Hypothese 4a: Het duratieve karakter van het werkwoord heeft geen invloed op het gebruik van bepaalde constructies, maar de argumentstructuur wel.

De werkwoorden die zijn getest, zijn onder te verdelen in type I, II, III en IV. In hoofdstuk 4 (paragraaf 4.2.1) worden de verschillende typen uitgebreid beschreven. De type I werkwoorden zijn statieve werkwoorden, die een toestand uitdrukken zonder duidelijke duur en eindpunt. De type II, III en IV werkwoorden zijn handelingswerkwoorden die een handeling beschrijven met duidelijke duur. Type I en type II, III en IV kunnen dus van elkaar onderscheiden worden op basis van het duratieve karakter. Handelingswerkwoorden kunnen gebruikt worden met de constructie *aan het*, in tegenstelling tot de statieve werkwoorden.

Van de Craats (2005) kende vier mogelijke functies toe aan het hulpwerkwoord *is*, waaronder de mogelijkheid dat het een voorloper is van de constructie *aan het*. Die mogelijkheid wordt verworpen, omdat er geen duidelijke bewijzen zijn voor het toekennen van een semantische betekenis aan de constructie met een hulpwerkwoord (Van Zoggel, 2011: 24). Als *is* een voorloper van *aan het* zou zijn, dan zou het bij de statieve werkwoorden vaker worden gebruikt dan bij de handelingswerkwoorden. Omdat *is* niet wordt gezien als voorloper van de constructie *aan het* wordt verwacht dat er geen verschil is in het gebruik van hulpwerkwoorden bij actie- of handelings werkwoorden (type II, III en IV) en statieve werkwoorden (type I).

De verschillende werkwoorden die zijn getest, hebben verschillende argumentstructuren. De type I werkwoorden kunnen transitief en intransitief zijn, de type II werkwoorden alleen transitief en de type III en IV werkwoorden zijn intransitieve werkwoorden. Tabel 3.1 geeft een overzicht van de vier typen werkwoorden, afkomstig uit Van Zoggel (2011: 24). De argumentstructuurcode S staat voor *subject*, O voor *object* en + voor *bijwoord* of *voorzetselvoorwerp*.

Tabel 3.1 Overzicht van de vier typen werkwoorden, met daarbij de argumentstructuur en de vereiste argumenten (Van Zoggel, 2011: 24).

Type werkwoord	Actie/statief	Argumentstructuur	
Type I	Statief	(in)transitief	S, S+, SO
Type II	Actie	transitief	SO
Type III	Actie	intransitief	S
Type IV	Actie	intransitief	S+

Tabel 3.1 toont aan dat de type II werkwoorden een subject en een object vereisen. De type III werkwoorden vereisen enkel een subject en de type IV werkwoorden vereisen een subject en een bijwoord of voorzetselvoorwerp. De verwachting is dat de insertie van hulpwerkwoorden gerelateerd is van de complexiteit van de zin. De

hulpwerkwoorden worden immers waarschijnlijk gebruikt om de functionele structuur van de zin te creëren en persoon- en getalmerken weer te geven (zie paragraaf 3.3). In navolging van Van Zoggel (2011) wordt aangenomen wordt dat de complexiteit van de zin afhankelijk is van de argumentstructuur van het werkwoord. Daardoor wordt verwacht dat de constructies met hulpwerkwoorden vaker voorkomen in combinatie met werkwoorden die twee argumenten vereisen (type II) dan bij werkwoorden die slechts één argument vereisen (type III en IV). Uit Van Zoggel (2011) bleek dat de argumentstructuur een significante invloed had op het gebruik van de stamvorm in de tegenwoordige tijd. De hypothese is dus dat de argumentstructuur in dit experiment wel van invloed is. Deze hypothese wordt voor de tegenwoordige tijd getoetst in paragraaf 5.3 en voor de verleden tijd in paragraaf 5.4.

Hypothese 4b: De proefpersonen presteren minder goed bij de complexe werkwoorden dan bij de regelmatige en onregelmatige werkwoorden.

De werkwoorden zijn onderverdeeld in drie soorten, de regelmatige, de onregelmatige en de complexe werkwoorden. De complexe werkwoorden zijn scheidbare werkwoorden, die een extra moeilijkheid met zich meebrengen bij de vervoeging van de tegenwoordige tijd. Het partikel moet van het werkwoord gescheiden worden, zoals in (14a). In de onvoltooid verleden tijd hoeven het partikel en het werkwoord niet te worden gescheiden, zoals in (14b). Als de proefpersonen voor de verleden tijd gebruik maken van het voltooid deelwoord dan zorgen de complexe werkwoorden wel voor een extra moeilijkheid, zoals in (14c).

(14) a. Onderzoeker: ‘Omkijken / De zeehond ...’

Verwachte aanvulling: ‘... kijkt om’.

b. Onderzoeker: ‘Omkijken / De zeehond was bang, toen hij ...

Verwachte aanvulling: ‘... omkeek’.

c. Verwachte aanvulling: ‘... heeft omgekeken’.

In (14a) moeten het partikel en het werkwoord gescheiden worden, waarbij het partikel zinsfinaal komt te staan. In (14b) hoeft de proefpersoon het werkwoord alleen voor verleden tijd te markeren. Het partikel en het werkwoord kunnen aan elkaar blijven. In (14c) worden het partikel en het werkwoord opnieuw gescheiden, omdat *-ge-* moet worden ingevoegd. De verwachting is dus dat de proefpersonen minder goed presteren bij de complexe werkwoorden dan bij de regelmatige en onregelmatige werkwoorden.

Ook deze hypothese wordt in paragraaf 5.3 getoetst voor de tegenwoordige tijd en in paragraaf 6.3 voor de verleden tijd.

4.0 Onderzoeksmethode

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksmethode beschreven. Eerst wordt een kort overzicht gegeven van de experimenten die zijn uitgevoerd. Vervolgens wordt het materiaal weergegeven gevolgd door een uitgebreide beschrijving van de vijf experimenten. Na die beschrijving worden de data-verzameling en de kenmerken van de proefpersonen besproken. De proefpersonen zijn volwassenen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond, van wie de moedertaal het Turks, het Berbers of het Marokkaans-Arabisch is. De laatste paragrafen van dit hoofdstuk geven uitleg over de procedure, de apparatuur en de data-analyse.

4.1 Onderzoeksontwerp

Het gehele onderzoek bestaat uit vijf experimenten die onderverdeeld waren in drie groepen. Tabel 4.1 geeft een overzicht. Alle experimenten gaan over de pinguïn Pingu die bepaalde handelingen uitvoert. Wat de proefpersonen precies moesten doen in de experimenten wordt uitgelegd in paragraaf 4.2. De tweede kolom uit tabel 4.1 geeft de naam van de experimenten weer zoals ze in het vervolg genoemd zullen worden. Vier van de vijf taken zijn productietaken, de vijfde taak is een receptietaak.

Tabel 4.1 Overzicht van de experimenten uit dit onderzoek.

Experiment	Soort taak	Productie of receptie
Experiment 1a	Verteltaak	Productie
Experiment 1b	Multiple choice taak	Receptie
Experiment 2	Aanvultaak inversie	Productie
Experiment 3a	Aanvultaak tegenwoordige tijd	Productie
Experiment 3b	Aanvultaak verleden tijd	Productie

Voor deze scriptie zijn alleen de resultaten van experimenten 3a en 3b geanalyseerd, die verschillen in tijdsperspectief. Experiment 3a is gericht op de tegenwoordige tijd, experiment 3b op de verleden tijd.

4.2 Materiaal voor het onderzoek

4.2.1 De werkwoorden

In de experimenten wordt onderzocht hoe de proefpersonen omgaan met werkwoordsvormen en morfologie. De werkwoorden die worden gebruikt in de experimenten zijn onder te verdelen in vier typen en drie soorten. De drie soorten zijn de regelmatige, onregelmatige en complexere werkwoorden. De complexere werkwoorden zijn scheidbare werkwoorden, waarbij het partikel van het werkwoord gescheiden moet worden. Voorbeeld (1) laat dat zien. De complexe werkwoorden kunnen regelmatig of onregelmatig zijn.

- (1) Onderzoeker: ‘Omkijken / De zeehond ...’
Verwachte aanvulling: ‘... kijkt om’.

De type werkwoorden worden van elkaar onderscheiden op basis van het duratieve karakter van de werkwoorden, hun argumentstructuur en de mogelijke aanwezigheid van een bijwoord of voorzetselvoorwerp in de zin (Van Zoggel, 2011: 24). Allereerst wordt op basis van hun duratieve karakter een onderscheid gemaakt tussen actiewerkwoorden en statieve werkwoorden. De type I werkwoorden zijn de statieve werkwoorden en de type II, III en IV werkwoorden zijn de actiewerkwoorden.

De type I werkwoorden, de statieve werkwoorden, zijn werkwoorden die een (tijdelijke) toestand beschrijven. Ze beschrijven een handeling of gebeurtenis zonder duidelijke duur en eindpunt (Van Zoggel, 2011: 24). Ze hebben geen continu karakter, waardoor ze in het Nederlands niet gebruikt kunnen worden met de constructie *aan het*. Werkwoorden die tot dit type behoren, zijn onder andere *kennen*, *zeggen*, *voelen* en *horen*.

De type II, III en IV werkwoorden zijn de actiewerkwoorden. Deze werkwoorden beschrijven een handeling, waarbij soms de duur wordt beschreven en een eindpunt wordt aangegeven. De constructie *aan het* kan gebruikt worden bij deze actiewerkwoorden. De type II werkwoorden hebben een object. Ze hebben twee argumenten, waardoor ze ook wel *transitieve werkwoorden* genoemd worden. Een voorbeeld is: *Hij is sla aan het eten*. De type III en IV werkwoorden hebben geen object; het zijn *intransitieve werkwoorden*. De type III werkwoorden hebben geen duidelijk einde van de handeling. De type IV werkwoorden gaan samen met een bijwoord of voorzetselvoorwerp die plaats of richting aangeven, waardoor ze wel een eindpunt aangeven. Type I, II en III werkwoorden worden vervoegd met het hulpwerkwoord *hebben*, terwijl de type IV werkwoorden worden vervoegd met het hulpwerkwoord *zijn*. Deze kenmerken worden ook in tabel 4.2 weergegeven.

Tabel 4.2 geeft de kenmerken van de type I tot en met IV werkwoorden weer, samen met de werkwoorden die zijn getest in de vijf experimenten. Alle werkwoorden hebben een code gekregen, die tussen haakjes achter het werkwoord in tabel 4.2 is weergegeven. De code staat voor de soort (eerste cijfer) en het type werkwoord (laatste cijfer). De soortcodering voor de regelmatige werkwoorden is 1, voor de onregelmatige werkwoorden 2 en voor de complexe werkwoorden 3. De regelmatige werkwoorden (eerste cijfer: 1) van type I (tweede cijfer: 1), zoals *horen* en *lusten*, kregen bijvoorbeeld code 11 en de onregelmatige werkwoorden (eerste cijfer: 2) van type III (tweede cijfer: 3) *slapen* en *denken* code 23. Deze codes zijn van belang voor de resultatensectie, maar worden alleen in tabel 4.2 weergegeven. In de andere tabellen worden de werkwoorden wel verdeeld naar type en soort werkwoord, maar de codering ontbreekt. Dit zorgt voor overzichtelijkere tabellen.

Tabel 4.2 Kenmerken van de type I tot en met IV werkwoorden, en de werkwoorden uit de experimenten: het eerste cijfer van de tweecijferige code geeft de soort werkwoord (regelmatig, onregelmatig of complex werkwoord) en het tweede cijfer het type (type I, II, III of IV).

Type werkwoord	Kenmerken	Bijbehorende werkwoorden uit de experimenten	
Type I	-Transitief/intransitief. -Drukken geen duur uit. -Geen duidelijk eindpunt. -Vervoeging met het hulpwerkwoord <i>hebben</i> .	Horen (11) Kennen (11) Lusten (11) Voelen (11) 'dag' zeggen (21) Liggen (21) Staan (21)	Zien (21) Zitten (21) Loslaten (31) Meenemen (31) Neerzetten (31) Vastzitten (31)
Type II	-Transitief. -Verplicht subject en object. -Kunnen duur uitdrukken. -Vervoeging met het hulpwerkwoord <i>hebben</i> .	Bouwen (12) Kussen (12) Maken (12) Schoppen (12) Drinken (22)	Geven (22) Vangen (22) Opruimen (32) Uitblazen (32) Vastpakken (32)
Type III	-Intransitief. -Geen object. -Geen eindpunt handeling. -Vervoeging met het hulpwerkwoord <i>hebben</i> .	Dansen (13) Huilen (13) Tekenen (13) Zwaaien (13) Denken (23) Slapen (23)	Springen (23) Vliegen (23) Aanbellen (33) Omkijken (33) Uitslapen (33) Voorlezen (33)
Type IV	-Intransitief. -Eindpunt aan handeling. -Bijwoord of voorzetselvoorwerp die plaats en richting aangeven. -Vervoeging met het hulpwerkwoord <i>zijn</i> .	Botsen (14) Rennen (14) Schaatsen (14) Stoppen (14) Duiken (24) Glijden (24)	Klimmen (24) Vallen (24) Binnenkomen (34) Opstaan (34) Uitstappen (34) Wegrijden (34)

Twee van de bovengenoemde werkwoorden zijn uiteindelijk niet opgenomen in de analyse van dit onderzoek. Het betreft *horen* en *bouwen*. De items met deze werkwoorden hadden, in tegenstelling tot alle andere items, een subject in het meervoud. De items zijn weergegeven in (2) en (3).

(2) Onderzoeker: 'Horen/ Pingu en zijn vriend ...'
Verwachte aanvulling: '... horen lawaai.'

(3) Onderzoeker: 'Bouwen/Pingu en zijn vriend ...'
Verwachte aanvulling: '...bouwen een iglo.'

In het Nederlands hebben de infinitief en het meervoud dezelfde vorm. Proefpersonen die consequent gebruik maken van de infinitief zouden op deze twee werkwoorden ten onrechte correct scoren, waardoor besloten is deze werkwoorden uit te sluiten. Het totaal aantal werkwoorden in beide experimenten komt daarmee op 34. De

werkwoorden die zijn geanalyseerd in de resultatensectie zijn weergegeven in tabel 4.3. Deze werkwoorden zijn steeds opgenomen in items, zoals in (2) en (3).

Tabel 4.3 De 34 werkwoorden uit experimenten 3a en 3b die geanalyseerd zijn voor dit onderzoek.

Geanalyseerde werkwoorden uit experiment 3					
Aanbellen	Huilen	Neerzetten	Slapen	Vallen	Wegrijden
Binnenkomen	Kennen	Omkijken	Springen	Vangen	Zien
Botsen	Klimmen	Opruimen	Tekenen	Vastzitten	Zitten
Drinken	Kussen	Rennen	Uitblazen	Vliegen	Zwaaïen
Geven	Liggen	Schaatsen	Uitslapen	Voelen	
Glijden	Loslaten	Schoppen	Uitstappen	Voorlezen	

4.2.2 Experimenten 1a en 1b: verteltaak en receptieve meerkeuze taak

Experiment 1a is een verteltaak. Experiment 1b is een receptieve meerkeuze taak. Het doel van beide experimenten is om te weten te komen of de tweedetaalverwerwers een betekenis toekennen aan de hulpwerkwoorden *zijn* en *gaan*, wanneer ze die zelf produceren (experiment 1a) en wanneer ze die horen (experiment 1b)?

Beschrijving experiment 1a: verteltaak

In dit productie-experiment krijgen de proefpersonen een filmpje te zien over de pinguïn Pingu die een handeling uitvoert. Die handeling heeft een begin, een midden en een eind. Nadat de proefpersoon het filmpje heeft gezien, wordt hem/haar gevraagd of het filmpje duidelijk was en of hij/zij goed heeft gezien wat er gebeurde. Vervolgens krijgt de proefpersoon drie plaatjes uit de film te zien, waarvan er één de handeling aan het begin toont, de andere de handeling zelf en het laatste plaatje de handeling aan het eind of de handeling die al is afgerond. De proefpersoon krijgt de plaatjes in willekeurige volgorde aangeboden en hij/zij moet ze in de goede volgorde leggen. De bedoeling is dat de proefpersoon daarna, met behulp van de plaatjes, het verhaal navertelt. De onderzoeker stelt vragen om het verhaal uit te lokken. Bij deze vragen worden de werkwoorden *gaan* en *doen* bewust vermeden, zodat er geen *priming* plaatsvindt van die werkwoorden. Priming houdt in dat die werkwoorden sneller worden geactiveerd, omdat ze net daarvoor gehoord zijn en nog actief zijn in het geheugen. Vragen die aan de proefpersoon gesteld worden, zijn vragen als: ‘Wat gebeurt er hier?’, ‘Vertel over Pingu.’, ‘Vertel over de zeehond.’, ‘Nu moet je over de zeehond vertellen.’

De verteltaak bestaat uit zestien items en vier oefenitems. De duur van experiment 1a is ongeveer 15 minuten. Deze tijd is afhankelijk van de reactie van de proefpersoon. Er is geen tijdslimiet.

Beschrijving experiment 1b: receptieve meerkeuze taak

In dit receptie-experiment krijgen de proefpersonen ook een korte film te zien. Na het filmpje worden drie plaatjes getoond op het scherm van de laptop, terwijl de proefpersonen een zin horen. De plaatjes komen uit de film en geven een handeling weer die plaats gaat vinden, plaats vindt of plaats heeft gevonden in de film. De plaatjes hebben gekleurde randen. Het eerste plaatje heeft een blauwe rand, het tweede plaatje een oranje en het derde plaatje een groene. De laptop die wordt gebruikt, heeft drie gekleurde knoppen, passend bij de randen van de plaatjes. Nadat de proefpersonen de zin hebben gehoord, moeten ze zo snel mogelijk de juiste knop op de laptop indrukken. De juiste

knop is de knop die overeenkomt met het plaatje die hoort bij de zin die de proefpersoon hoorde.

Deze receptieve meerkeuze taak kent vier verschillende patronen waarin de werkwoorden kunnen voorkomen. De vier patronen zijn:

1. Tegenwoordige tijd (finiet)
2. Aux *gaan* + infinitief.
3. Aux *zijn* + infinitief
4. Aux *hebben* of *zijn* + voltooid deelwoord

Experiment 1b bestaat uit 60 testitems. Elk testitem komt voor in één van de bovengenoemde patronen. Tabel 4.4 geeft alle testitems weer, waarbij ze zijn ingedeeld naar werkwoordstype en patroon. De duur van experiment 1b is ongeveer 30 minuten.

Tabel 4.4 De testitems uit experiment 1b, onderverdeeld naar werkwoordstype en patroon

	Tegenwoordige tijd	Gaat + infinitief	Is + infinitief	Is/hebben + voltooid deelwoord
Type werkwoord				
Type I	-Pingu zegt: Daaag. -De zeehond voelt pijn. -Pingu en zijn vriend vinden vis lekker. -Pingu k�nt de meneer. -Pingu hoort z'n moeder.	-Pingu gaat op de auto staan. -Pingu gaat het eten niet lusten. -De vis gaat lekker smaken. -Pinga gaat een step krijgen.	-Pingu is op de zeehond zitten. -Pingu is verdriet hebben. -Pingu is de zeehond zien. -Pingu is van z'n moeder houden. -Pingu is in een iglo wonen.	-Pingu heeft gelegen.
Type II	-Pingu vangt een vis. -Pingu schopt de bal. -Pingu en zijn vriend bouwen een iglo.	-Pingu gaat mama kussen. -De zeehond gaat de hengel aan Pingu geven. -Pingu gaat de bal uit de emmer halen. -Pingu gaat de deken gooien. -Pingu gaat het licht aan doen.	-De zeehond is sla eten. -Pingu is limonade drinken. -De vriend van Pingu is de iglo dicht maken. -Pingu is de kaars uitblazen. -Pingu is de hand van de zeehond aaien.	-Pingu heeft het gat dicht gedaan.
Type III	-Pingu denkt. -Pingu vist. -De zeehond kijkt om. -Pingu belt aan. -De zeehond zwaait. -Oma leest een boek voor.	-De zeehond gaat huilen. -Pingu gaat tekenen. -Pingu gaat slapen. -Pingu gaat met zijn vriend spelen. -Pingu gaat schommelen.	-Pingu is met de meneer praten. -De vogel is vliegen. -Pingu is springen. -Pingu is dansen.	-De vogel heeft gepoept.
Type IV	-Pingu glijdt naar beneden. -Pingu loopt de trap op. -De auto van papa botst tegen het wagentje. -De zeehond komt uit het gat.	-De zeehond gaat klimmen. -De zeehond gaat duiken. -Pingu gaat uit de auto stappen. -Pingu gaat opstaan. -De auto gaat stoppen.	-Pingu is vallen. -Pingu is op de auto springen. -Pingu is wegrijden. -Papa is naar huis rennen. -Pingu is naar zijn vriendin schaatsen.	-Pingu is in de iglo gekropen.

De zinnen met *is* + infinitief zijn voor de meeste werkwoorden niet mogelijk in het Nederlands. Er zijn uitzonderingen, zoals *Hij is werken* met de betekenis ‘Hij is niet hier, maar hij is op zijn werk’. De handelende persoon is niet in de nabijheid van de spreker (Van de Craats, 2005). In sommige gevallen zouden de zinnen met *is* correct worden als de constructie *aan het* wordt gebruikt, zoals in *Pingu is aan het dansen* en *Pingu is met de meneer aan het praten*. In andere gevallen is de zin ook ongrammaticaal met de constructie *aan het*, zoals in *Pingu is aan het weggrijden* en *Pingu is aan het vallen*.

De vraag is of de proefpersonen in dit experiment dezelfde of een verschillende inhoud geven aan de vier patronen en ze kunnen onderscheiden. Daaraan gekoppeld is de vraag of proefpersonen hetzelfde doen in dit experiment als in het productie-experiment.

4.2.3 Experiment 2: aanvultaak inversie

Experiment 2 onderzoekt of lege hulpwerkwoorden wellicht meer gebruikt worden wanneer het thematische werkwoord naar C verplaatst wordt. Ook wordt er gekeken welke syntactische structuur onderliggend is aan de *is*- en *gaat*-patronen, een IP- of een CP-projectie. Het kunnen construeren van uitingen met het werkwoord op de tweede plaats (*verb second*) geeft evidentie voor een CP-structuur, zoals in *Morgen ga ik naar school*. Als de uiting is gebaseerd op een IP zal een V3-uiting worden geconstrueerd, zoals in *Morgen ik ga naar school*.

Experiment 2 is een elicitatietaak. De proefpersoon kijkt naar een film over Pingu die twee aan elkaar gerelateerde acties uitvoert. Vervolgens ziet de proefpersoon op het scherm een plaatje van Pingu die de tweede actie uitvoert. Tegelijkertijd hoort de proefpersoon een zin, zoals ‘Pakken / Pingu loopt naar de emmer en hij ...’, passend bij de tweede actie. De proefpersoon moet de zin afmaken met het aangeboden werkwoord *pakken*: ‘... pakt de bal’. De proefpersonen krijgen de instructie: ‘Straks zie je een korte film. Als de film stopt, hoor je een woord en een zin. Gebruik dat woord om de zin af te maken.’ Na de instructie en een optionele pauze komen de testitems. Deze taak bestaat uit vier blokken van elk 12 items. Het experiment duurt ongeveer 25 minuten.

De werkwoorden die zijn gebruikt in experiment 2 zijn onder te verdelen in zinnen die inversie en zinnen die geen inversie van werkwoord en subject vereisen. Inversie treedt op als het werkwoord en het subject van positie wisselen, omdat het finiete werkwoord op de tweede positie in de zin moet staan. Een voorbeeld van een item zonder inversie (het subject staat voor het werkwoord) is gegeven in (4) voor het werkwoord *zien* met het bijbehorende plaatje.

(4) Voorbeeld zonder inversie

Onderzoeker: ‘Zien / De zeehond roept Pingu en Pingu ...’.

Verwachte aanvulling proefpersoon: ‘... ziet hem’.

Figuur 4.1 Plaatje behorend bij het item *zien*.

Bij *zien* uit voorbeeld (4) staat het subject *Pingu* op de eerste positie in de zin en het werkwoord *ziet* komt op de tweede positie. In Nederlandse hoofdzinnen komt het vervoegde werkwoord altijd op de tweede positie in de zin. Een item dat wel inversie vereist is het item *zitten* uit voorbeeld (5), omdat de eerste zinspositie door een plaatsbepaling wordt ingenomen.

- (5) Voorbeeld met inversie
Onderzoeker: ‘Zitten / Pingu loopt naar de auto en hier ...’.
Verwachte aanvulling: ‘... zit hij erop’.

Figuur 4.2 Plaatje behorend bij het item *zitten*.

Als er geen inversie zou plaatsvinden, komt het werkwoord op de derde positie: ‘*... hier hij/Pingu zit erop’, als het werkwoord naar voren (C) wordt verplaatst.

In tabel 4.5 zijn de werkwoorden die zijn gebruikt voor experiment 3, weergegeven. De werkwoorden zijn wederom verdeeld naar soort (driedeling) en type werkwoord (vierdeling).

Tabel 4.5 De testitems uit experiment 2, onderverdeeld in werkwoorden met en zonder inversie en op type (vierdeling) en soort (driedeling).

Soort werkwoord	Met inversie				Zonder inversie			
	Type I	Type II	Type III	Type IV	Type I	Type II	Type III	Type IV
1. Onregelmatige werkwoorden	Zitten Liggen	Vangen Geven	Slapen Vliegen	Glijden Klimmen	Zien 'dag' zeggen Staan	Drinken	Springen Denken	Vallen Duiken
2. Regelmatige werkwoorden	Kennen Voelen	Schoppen Bouwen	Zwaaien Huilen	Botsen rennen	Horen lusten	Kussen maken	Tekenen dansen	Schaatsen stoppen
3. Complexere werkwoorden	Loslaten Neerzetten	Uitblazen Opruimen	Omkijken Aanbellen	Binnenkomen Uitstappen	Vastzitten Meenemen	Vastpakken Schoonmaken	Uitslapen Voorlezen	Wegrijden Opstaan

4.2.4 Experimenten 3a en 3b: aanvultaken tegenwoordige en verleden tijd

Het doel van de experimenten 3a en 3b was om te zien of een gebrek aan morfologische vaardigheden bij de vorming van de tegenwoordige en verleden tijd de belangrijkste rol speelt in het gebruik van lege hulpwerkwoorden. Er wordt daarom gekeken of de vervoegde vorm in de meest eenvoudige gebruiksconditie, met losse werkwoorden, correcter wordt gevormd dan in zinsverband. Experiment 3 bestaat uit twee delen. Deel 1, experiment 3a, toetst of en hoe proefpersonen werkwoorden in de tegenwoordige tijd vervoegen, terwijl in experiment 3b werkwoorden in de verleden tijd vervoegd moeten worden. Hoewel de experimenten op verschillende momenten worden afgenomen, waardoor proefpersonen weten in welke tijd ze geacht worden te antwoorden, zijn de zinnen zo gevormd dat de proefpersonen ook aan de zin kunnen horen dat ze de tegenwoordige of de verleden tijd moeten gebruiken. Zo wordt in de aanvultaak verleden tijd het oefenitem: ‘Pakken / Pingu keek in de emmer, toen hij de bal eruit ... pakte’ gebruikt.

Experimenten 3a en 3b bestaan uit drie blokken van elk 12 items, wederom ingedeeld naar soort (driedeling) en type werkwoord (vierdeling). Beide experimenten duren ongeveer 10 minuten. Tabel 4.6 geeft de werkwoorden uit experiment 3 weer. *Voorlezen* was eerst ingedeeld bij de soort complexe werkwoorden, type II. Later is besloten *schoonmaken* met type II en *voorlezen* met type III te wisselen, omdat *schoonmaken* eerder een object oproept dan *voorlezen*.

Tabel 4.6 De werkwoorden uit experiment 3, onderverdeeld in type (vierdeling) en soort (driedeling) werkwoord.

Soort werkwoord	Type I	Type II	Type III	Type IV
1. Regelmatig werkwoorden	Kennen	Schoppen	Zwaaien	Botsen
	Voelen	Bouwen	Huilen	Rennen
	Horen	Kussen	Tekenen	Schaatsen
2. Onregelmatig werkwoorden	Zitten	Vangen	Slapen	Glijden
	Liggen	Geven	Vliegen	Klimmen
	Zien	Drinken	Springen	Vallen
3. Complexere werkwoorden	Loslaten	Uitblazen	Omkijken	Binnenkomen
	Neerzetten	Opruimen	Aanbellen	Uitstappen
	Vastzitten		Uitslapen	Wegrijden
			Voorlezen	

Beschrijving experiment 3a: aanvultaak tegenwoordige tijd

De proefpersoon krijgt een plaatje te zien van een handeling die Pingu uitvoert. Tegelijkertijd hoort de proefpersoon een werkwoord, gevolgd door het subject van de zin. De proefpersoon wordt geacht de zin af te maken met een correcte vervoeging van het werkwoord. De proefpersoon hoeft het subject niet te herhalen. (6) geeft een voorbeeld van experiment 3a met in figuur 4.3 het plaatje behorend bij het werkwoord *eten*.

- (6) Onderzoeker: ‘Eten / De zeehond ...’
 Verwachte aanvulling proefpersoon: ‘... eet (vis).’

Figuur 4.3. Plaatje behorend bij het item *eten*.

Beschrijving experiment 3b: aanvultaak verleden tijd

De proefpersoon krijgt ook in dit experiment een plaatje te zien. Tegelijkertijd hoort de proefpersoon een werkwoord, gevolgd door een zin. De zin, behorend bij het werkwoord *eten* uit figuur 3, is: ‘Eten / De zeehond was heel blij, toen hij de vis ...’. De proefpersoon wordt verwacht de zin af te maken met het finiete werkwoord in de verleden tijd van *eten*: ‘at’. De proefpersoon moet in dit experiment de zin aanvullen, het subject hoeft dus niet herhaald te worden.

4.3 Proefpersonen

Voor de gehele studie zijn vijf groepen proefpersonen getest: vier groepen kinderen en één groep volwassenen. Tabel 4.7 geeft een overzicht van de vijf groepen. Tussen haakjes staat het geplande aantal proefpersonen per doelgroep.

Tabel 4.7 Overzicht van proefpersonen voor de experimenten. De aantallen proefpersonen staan tussen haakjes.

Fase van ontwikkeling	NT1 kinderen	SLI-kinderen NT1	NT2-kinderen	SLI-kinderen NT2	NT2- volwassenen laagopgeleid
Fase 1	1;8 – 3 (20) alleen taak 1b	4-5 jaar (20)	4-5 jaar (20)	5-6 jaar (20)	A1 (20)
Fase 2	3-5,5 jaar (20)	6-8 jaar (20)	6-8 jaar (20)	7-9 jaar (20)	A2 (20)

De volwassen proefpersonen zijn geselecteerd op taalvaardigheidniveau en de kinderen zowel op taalvaardigheidniveau als op leeftijd. Deze scriptie gaat, zoals al eerder vermeld, over volwassen proefpersonen met de Turkse of Marokkaanse taalachtergrond. De Marokkaanse proefpersonen zijn onderverdeeld naar hun moedertaal: het Berbers of het Marokkaans-Arabisch (zie ook hoofdstuk 2). De proefpersonen zijn afkomstig uit steden met minimaal 30.000 inwoners. De volwassen leerders zijn allemaal laagopgeleid en na hun zestiende levensjaar naar Nederland gekomen. Behalve de Berbersprekenden, die vaak ook het Arabisch beheersen, hebben ze vrijwel uitsluitend kennis van hun moedertaal. Alle proefpersonen zijn ingedeeld in fase 1 of in fase 2 op basis van hun taalvaardigheid, gerelateerd aan het Common European Framework (CEF) (Council of Europe, 2001). De proefpersonen uit fase 1 hebben niveau A1 volgens het ERF en de proefpersonen uit fase 2 hebben niveau A2. In het vervolg zal het onderscheid tussen de twee groepen gemaakt worden door te spreken over de groep met niveau A1 en die met niveau A2.

Tabel 4.7 geeft aan dat het geplande aantal volwassen proefpersonen 40 was. Dit aantal is echter niet behaald. De data van een aantal proefpersonen konden niet worden meegenomen in de analyse. Een aantal proefpersonen was niet in staat bepaalde experimenten te doen, omdat ze de instructie niet begrepen. In de tegenwoordige tijd gaat het om twee proefpersonen, in de verleden tijd om zes. De data van één proefpersoon van experiment 3b bleken verloren gegaan te zijn. Van deze proefpersonen zijn de data van het andere experiment wel geanalyseerd. Daarnaast zijn de data van vijf andere proefpersonen niet geanalyseerd. Deze proefpersonen waren wel in staat de experimenten te doen, maar hun niveau dat van tevoren was bepaald, zat tussen niveau A1 en A2 in. Zij behoorden dus niet tot een van beide groepen. De proefpersonen met niveau A2+ zijn wel opgenomen in de analyse, en gevoegd bij de groep A2'ers. Zij behoren tot de top van de groep A2'ers, maar zijn nog niet zo ver dat ze bij de groep B1 horen. Het totaal aantal proefpersonen in experiment 3a, de tegenwoordige tijd, van wie de data is geanalyseerd, is 34, en het totaal aantal proefpersonen van wie de data is geanalyseerd uit experiment 3b, de verleden tijd, is 30. Tabel 4.8 geeft deze gegevens weer.

Tabel 4.8 Het aantal proefpersonen dat heeft meegedaan aan de taken, onderverdeeld op taalachtergrond.

Aantal proefpersonen	Experiment 3a: aanvultaak tegenwoordige tijd	Experiment 3b: aanvultaak verleden tijd
Turks	17	15
Berbers	9	8
Marokkaans-Arabisch	8	7
Totaal	34	30

De volgende tabellen geven de kenmerken van de proefpersonen betreffende hun scholing, niveau, leeftijd en geslacht. De volgende tabellen geven het aantal proefpersonen weer van experimenten 3a en 3b. De aantallen proefpersonen uit experiment 3b staan tussen haakjes weergegeven als de aantallen afwijken van het aantal proefpersonen uit experiment 3a.

4.3.1 Scholen

De proefpersonen die zijn getest, volgen Nederlandse les op verschillende Regionale Opleidingscentra (ROC's) in Nederland. De ROC's die hebben meegewerkt aan dit onderzoek zijn het Albeda College in Rotterdam, ROC Landstede in Harderwijk, Gilde opleidingen in Venlo, Sagenn in Den Haag, ROC van Twente uit Hengelo, ROC de Leijgraaf in Cuijk en ID College uit Gouda. Tabel 4.9 laat zien naar welk ROC de proefpersonen gaan. De getallen tussen haakjes geven het aantal proefpersonen aan dat deelnam aan experiment 3b, als dat aantal afweek van het aantal uit experiment 3a.

Tabel 4.9 Informatie over de scholing van de proefpersonen, verdeeld naar taalachtergrond. De getallen tussen haakjes geven de afwijkende aantallen proefpersonen uit experiment 3b weer.

ROC's waar de NT2-leerders Nederlandse les krijgen	Berbers	Marokkaans-Arabisch	Turks	Totaal
Albeda College Rotterdam	2	1	1	4
ROC Landstede Harderwijk	2	1	4	7
Gilde Opleidingen Venlo	0	3 (2)	3 (2)	6 (4)
Sagenn Den Haag	0	0	3	3
ROC van Twente Hengelo	0	0	2 (1)	2 (1)
ROC De Leijgraaf Cuijk	1	1	3	5
ID College Gouda	4 (3)	2	1	7 (6)
Totaal	9 (8)	8 (7)	17 (15)	34 (30)

4.3.2 Taalvaardigheidsniveau

In tabel 4.7 is te zien dat de proefpersoon zijn onderverdeeld in fase 1 en fase 2, gebaseerd op hun vaardigheid in de Nederlandse taal. Deze niveaus zijn gebaseerd op het CEF (Council of Europe, 2001) en geraadpleegd in het Raamwerk NT2 (2002).

Volgens het Raamwerk NT2 moet een A1-spreker van het Nederlands “vertrouwde dagelijkse uitdrukkingen en basiszinnen gericht op de bevrediging van concrete behoeften begrijpen en gebruiken. Hij/zij kan zichzelf aan anderen voorstellen en kan vragen stellen en beantwoorden over persoonlijke gegevens, zoals waar hij/zij woont,

mensen die hij/zij kent en dingen die hij/zij bezit. Verder kan hij/zij op een simpele wijze reageren, aangenomen dat de andere persoon langzaam en duidelijk praat en bereid is om te helpen.” (Raamwerk NT2, 2002:9). De woordenschat van NT2-leerders met taalvaardigheidsniveau A1 is “beperkt tot een klein repertoire van woorden en eenvoudige uitdrukkingen, over persoonlijke details en bepaalde concrete situaties.” (Raamwerk NT2, 2002:44). Op grammaticaal vlak zijn leerders met taalvaardigheidsniveau A1 “beperkt tot een klein aantal eenvoudige grammaticale constructies en uit het hoofd geleerde uitdrukkingen.” (Raamwerk NT2, 2002:44).

Een spreker met taalvaardigheidsniveau A2 kan, volgens het Raamwerk NT2, “zinnen en regelmatig voorkomende uitdrukkingen begrijpen die verband hebben met zaken van direct belang (bijvoorbeeld persoonsgegevens, familie, winkelen, plaatselijke geografie, werk). Hij/zij kan communiceren in simpele en alledaagse taken die een eenvoudige en directe uitwisseling over vertrouwde en alledaagse kwesties vereisen. Hij/zij kan in eenvoudige bewoordingen aspecten van de eigen achtergrond, de onmiddellijke omgeving en kwesties op het gebied van diverse behoeften beschrijven.” (Raamwerk NT2, 2002:9). Verder kent een NT2-spreker met taalvaardigheidsniveau A2 op het gebied van woordenschat “standaard patronen met uit het hoofd geleerde uitdrukkingen en kleine groepen van woorden, waarmee beperkte informatie wordt overgebracht m.b.t. eenvoudige alledaagse situaties.” (Raamwerk NT2, 2002:48). Met betrekking tot grammaticale correctheid is een NT2-spreker op A2-niveau in staat “correct gebruik te maken van eenvoudige constructies, maar zijn/haar taal bestaat ook uit systematisch elementaire fouten.” (Raamwerk NT2, 2002:48).

In tabel 4.10 zijn de leerders van het Nederlands opgedeeld in taalachtergrond en op taalvaardigheidsniveau, gebaseerd op het Raamwerk NT2 (2002). De proefpersonen die niveau A2+ hebben zijn gevoegd bij de groep proefpersonen met niveau A2.

Tabel 4.10 Het totaal aantal leerders met een Berberse, Marokkaanse en Turkse achtergrond verdeeld naar het taalvaardigheidsniveau volgens het Raamwerk NT2. De getallen tussen haakjes geven de afwijkende aantallen proefpersonen uit experiment 3b weer.

Niveau van de proefpersonen op basis van Raamwerk NT2	Berbers	Marokkaans-Arabisch	Turks	Totaal
A1	5 (4)	2	6 (5)	13 (11)
A2	4	6 (5)	11 (10)	21 (19)
Totaal	9 (8)	8 (7)	17 (15)	34 (30)

Uit tabel 4.10 kan opgemaakt worden dat er 13 proefpersonen aan experiment 3a (tegenwoordige tijd) hebben meegedaan die op niveau A1 zitten en 21 die op niveau A2 zitten. Aan experiment 3b (verleden tijd) hebben 11 proefpersonen met niveau A1 deelgenomen en 19 met niveau A2.

4.3.3 Leeftijd

De leeftijd van de NT2-leerders van het Nederlands varieert van 21 jaar en 10 maanden tot 54 jaar en 5 maanden. In tabel 4.11 is te zien hoeveel proefpersonen van elke leeftijdsgroep deelnamen aan het experiment.

Tabel 4.11 De proefpersonen onderverdeeld in leeftijdsgroep en taalachtergrond. 20;00 staat voor 20 jaar en 00 maanden. De getallen tussen haakjes geven de afwijkende aantallen proefpersonen uit experiment 3b weer.

Leeftijd van de proefpersonen in jaar en maand	Berbers	Marokkaans-Arabisch	Turks	Totaal
20;00-25;00	0	0	2	2
25;01-30;00	0	4 (3)	3	7 (6)
30;01-35;00	4	4	4	12
35;01-40;00	2	0	2	4
40;01-45;00	1	0	1	2 (1)
45;01-50;00	2 (1)	0	3	5 (3)
50;01-55;00	0	0	2	2
Totaal	9 (8)	8 (7)	17 (15)	34 (30)

4.3.4 Geslacht

In tabel 4.12 zijn de proefpersonen onderverdeeld op geslacht. Aan dit onderzoek hebben aan experiment 3a 30 vrouwen en 4 mannen meegedaan en aan experiment 3b 3 mannen en 27 vrouwen.

Tabel 4.12 De proefpersonen verdeeld naar geslacht en taalachtergrond. De getallen tussen haakjes geven de afwijkende aantallen proefpersonen uit experiment 3b weer.

Geslacht van de proefpersonen	Berbers	Marokkaans-Arabisch	Turks	Totaal
Man	0	0	4 (3)	4 (3)
Vrouw	9 (8)	8 (7)	13 (12)	30 (27)
Totaal	9 (8)	8 (7)	17 (15)	34

4.4 Procedure

De experimenten zijn individueel afgenomen bij de proefpersonen. In de meeste gevallen zijn de experimenten op de ROC's van de proefpersonen afgenomen, in enkele gevallen is de onderzoeker bij de proefpersoon thuis geweest om de experimenten te af te nemen. In de ruimte waar het experiment werd afgenomen, bevonden zich alleen de onderzoeker en de proefpersoon. De proefpersonen kregen korte uitleg bij elk experiment. Na de uitleg werden drie oefenitems gepresenteerd, zodat de personen gewend konden raken aan de taak.

De twee taken die worden geanalyseerd zijn beide productietaken. De proefpersonen moesten mondeling zinnen aanvullen. In de instructie die de proefpersonen kregen, werd gezegd dat ze een kort filmpje of een plaatje zouden zien en een zin zouden horen. Er werd duidelijk gezegd dat ze de zin moesten afmaken. Als het echter niet duidelijk was, kon de onderzoeker de proefpersonen helpen. De experimenten bestonden uit drie blokken. Tussen de verschillende blokken kregen de proefpersonen kort de tijd te pauzeren.

4.5 Apparatuur

Voor de dataverzameling is gebruik gemaakt van een laptop (type Asus K50IJ; beeldscherm 15;6 inch), waarop het

softwareprogramma E-prime 2.0 geïnstalleerd was. Het programma E-prime 2.0 zorgde voor een randomisatie van de testitems in de experimenten. Daarnaast zorgde E-prime 2.0 voor opname van de uitingen van de proefpersonen. Om dataverlies uit te sluiten door bijvoorbeeld technische problemen, is gekozen om de producties ook op te nemen met een digitale voicetracer (Philips Voicetracer 7655).

De filmpjes en plaatjes die zijn gebruikt zijn afkomstig van de serie ‘Pingu’. Deze serie is gebruikt omdat die zowel kinderen als volwassenen aanspreekt. De plaatjes en filmpjes zijn met het programma DVDX in een digitale vorm gezet en vervolgens zijn er clips van gemaakt met het programma VirtualDub.

4.6 Data-analyse

Voor data-analyse is gebruik gemaakt van het softwareprogramma IBM SPSS 19. De coderingen zijn weergegeven in Microsoft Excel 2007, maar geanalyseerd met SPSS. Met behulp van SPSS zijn gemiddeldes berekend en kruistabellen gemaakt van de beste realisaties (zie paragraaf 4.4.2). Vervolgens is met variantieanalyse getoetst of er verschillen zijn tussen de proefpersonen, taalachtergronden, taalvaardigheidsniveaus en werkwoorden.

4.6.1 Transcriptie

Alle uitingen van de proefpersonen zijn eerst orthografisch getranscribeerd. Er is een aantal transcriptie-conventies uit het transcriptiesysteem van CHAT (Codes for the Human Analysis of Transcripts) gebruikt (MacWhinney, 2012). De transcripties zijn in Microsoft Excel 2007 ingevoerd.

In de transcripties zijn herhalingen, versprekingen en zelfverbeteringen zo nauwkeurig mogelijk uitgeschreven. De gebruikte symbolen uit CHAT zijn weergegeven in tabel 4.13. Ook zijn er voorbeelden gegeven van het gebruik van de symbolen.

Tabel 4.13 De symbolen die zijn gebruikt in de transcripties met voorbeelden. Het cijfer tussen haakjes voor het voorbeeld is het nummer van het voorbeeld.

Symbool	Betekenis	Voorbeeld
/	Het voorgaande woord of morfeem werd herhaald.	(6) Item: Drinken / Pingu ... -Proefpersoon: Pingu / Pingu drinken die glas uh op. -Doeluiting: Pingu drinkt (limonade).
//	Proefpersoon verbetert zichzelf.	(7) Item: Rennen / Papa ... -Proefpersoon: Papa rennen op die huis // in die huis. -Doeluiting: Papa rent naar huis.
[?]	<i>Best guess.</i> Transcribeerder is niet zeker of de proefpersoon een bepaald woord zegt, vanwege achtergrond geluid, ingeslikte woorden of andere verstoringen. Verwachting op basis van gehoorde klanken.	(8) Item: Vastzitten / De vis ... -Proefpersoon: De vis uh gevast [?] // de vis uh de pinguin op de uh / op de hoofd vastzitten. -Doeluiting: De vis zit vast (op zijn hoofd).
xxx	Geen idee wat de proefpersoon zegt.	(9) Item: Kussen / Pingu ... -Proefpersoon: Pingu / Pingu kusje krijgen met xxx. -Doeluiting: Pingu kust zijn mama.
+//	<i>Self-interruption:</i> de proefpersoon onderbreekt zichzelf en begint een andere zin.	(10) Item: Botsen / De auto ... -Proefpersoon: De auto botsen +// ik weet het niet, wat is? -Doeluiting: De auto botst.
...	Tussen twee woorden in een langere pauze.	(11) Item: Uitslapen / Pingu mag Pinga niet wakker maken. Zij... -Proefpersoon: Zij slaapt ... uh // zij slaap op uh op de bed. -Onderzoeker: Ja, ik weet het ook niet. -Proefpersoon: Uh die fiets ofzo. -Doeluiting: Pingu mag Pinga niet wakker maken. Zij slaapt uit.

Fouten in de uitingen van de proefpersonen, zoals grammaticale fouten als *geklimd*, zijn niet gecorrigeerd in de transcripties. Uitingen waarbij de woordfinale /n/ na een schwa niet werd gerealiseerd, als in [klɪmə], werden getranscribeerd zonder deze /n/, dus als *klimme*.

Ook de vragen en het commentaar van de onderzoeker zijn getranscribeerd, zoals te zien is in voorbeeld (11) in tabel 4.13 en (12) hieronder. Zo kon beter worden nagegaan of de proefpersoon zelf tot een bepaalde uiting kwam, of dat de proefpersoon de onderzoeker herhaalde. Voorbeeld (12) laat zien dat een proefpersoon in sommige gevallen de onderzoeker herhaalt.

- (12) Item: Uitslapen / Pinga ...
Proefpersoon: Pingu ligt ins bed.
Onderzoeker: *Uitslapen*.
Proefpersoon: Uitslape op bed.

4.6.2 Codering

Nadat alle uitingen zijn getranscribeerd, zijn ze gecodeerd. Er is een codeersysteem ontworpen voor alle experimenten, waarin alle mogelijke constructies van de proefpersonen zijn weergegeven. Door middel van het codeersysteem is het mogelijk in een later stadium de uitingen van de proefpersonen te kunnen ordenen en classificeren.

Het codeersysteem bestaat uit tien onderdelen. Een tabel met die tien onderdelen is te vinden in bijlage 1. Elke code, behalve de eerste en de laatste negen codes, bestaat uit twee cijfers. Het eerste cijfer geeft aan bij welk onderdeel de code hoort. Een van de tien onderdelen is 'AUX *zijn* + lexicaal werkwoord', waarvan het begincijfer een 2 is. Alle codes die beginnen met een 2 behoren tot de categorie 'AUX *zijn* + lexicaal werkwoord'. Op basis van het tweede cijfer worden bijvoorbeeld *is* + infinitief (code 20) en *is* + stam (code 21) van elkaar onderscheiden. Bijlage 2 geeft alle mogelijke codes weer die zijn gebruikt voor codering.

De coderingen zijn weergegeven in Microsoft Office Excel 2007. In hetzelfde Excel-bestand is ook alle informatie over de proefpersonen opgenomen: de moedertaal, de leeftijd, het niveau volgens het CEF (Council of Europe, 2001) en het geslacht van de proefpersoon. In datzelfde bestand wordt ook informatie over het werkwoord gegeven, namelijk over het type (vierdeling) en soort (driedeling) werkwoord (zie paragraaf 4.2.1 en tabel 4.2).

Tabel 4.14 geeft een voorbeeld van een paar gecodeerde en getranscribeerde items uit Excel. De gegevens van de proefpersonen zijn in dit voorbeeld weggelaten. Naast de stimulus (het item dat de proefpersoon te horen kreeg) en de aanvulling van de proefpersoon, zijn er negen kenmerken van de uiting in Excel opgenomen. Naast *type verb*, dat aangeeft om welke soort en type werkwoord het gaat, worden de code (de bijbehorende constructies zijn te vinden in bijlage 2) en de gebruikte hulp- en hoofdwerkwoorden weergegeven. *Partikel* geeft aan of de proefpersoon het partikel van de scheidbare werkwoorden heeft gerealiseerd. Als het partikel wordt gerealiseerd, krijgt het code 0, als het partikel niet wordt gerealiseerd krijgt het code 1. De niet-scheidbare werkwoorden krijgen ook code 0. Bij *voorlezen* uit tabel 4.14 wordt het partikel niet gerealiseerd, de proefpersoon zegt *lezen*, waardoor het code 1 krijgt voor partikel. Naast *partikel* is ook weergegeven of de proefpersoon het juiste werkwoord (het doelwerkwoord: *target*) heeft gebruikt. Bij *voorlezen* is de doeluiting onjuist en daarom krijgt dit item code 0. De *beste realisatie* is de uiting die het meeste lijkt op de doeluiting en die uiting is gebruikt voor de analyse. De *volgorde van presentatie* heeft betrekking op de volgorde waarin de items zijn gepresenteerd aan de proefpersonen. Het experiment was gerandomiseerd.

Tabel 4.14 Een deel van de gecodeerde uitingen uit Excel.

Stimulus	Aanvulling	Type verb	Code	Partikel	aux	Main verb	Target	Beste realisatie	Beoordeling uiting	Volgorde van presentatie
UITBLAZEN/Pingu...	Pingu uitla // blazen de taart (O) <i>De kaars</i>	32	1	0		uitblazen	1	1	1	33
UITBLAZEN/Pingu...	de kaars.							0		
VOORLEZEN/Oma...	Oma zit de boek lezen .	32	84	1	zit	lezen	0	1	2	32
OPRUIMEN/Pingu...	Pingu zit opruime .	32	84	0	zit	opruimen	1	1	2	31
UITSLAPEN/ Pinga...	Pinga ligt ins bed. (O) <i>Uitslapen</i>							0		
UITSLAPEN/ Pinga...	Uitslape op bed. (O) <i>Goed</i>	33	104	0		uitslape	1	1	1	34
AANBELLEN/Pingu...	Pingu zit aanbelle .	33	84	0	zit	aanbelle	1	1	2	36
KUSSEN/Pingu...	Pingu kusse mama.	12	1	0		kusse	1	1	1	13

In tabel 4.14 is te zien dat *uitblazen* en *uitslapen* bestaat uit twee uitingen van de proefpersoon. Bij *uitslapen* reageert de proefpersoon op het item, waarna de onderzoeker hem probeert te helpen. Vervolgens probeert de proefpersoon nogmaals de juiste uiting te produceren: hij produceert dus meerdere uitingen per item. De beste realisatie, en dus de realisatie die is gecodeerd, is de realisatie die het meest lijkt op de correcte structuur. Het is echter mogelijk dat de proefpersoon de correcte constructie niet produceerde, maar wel drie andere constructies gebruikte. Er is dan eerst gekeken wat de allereerste uiting van de proefpersoon is. Vervolgens wordt gekeken of hij beïnvloed is door de onderzoeker. Als lastig te beslissen blijft welke codering moet worden toegekend, wordt gekeken of de andere constructies van de proefpersoon aanwijzingen geven. Aan de hand van die drie punten is besloten welke codering het item krijgt in gevallen waarbij de doeluiting niet wordt geproduceerd.

In tabel 4.14 staat ook een kolom *beoordeling*. Daarmee wordt de grammaticale structuur van de uitingen beoordeeld. De infinitief wordt beschouwd als het beginpunt (de minst gevorderde vorm) en de finiete vorm als de meest gevorderde vorm. Beoordeling is ingevoerd op een schaal van 0 tot 3 voor experiment 3a, de aanvultaak tegenwoordige tijd, en een schaal van 0 tot 4 voor experiment 3b, de aanvultaak verleden tijd. In de verleden tijd is dus een stadium extra toegevoegd. Tabel 4.15 en 4.16 geven de fases uit respectievelijk experiment 3a en 3b weer.

Tabel 4.15 De patronen waarvan de proefpersonen gebruik konden maken in de tegenwoordige tijd (experiment 3a). In Excel weergegeven onder het kopje *beoordeling*.

Patroon	Experiment 3a: aanvultaak tegenwoordige tijd
0 punten (fase 0)	-Geen werkwoord -Niet bestaande constructie
1 punt (fase 1)	-Infinitief (vb. <i>hij bouwen</i>)
2 punten (fase 2)	-Stam (vb. <i>hij bouw</i>) -Hulpwerkwoord + infinitief (vb. <i>hij gaat bouwen, hij is bouwen</i>) -Hulpwerkwoord + stam (vb. <i>hij gaat bouw, hij is bouw</i>) -Hulpwerkwoord + finiet (vb. <i>hij gaat bouwt, hij is bouwt</i>)
3 punten (fase 3)	-Finiete vorm (vb. <i>hij bouwt</i>) -is aan het + infinitief (vb. <i>hij is aan het bouwen</i>) -zit te + infinitief (vb. <i>hij zit te bouwen</i>)

Tabel 4.16 De patronen waarvan de proefpersonen gebruik konden maken in de verleden tijd (experiment 3b). In Excel weergegeven onder het kopje *beoordeling*.

Patroon	Experiment 3b: aanvultaak verleden tijd
0 punten (fase 0)	-Geen werkwoord -Niet bestaande constructie
1 punt (fase 1)	-Infinitief (vb. <i>hij bouwen</i>)
2 punten (fase 2)	-Stam (vb. <i>hij bouw</i>) -Tegenwoordige tijd finiet (vb. <i>hij bouwt</i>) -Hulpwerkwoord t.t. + infinitief (vb. <i>hij gaat bouwen, hij is bouwen</i>) -Hulpwerkwoord t.t. + stam (vb. <i>hij gaat bouw, hij is bouw</i>) -Hulpwerkwoord t.t. + finiet (vb. <i>hij gaat bouwt, hij is bouwt</i>)
3 punten (fase 3)	-Voltooid deelwoord (vb. <i>hij gebouwd</i>) -Hulpwerkwoord v.t. + infinitief (vb. <i>hij was bouwen, hij ging bouwen</i>) -Hulpwerkwoord v.t. + stam (vb. <i>hij was bouw, hij ging bouw</i>) -Hulpwerkwoord v.t. + finiet (vb. <i>hij was bouwt, hij ging bouwt</i>)
4 punten (fase 4)	-Onvoltooid verleden tijd (vb. <i>hij bouwde</i>) -Voltooid tegenwoordige tijd (vb. <i>hij heeft gebouwd</i>) -Voltooid verleden tijd (vb. <i>hij had gebouwd</i>) -was aan het + infinitief (vb. <i>hij was aan het bouwen</i>) -zat te + infinitief (vb. <i>hij zat te bouwen</i>)

De schaal voor de tegenwoordige tijd loopt van 0 tot 3. De verdeling is gemaakt op basis van de literatuur die in hoofdstuk 3 is beschreven. In de eerste fases van ontwikkeling gebruiken de leerders vooral de infinitief, waarna ze in de tweede fase overstappen op de korte vorm en constructies met hulpwerkwoorden. In het derde stadium wordt de correcte vervoeging toegepast (zie ook paragraaf 3.2 en 3.3). In de verleden tijd is er een fase aan toegevoegd. Het eerste stadium is opnieuw de infinitief. In de tweede fase worden de vormen uit de tegenwoordige tijd gebruikt.

Vanaf de derde fase gaan de proefpersonen de verleden tijd markeren. Het voltooid deelwoord wordt gemarkeerd, correct of incorrect, zoals bij *gebouwd* of **gebouwen*. In de vierde fase wordt de verleden tijd correct vervoegd.

5.0 Resultaten experiment 3a: aanvultaak tegenwoordige tijd

De hoofdvraag van deze scriptie is: *Wat is de functie van de hulpwerkwoorden gaan en zijn in de verwerving van het Nederlands door Turkse en Marokkaanse volwassenen?* Dit hoofdstuk bevat de resultaten van experiment 3a: de aanvultaak in de tegenwoordige tijd. Er wordt gekeken naar de fase waarin de proefpersonen zitten, waarbij de proefpersonen worden ingedeeld op taalachtergrond en taalvaardigheidsniveau. Ook wordt gekeken van welke constructie de proefpersonen het meest gebruik maakten en of dit te herleiden is naar taalvaardigheidsniveau of taalachtergrond. Verder worden de werkwoorden uit het onderzoek geanalyseerd en aan het einde van dit hoofdstuk wordt ingegaan op opvallende constructies, leerders en patronen. De hypothesen die dit hoofdstuk analyseert zijn hypothese 1 (tussenfase), hypothese 3 (taaleffect) en hypothese 4 (werkwoorden). De hypothesen zijn weergegeven en onderbouwd in paragraaf 3.5.

5.1 Patroon

Deze paragraaf gaat in op hypothesen 1 (tussenfase) en 3b (taaleffect). Hypothese 1 is: *Hulpwerkwoorden worden gebruikt in de overgangsfase in de verwerving van infinitief naar het finiete werkwoord.* De verwachting is dat proefpersonen in het eerste ontwikkelingsstadium gebruik maken van de infinitief. In een volgend stadium worden hulpwerkwoorden gebruikt, eventueel in combinatie met de infinitief en in het laatste stadium hebben ze de vervoeging van de tegenwoordige tijd correct verworven. De uitingen van de proefpersonen zijn gecodeerd naar deze drie stadia. Die codering wordt *patroon* genoemd. De constructies van de proefpersonen zijn beoordeeld op een schaal van 0 tot 3. Met behulp van deze schaal kan onderzocht worden in welke fase de proefpersoon op grammaticaal gebied zit en of de hulpwerkwoorden inderdaad in de tweede fase worden gebruikt. In paragraaf 4.6.2 is verduidelijkt hoe de beoordeling van de patronen tot stand is gekomen.

De tweede hypothese die in deze paragraaf wordt onderzocht is hypothese 3b (taaleffect): *Marokkaanse leerders zijn sneller in het verwerven van finietheid dan Turkse leerders.* Deze verwachting is gebaseerd op de woordvolgorde in de moedertaal. In het Marokkaans-Arabisch en het Berbers staat het werkwoord in beginpositie en in het Turks zinsfinaal. Door hun moedertalen zouden Marokkaans-Arabische en Berberse leerders meer aandacht hebben voor werkwoorden in tweede positie, en die zijn in het Nederlands vervoegd. De Turkse proefpersonen zouden door hun moedertaal meer aandacht hebben voor het werkwoord in laatste zinspositie, vanwege de woordvolgorde in het Turks. In het Nederlands komen infinitieven zinsfinaal voor.

De data van 34 proefpersonen zijn geanalyseerd. Voor elke proefpersoon is gekeken hoeveel uitingen hij in elk patroon produceerde. Tabel 5.1 geeft de resultaten weer voor de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1 en tabel 5.2 voor de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2, waarbij de proefpersonen zijn onderverdeeld op taalachtergrond. In de tabel is ook de gemiddelde score weergegeven. De gemiddelde score is als volgt berekend: patroon 0 krijgt geen punten, patroon 1 krijgt één punt, patroon 2 krijgt twee punten en patroon 3 krijgt drie punten. De som van het aantal punten is gedeeld door het totaal aantal uitingen: 34. De laatste kolom in de tabellen geeft weer wat de fase van ontwikkeling is waarin elke proefpersoon zit. Het criterium voor de fase is dat meer dan 25% van de uitingen in het betreffende patroon moest zijn geproduceerd. Dat houdt in dat een proefpersoon in meerdere fases kan zitten. Proefpersoon 510 produceerde bijvoorbeeld negentien uitingen met patroon 1 en twaalf uitingen met patroon 2, wat beide meer dan een kwart van al haar uitingen is. Zij zit daarmee in een combinatie van fase 1 en 2. In de tabellen is tussen haakjes achter de taalachtergrond van de proefpersonen weergegeven hoeveel proefpersonen

hebben deelgenomen aan het experiment.

5.1.1 Taalvaardigheidsniveau A1

13 proefpersonen met niveau A1 hebben deelgenomen aan experiment 3a. Tabel 5.1 toont van elke proefpersoon welke patronen hij of zij gebruikte, evenals de gemiddelde score van zijn of haar uitingen en de fase waarin hij of zij zat bij afname van het experiment.

Tabel 5.1 Frequentie van de patronen die de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1 gebruikten, de gemiddelde score van de patronen en standaarddeviatie (sd) en de fase zijn. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond. Elke proefpersoon heeft 34 items beantwoord.

Niveau	Taalachtergrond	Subjectnummer	Patroon				Gemiddelde score (sd)	Fase
			0	1	2	3		
A1	Turks (n=6)	501	0	3	27	4	2,03 (0,46)	Fase 2
		506	0	27	6	1	1,24 (0,50)	Fase 1
		510	2	19	12	1	1,35 (0,65)	Fase 1/2
		511	1	31	2	0	1,03 (0,30)	Fase 1
		519	1	23	9	1	1,29 (0,58)	Fase 1/2
		521	1	32	1	0	1,00 (0,25)	Fase 1
	Berbers (n=5)	602	0	31	2	1	1,12 (0,41)	Fase 1
		603	2	29	3	0	1,03 (0,39)	Fase 1
		605	4	19	10	1	1,24 (0,70)	Fase 1/2
		607	0	4	30	0	1,88 (0,33)	Fase 2
		608	0	17	16	1	1,53 (0,56)	Fase 1/2
	Marokkaans- Arabisch (n=2)	708	1	28	5	0	1,12 (0,41)	Fase 1
		711	0	3	31	0	1,91 (0,29)	Fase 2
Totaal			12	226	154	10		

De gemiddelde scores van de proefpersonen met niveau A1 varieerden van 1,00 tot 2,03. Geen van de proefpersonen gebruikte voor meer dan een kwart van zijn of haar uitingen patroon 3. Ook patroon 0 komt weinig voor: slechts twaalf keer. Het meest frequente patroon voor de proefpersonen met niveau A1 is patroon 1. Tien proefpersonen gebruikten patroon 1 in tenminste 25% van de constructies. Van die tien proefpersonen gebruikten er vier ook patroon 2 voor minimaal een kwart van hun uitingen. Die vier zaten op de grens tussen fase 1 en 2. De gemiddelde scores van drie proefpersonen waren hoger dan die van de rest, namelijk 1,88, 2,03 en 1,91. Zij zaten in fase 2

De variatie binnen de drie groepen proefpersonen met een bepaalde taalachtergrond is groot. Drie Turkse proefpersonen zaten in fase 1, twee in fase 1/2 en één proefpersoon in fase 2. Ook de Berberse en Marokkaans-Arabische proefpersonen lieten veel variatie zien. Twee Berberse proefpersonen zaten in fase 1, twee in fase 1/2 en één in fase 2. Eén Marokkaans-Arabische proefpersoon zat in fase 1 en de andere in fase 2. Er lijken geen verschillen tussen de taalgroepen te zijn.

5.1.2 Taalvaardigheidsniveau A2

Aan experiment 3a hebben 21 proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2 deelgenomen. Tabel 5.2 geeft de scores van de proefpersonen met niveau A2 weer.

Tabel 5.2 Frequentie van de patronen die de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2 gebruikten, de gemiddelde score van de patronen en standaarddeviatie (sd) en de fase. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond. Elke proefpersoon heeft 34 items beantwoord.

Niveau	Taalachtergrond	Subjectnummer	Patroon				Gemiddelde score (sd)	Fase
			0	1	2	3		
A2	Turks (n=11)	502	1	1	6	26	2,68 (0,68)	Fase 3
		503	0	13	20	1	1,65 (0,54)	Fase 1/2
		505	0	8	25	1	1,79 (0,48)	Fase 2
		507	0	23	8	3	1,41 (0,66)	Fase 1
		508	0	3	3	28	2,74 (0,62)	Fase 3
		509	3	6	21	4	1,76 (0,78)	Fase 2
		513	1	11	22	0	1,62 (0,55)	Fase 1/2
		514	1	15	17	1	1,53 (0,62)	Fase 1/2
		515	0	4	3	27	2,68 (0,68)	Fase 3
		516	0	7	3	24	2,50 (0,83)	Fase 3
		520	0	2	2	30	2,82 (0,52)	Fase 3
	Berbers (n=4)	601	0	8	7	19	2,32 (0,84)	Fase 3
		604	0	5	19	10	2,15 (0,66)	Fase 2/3
		606	0	0	5	29	2,85 (0,36)	Fase 3
		609	1	0	0	33	2,91 (0,51)	Fase 3
	Marokkaans-Arabisch (n=6)	702	0	3	7	24	2,62 (0,65)	Fase 3
		703	0	1	2	31	2,88 (0,41)	Fase 3
		704	0	7	10	17	2,29 (0,80)	Fase 2/3
		706	1	1	8	24	2,62 (0,70)	Fase 3
		707	1	9	4	20	2,26 (0,96)	Fase 1/3
		709	0	1	1	32	2,91 (0,38)	Fase 3
Totaal			9	128	193	384		

In tegenstelling tot de proefpersonen met niveau A1 produceerden de proefpersonen met niveau A2 veel meer uitingen met patroon 3. De gemiddelde scores van deze proefpersonen varieerden van 1,41 tot 2,91. Twaalf proefpersonen gebruikten in meer dan een kwart van hun uitingen patroon 3 en twee proefpersonen gebruikten zowel patroon 2 als patroon 3 in 25% van hun uitingen. Er is slechts één proefpersoon, proefpersoon 507, die net als de proefpersonen met niveau A1 de meeste uitingen produceerde met patroon 1. Deze proefpersoon produceerde 23 uitingen in dat patroon, en zit nog in fase 1, waardoor ze afwijkt van de rest van de proefpersonen met niveau A2.

De Turkse proefpersonen tonen erg veel variatie. Onder de Turkse proefpersonen zijn proefpersonen die voornamelijk uitingen met patroon 3 produceerden, maar er zijn ook proefpersonen die varieerden tussen de patronen 1 en 2. De Berberse en Marokkaans-Arabische proefpersonen tonen minder variatie. De meeste Marokkaans-Arabische en Berberse proefpersonen zaten in fase 3.

5.1.3 Taalvaardigheidsniveau en taalachtergrond

Er lijkt een verschil aanwezig tussen aan de ene kant de proefpersonen met niveau A1 en aan de andere kant die met A2. De proefpersonen met niveau A1 maakten vooral gebruik van patroon 1 en zelden van patroon 3, terwijl de proefpersonen met niveau A2 vooral gebruik maakten van patroon 3. In de groep proefpersonen met niveau A2 is één proefpersoon die nog het meeste gebruik maakte van patroon 1. Drie proefpersonen zaten daarnaast op de grens

tussen fase 1 en 2. Deze vier proefpersonen scoorden hetzelfde als de proefpersonen met niveau A1.

De proefpersonen op de grens tussen twee fases zaten, op één uitzondering na, altijd in twee opvolgende fases: of ze zaten op de grens tussen fase 1 en 2 of op de grens van fase 2 en 3. Er is slechts één proefpersoon die een ander patroon laat zien en 25% of meer van haar uitingen in patroon 1 en patroon 3 produceerde. Dat is proefpersoon 707. Zij produceerde negen uitingen met patroon 1 en twintig met patroon 3. De uitingen waarvoor ze patroon 1 gebruikte, zijn de onregelmatige en de complexe werkwoorden type 21 tot en met 24 en type 31 en 34 (zie paragraaf 4.2.1). De regelmatige werkwoorden die ze produceerde, zijn wel met patroon 2 of 3 geproduceerd. In paragraaf 5.5 wordt deze proefpersoon besproken, evenals andere proefpersonen die een interessant patroon lieten zien.

Op deze ene proefpersoon na, blijkt de patroon-indeling die is gehanteerd goed te zijn: de ontwikkeling is oplopend van patroon 1, eventueel via 1/2, naar 2, eventueel via 2/3 naar patroon 3. Daarom kunnen de gemiddelde scores worden berekend. Op de scores van de proefpersonen is een ANOVA-analyse toegepast om te achterhalen of taalvaardigheidsniveau en taalachtergrond van invloed zijn op de gemiddelde scores. De gemiddelde scores staan in tabel 5.3. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond en niveau. Het getal tussen haakjes achter het gemiddelde is de standaarddeviatie (sd). Tussen haakjes achter de taalachtergrond is weergegeven hoeveel proefpersonen met elke taalachtergrond hebben deelgenomen aan het experiment.

Tabel 5.3 De gemiddelde score van alle proefpersonen, verdeeld naar taalachtergrond en uitgesplitst naar taalvaardigheidsniveau.

Taalachtergrond	Niveau	
	A1 (sd)	A2 (sd)
Turks (n=17)	1,32 (0,37)	2,11 (0,57)
Berbers (n=9)	1,36 (0,35)	2,56 (0,38)
Marokkaans-Arabisch (n=8)	1,51 (0,56)	2,60 (0,28)

Uit de statistische analyse blijkt dat de proefpersonen met niveau A1 significant minder goed presteerden dan de proefpersonen met niveau A2 ($F(1,28) = 34,761$, $p < .001$). De proefpersonen met niveau A2 waren in de tegenwoordige tijd verder in de ontwikkeling van finietheid dan de proefpersonen met niveau A1. Taalachtergrond speelt daarbij geen rol ($F(2,28) = 1,632$, $p = .214$). De proefpersonen met de verschillende taalachtergronden presteerden niet significant verschillend. Ook de interactie tussen taalvaardigheidsniveau en taalachtergrond is niet significant ($F(2,28) = 0,691$, $p = .509$). Dat er geen effect is gevonden, kan liggen aan de grote variatie in proefpersoon aantallen en aan de onderlinge variatie binnen een taalgroep, zoals te zien is in tabel 5.3.

5.1.4 Hypothese 1 en hypothese 3b: tussenfase en taaleffect

Hypothese 1, tussenfase, wordt bevestigd. De proefpersonen met niveau A1 maakten gebruik van patroon 1 en patroon 2. Patroon 3 gebruikten zij nog niet. De proefpersonen met niveau A2 maakten wel gebruik van patroon 3 en in mindere mate van patroon 1 en 2. De ontwikkeling verloopt voor alle proefpersonen, op één proefpersoon na, van fase 1, (eventueel via fase 1/2) naar fase 2, en van fase 2 (eventueel via fase 2/3) naar fase 3. Hulpwerkwoorden komen voor in de ontwikkeling na de beheersing van de infinitief en voor de beheersing van het finiete werkwoord. Hypothese 1 wordt dus bevestigd.

Hypothese 3b, taaleffect, wordt niet bevestigd. Er blijkt geen effect te zijn voor taalachtergrond. De Marokkaans-Arabisch en de Berberse proefpersonen presteerden niet significant beter dan de Turkse proefpersonen.

5.2 Code

Deze paragraaf test hypothese 3a (taaleffect): *Hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van is en bij Marokkaans-Arabische leerders, ten gevolge van transfer, ook in de vorm van gaat, maar niet in de vorm van heeft*. Hoofdstuk 2 liet zien dat in het Marokkaans-Arabisch het werkwoord *gadi* voorkomt dat op semantisch, fonologisch en syntactisch gebied overeenkomt met het Nederlandse *gaan*. De verwachting is dat de Marokkaans-Arabische proefpersonen (ten gevolge van transfer) gebruik maken van *gaan* als hulpwerkwoord. Hoofdstuk 3, de literatuurstudie, toonde aan dat *is* en *gaat* in eerdere studies zijn gevonden als (mogelijk lege) hulpwerkwoorden. De verwachting is dat beide hulpwerkwoorden voorkomen in deze studie, maar vooral *gaat* gebruikt wordt door de Marokkaans-Arabische proefpersonen.

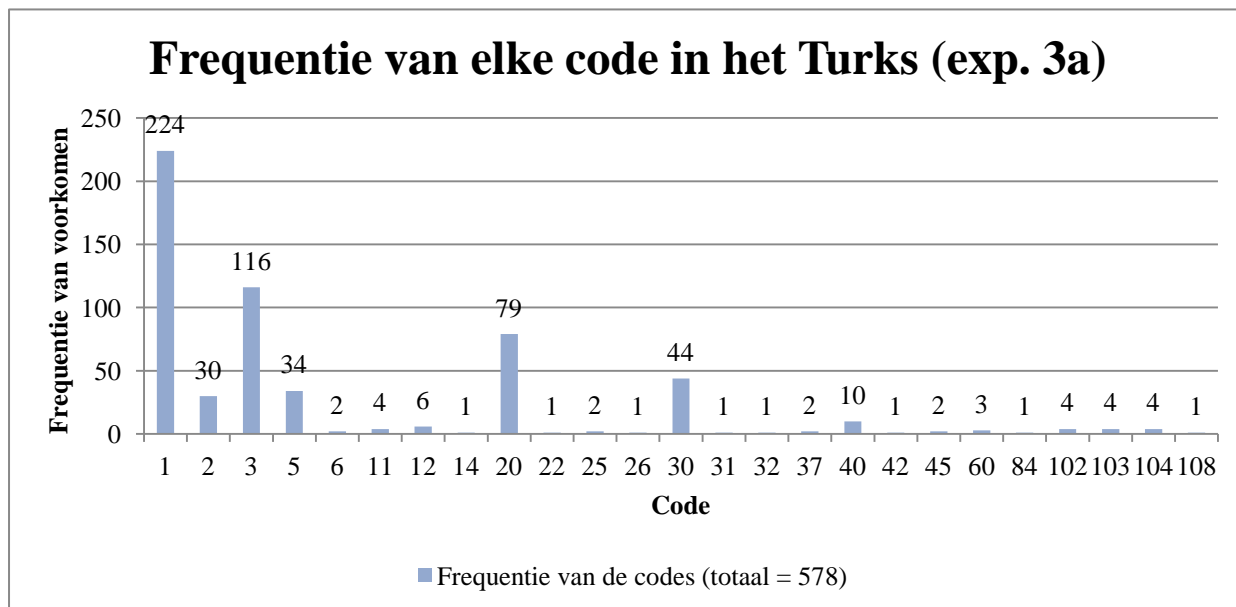
Naast de codering naar patroon zijn de uitingen van de proefpersonen ook op een andere manier gecodeerd. Elke uiting van de proefpersonen heeft een code gekregen. Aan het eerste cijfer van de code is te zien tot welk onderdeel de code behoort en het tweede cijfer maakt onderscheid tussen vormen waarin het lexicaal werkwoord kan voorkomen. In paragraaf 4.6.2 is uitgelegd hoe het codeersysteem eruit ziet en bijlage 2 geeft het hele codeersysteem weer.

Het totaal aantal gecodeerde uitingen van de Turkse proefpersonen is 578, van de Berberse proefpersonen 306 en van de Marokkaans-Arabische proefpersonen 272. Figuren 5.1, 5.2 en 5.3 geven een overzicht van de frequentie van alle codes.

5.2.1 Turks

In figuur 5.1 zijn de gegevens van de Turkse proefpersonen te zien.

Figuur 5.1 De frequentie van de codes voor de Turkse proefpersonen in de tegenwoordige tijd.

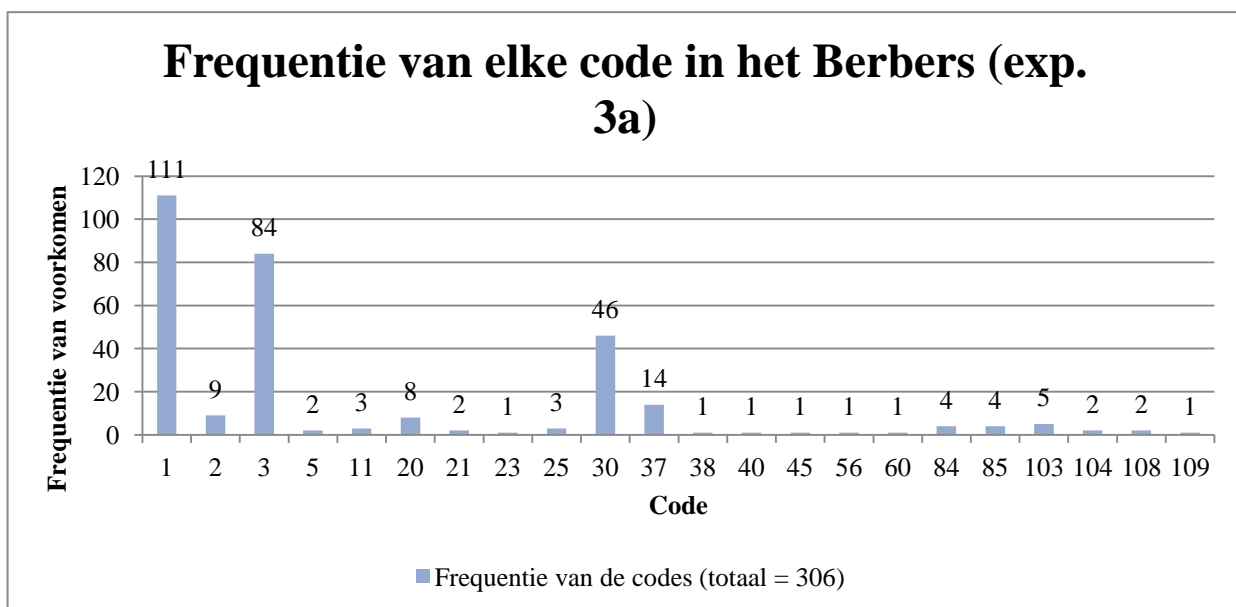

De meest frequente constructie in het Turks is de infinitief (code 1), die in 38,75% van de gevallen werd gebruikt. De infinitief wordt gevolgd door de finiete vorm in de tegenwoordige tijd (code 3), die in 20,07% van de gevallen werd gebruikt. De derde frequentste vorm is *is* + infinitief (code 20), die in 13,67% van de gevallen werd gebruikt.

5.2.2 Berbers

Figuur 5.2 geeft een overzicht van de frequentie van elke code in het Berbers.

Figuur 5.2 De frequentie van de codes voor de Berberse proefpersonen in de tegenwoordige tijd.

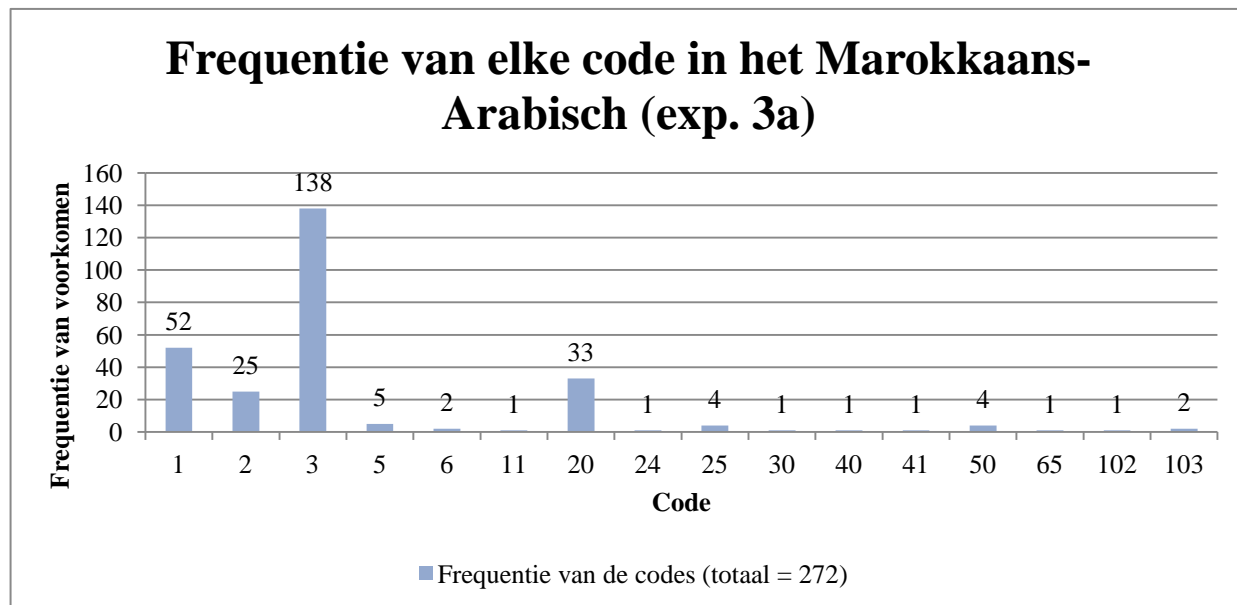

Ook in het Berbers werd in de meeste gevallen gebruik gemaakt van de infinitief (code 1). In 111 uitingen gebruikten ze de infinitief, wat gelijk is aan 36,27% van de gevallen. De op een na meest frequente uiting in het Berbers is de finiete vorm (code 3), die in 84 gevallen (27,45%) gebruikt werd. In tegenstelling tot het Turks, waar *is* + infinitief (code 20) op de derde plek komt, maakten de Berberse proefpersonen ook relatief vaak gebruik van *gaat* + infinitief (code 30) (15,03%).

5.2.3 Marokkaans-Arabisch

Figuur 5.3 geeft de codes van de Marokkaans-Arabische proefpersonen weer.

Figuur 5.3 D frequentie van de codes voor de Marokkaans-Arabische proefpersonen in de tegenwoordige tijd.

De Marokkaans-Arabische proefpersonen laten een ander patroon zien dan de Turkse en de Berberse proefpersonen. De meest frequente constructie is de finiete vorm in de tegenwoordige tijd (code 3). Die vorm werd in 50,74% van de gevallen gebruikt. De infinitief (code 1) is de op een na frequentste vorm, die in 19,12% van de gevallen werd gebruikt en wordt gevolgd door *is* + infinitief (code 20), die in 12,13% van de gevallen werd gebruikt.

De meest frequente constructie onder de Turkse proefpersonen is dus de infinitief (code 1), die in 38,75% van de gevallen voorkwam, gevolgd door de finiete vorm (code 3) en *is* + infinitief (code 20) die respectievelijk 20,07% en 13,67% voorkwamen. De Berberse proefpersonen maakten ook het meest gebruik van de infinitief (code 1), namelijk in 36,27% van de uitingen, gevolgd door de finiete vorm (code 3), die in 27,45% van de gevallen werd gebruikt en *gaat* + infinitief (code 30), die in 15,03% van de gevallen gebruikt werd. De Marokkaans-Arabische proefpersonen maakten het meest gebruik van de finiete vorm (code 3), namelijk in 50,74% van de uitingen, gevolgd door de infinitief (code 1) die in 19,12% van de gevallen werd gebruikt en *is* + infinitief (code 20) die in 12,13% van de gevallen werd gebruikt.

Alle drie de groepen maakten relatief vaak gebruik van *is* of *gaat* + infinitief. Om een scherper beeld te krijgen van de voorkeur per proefpersoon voor bepaalde frequente constructies en voor de spreiding van de hulpwerkwoorden is een nieuwe codering gemaakt. Die codering richt zich op de meest frequente codes en voegt bepaalde constructies bij elkaar.

Voor de tegenwoordige tijd waren de meest voorkomende constructies de infinitief (code 1), de finiete vorm in de tegenwoordige tijd (code 3), *is* + infinitief (code 20) en *gaat* + infinitief (code 30). Die codes zijn weergegeven in de nieuwe codering. Bij de finiete vorm in de tegenwoordige tijd is ook code 5 gevoegd. Code 5 is voor de scheidbare werkwoorden die niet gescheiden zijn, maar wel correct vervoegd, zoals *uitblaast*. Bij de code voor *is* + infinitief (code 20) zijn ook *is* + stam (code 21) en *is* + finiete vorm (code 22) gevoegd. Deze drie codes geven samen

een goed beeld van het aantal keer dat een proefpersoon een constructie met *is* als hulpwerkwoord gebruikt. Bij de code *gaat* + infinitief (code 30) zijn ook *gaat* + stam (code 31) en *gaat* + finiete vorm (code 32) gevoegd, om dezelfde reden als voor *is*. Ook zijn daar code 27 en 37 aan toegevoegd. Deze codes geven incongruentie tussen het hulpwerkwoord en het onderwerp weer, waarbij wel gebruik gemaakt wordt van een vorm van *gaan* of *zijn* als hulpwerkwoord. Daarom zijn deze codes toegevoegd. Tabel 5.4 toont welke oude codes zijn samengevoegd tot de vijf nieuwe codes.

Tabel 5.4 Weergave van de codes die samengevoegd zijn tot een nieuwe code. De linkerkolom geeft de nieuwe code weer en de rechterkolom de oude codes.

Nieuwe code	Oude code
Code 1: volle vorm	-Code 1: infinitief
Code 3: korte vorm tegenwoordige tijd	-Code 2: stam -Code 3: correcte vorm finiete werkwoord tegenwoordige tijd - Code 5: scheidbaar werkwoord niet gescheiden
Code 20: AUX <i>zijn</i> + lexicaal werkwoord	-Code 20: <i>zijn</i> + infinitief -Code 21: <i>zijn</i> + stam -Code 22: <i>zijn</i> + finiete vorm -Code 27: incongruentie hulpwerkwoord <i>zijn</i> en onderwerp
Code 30: AUX <i>gaan</i> + lexicaal werkwoord	-Code 30: <i>gaan</i> + infinitief -Code 31: <i>gaan</i> + stam -Code 32: <i>gaan</i> + finiete vorm -Code 37: incongruentie hulpwerkwoord <i>gaan</i> en onderwerp
Code 777: rest	-Alle overige codes

In tabel 5.5 zijn de nieuwe codes die gebruikt zijn door de proefpersonen weergegeven. Deze nieuwe codes worden in het vervolg *frequente codes* genoemd. De proefpersonen in de tabel zijn verdeeld naar taalachtergrond en niveau. Code 1 wordt in het vervolg ook wel de *volle* vorm genoemd en code 3 de *korte* vorm.

Tabel 5.5 De voorkomens van de frequente codes per werkwoord voor alle proefpersonen. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond en taalvaardigheidsniveau.

Taalachtergrond	Niveau	Subjectnummer	Code nieuw				
			1	3	20	30	777
Turks	A1 (n=6)	501	3	5	25	0	1
		506	26	3	3	0	2
		510	18	2	11	0	3
		511	31	1	0	0	2
		519	23	4	3	2	2
		521	31	0	0	0	3
	A2 (n=11)	502	1	30	0	1	2
		503	13	2	17	1	1
		505	8	0	14	10	2
		507	23	5	0	4	2
		508	2	31	0	0	1
		509	6	7	0	16	5
		513	11	0	6	2	15
		514	15	4	0	10	5
		515	4	30	0	0	0
		516	7	25	1	1	0
		520	2	31	0	1	0
		Berbers	A1 (n=5)	602	31	1	0
603	29			2	0	0	3
605	18			2	9	0	5
607	4			0	0	28	2
608	17			2	0	13	2
A2 (n=4)	601		7	15	1	0	11
	604		5	10	0	17	2
	606		0	30	0	2	2
	609		0	33	0	0	1
Marokkaans-Arabisch	A1 (n=2)	708	27	2	3	0	2
		711	3	0	30	0	1
	A2 (n=6)	702	3	29	0	0	2
		703	1	33	0	0	0
		704	7	23	0	0	4
		706	1	27	0	1	5
		707	9	23	0	0	2
		709	1	31	0	0	2
Totaal		387	443	123	109	94	

5.2.4 Frequente codes Turks

Figuur 5.1 laat zien dat de zeventien Turkse proefpersonen samen het meest gebruik maakten van de infinitief (code 1), gevolgd door de finiete vorm en *is* + infinitief (code 20). In tabel 5.5 is te zien dat die patronen met *is* vooral door vier proefpersonen gebruikt werden. De andere dertien proefpersonen maakten niet of minder gebruik van constructies met *is*. Er zijn ook drie proefpersonen die in minstens een kwart van de gevallen gebruik maakten van

een constructie met *gaat*. Het gebruik van de hulpwerkwoorden blijkt erg persoonsgebonden. De proefpersonen die gebruik maakten van de hulpwerkwoorden, deden dat frequent (in minstens 25% van de uitingen) en niet-willekeurig. De proefpersonen gebruikten of constructies met *is* of constructies met *gaat*. Er is maar één proefpersoon die zowel een patroon met *is* als met *gaat* gebruikte.

Het verschil in niveau is ook hier te zien. De Turkse proefpersonen met niveau A1 gebruikten vooral de volle vorm en maakten erg weinig gebruik van de korte vormen. De proefpersonen met niveau A2 maakten veel vaker gebruik van de korte vorm. Het hulpwerkwoord *is* werd gebruikt door twee proefpersonen met niveau A1 en door twee met niveau A2. Een patroon met *gaat* werd frequent gebruikt door drie proefpersonen met niveau A2.

5.2.5 Frequente codes Berbers

Figuur 5.2 geeft een overzicht van de frequentie van alle codes die zijn gebruikt door de Berberse proefpersonen. Ook zij maakten in de meeste gevallen gebruik van de infinitief (code 1), gevolgd door de finiete vorm (code 3) en *gaat* + infinitief (code 30).

De nieuwe, frequente code 30 komt in totaal 60 keer voor. Er zijn negen Berberse proefpersonen, van wie er drie frequent gebruik maakten van een patroon met *gaat*. Eén Berberse proefpersoon maakte negen keer gebruik van een patroon met *is*. Vier proefpersonen met de Berberse taalachtergrond gebruikten in minstens een kwart van hun uitingen dus een van de hulpwerkwoorden *gaat* of *is*.

Het verschil in niveau is heel duidelijk te zien. De vijf proefpersonen met niveau A1 maakten vooral gebruik van de volle vorm. De proefpersonen met niveau A2 maakten vooral gebruik van de korte vormen. De vier proefpersonen die in minstens een kwart van hun uitingen gebruik maakten van een patroon met *is* of *gaat* laten ook zien dat het gebruik van hulpwerkwoorden persoonsgebonden is. Als een proefpersoon gebruik maakte van hulpwerkwoorden dan werden die meestal frequent gebruikt.

5.2.6 Frequente codes Marokkaans-Arabisch

Figuur 5.3 geeft de frequentie van alle uitingen weer van de Marokkaans-Arabische proefpersonen. De Marokkaans-Arabische proefpersonen maakten het meest gebruik van de finiete vorm in de tegenwoordige tijd (code 3), gevolgd door de infinitief (code 1) en *is* + infinitief (code 20). Ook uit de Marokkaans-Arabische data blijkt dat het gebruik van hulpwerkwoorden persoonsgebonden is. Eén proefpersoon met niveau A1 maakte zeer frequent gebruik van een constructie met *is*. De andere proefpersonen kozen voornamelijk voor de korte vorm.

Er zijn twee proefpersonen met niveau A1, waarvan er eentje vooral gebruik maakte van de volle vorm en de andere vooral van een patroon met *is*. De proefpersonen met niveau A2 laten een heel ander patroon zien. Zij gebruikten zelden een hulpwerkwoord of de volle vorm. Zij maakten in bijna alle gevallen gebruik van de korte vorm. Slechts één proefpersoon met niveau A2 produceerde een kwart van haar uitingen in de volle vorm; de andere proefpersonen minder.

5.2.7 Hypothese 3a: taaleffect

De hypothese die in deze paragraaf getest werd, was hypothese 3a (taaleffect). Verwacht werd dat *is* en *gaat* voorkwamen als hulpwerkwoorden, waarbij *gaat* vooral gebruikt werd door Marokkaans-Arabische leerders. *Heeft* werd niet verwacht als hulpwerkwoord. *Is* en *gaat* blijken inderdaad de hulpwerkwoorden te zijn die het meest

frequent werden gebruikt. *Is* werd voor 123 constructies gebruikt en *gaat* voor 109 constructies. De andere hulpwerkwoorden werden veel minder vaak gebruikt. Opvallend is dat de proefpersonen of een patroon met *is* of een patroon met *gaat* gebruikten. De twee hulpwerkwoorden komen bij slechts één proefpersoon naast elkaar voor.

De Turkse proefpersonen maakten vooral gebruik van *is* (80x). *Gaat* werd 46 keer gebruikt. De Berberse proefpersonen maakten vaker gebruik van *gaat* (60x) dan van *is* (10x). De Marokkaans-Arabische proefpersonen presteerden tegen de verwachting in door 33 keer gebruik te maken van *is* en slechts één keer van *gaat*. De hypothese wordt dus slechts gedeeltelijk bevestigd. *Is* en *gaat* komen inderdaad voor als hulpwerkwoorden en *heeft* niet. De Marokkaans-Arabische proefpersonen maakten echter niet vaker gebruik van *gaat* dan van *is*.

5.3 Geteste werkwoorden

De bovenstaande paragraaf laat zien dat verschillende proefpersonen gebruik maakten van hulpwerkwoorden. Het gebruik ervan blijkt persoonsgebonden. Mogelijk lokt een bepaald werkwoord een bepaalde constructie uit. In deze paragraaf wordt hypothese 4 getest. Hypothese 4a luidt: *Het duratieve karakter van het werkwoord heeft geen invloed op het gebruik van bepaalde constructies, maar de argumentstructuur wel*. Type I en type II, III en IV kunnen van elkaar onderscheiden worden op basis van het duratieve karakter. Type I werkwoorden zijn statieve werkwoorden en type II, III en IV werkwoorden zijn handelingswerkwoorden. Ook worden ze van elkaar onderscheiden op basis van de argumentstructuur. (zie paragrafen 4.2.1 en 5.3.4).

Hypothese 4b luidt: *De proefpersonen presteren minder goed bij de complexe werkwoorden dan bij de regelmatige en onregelmatige werkwoorden*. Deze verwachting is gebaseerd op de extra complexiteit van de complexe werkwoorden. Naast de correcte vervoeging, moeten het partikel en het werkwoord ook van elkaar worden gescheiden in de tegenwoordige tijd. Deze paragraaf test dus of er verschil is tussen de verschillende typen en soorten werkwoorden. De werkwoorden die in deze studie getest zijn, zijn onder te verdelen in regelmatige, onregelmatige en complexe werkwoorden van type I tot en met type IV (zie paragraaf 4.2.1).

5.3.1 Taalvaardigheidsniveau A1

Tabel 5.6 geeft de resultaten van de werkwoorden weer van de proefpersonen met niveau A1. In de vorige paragrafen is gebleken dat taalachtergrond niet voor significante verschillen zorgt, maar niveau wel. Daarom is ook alleen onderscheid gemaakt tussen de twee niveaus. In de tabel is ook weergegeven wat de gemiddelde score is voor elk werkwoord met tussen haakjes de standaarddeviaties tussen haakjes. De werkwoorden zijn gesorteerd op type en soort.

Tabel 5.6 De frequentie van de patronen die de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1 gebruikten voor elk werkwoord en de gemiddelde score en standaarddeviatie (sd) per werkwoord. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	Patroon				Gemiddelde score (sd)
				0	1	2	3	
A1	Type I	11	Kennen	0	11	2	0	1,15 (0,38)
		11	Voelen	2	5	6	0	1,31 (0,75)
		11	Zien	0	9	3	1	1,38 (0,65)
		21	Liggen	0	9	3	1	1,38 (0,65)
		21	Zitten	0	9	3	1	1,38 (0,65)
		31	Loslaten	2	8	3	0	1,08 (0,64)
		31	Neerzetten	0	9	3	1	1,38 (0,65)
		31	Vastzitten	1	10	1	1	1,15 (0,69)
	Type II	12	Kussen	1	6	6	0	1,38 (0,65)
		12	Schoppen	0	7	6	0	1,46 (0,52)
		22	Drinken	0	6	5	2	1,69 (0,75)
		22	Geven	0	8	5	0	1,38 (0,51)
		22	Vangen	0	9	4	0	1,31 (0,48)
		32	Opruimen	0	6	7	0	1,54 (0,52)
		32	Uitblazen	0	10	3	0	1,23 (0,39)
			Type III	13	Huilen	0	8	5
13	Tekenen			1	5	7	0	1,46 (0,66)
13	Zwaaien			0	7	6	0	1,46 (0,52)
23	Slapen			0	5	8	0	1,62 (0,51)
23	Springen			1	6	6	0	1,38 (0,65)
23	Vliegen			0	9	4	0	1,31 (0,48)
33	Aanbellen			0	10	3	0	1,23 (0,44)
33	Omkijken			0	9	4	0	1,31 (0,48)
33	Uitslapen			0	9	4	0	1,31 (0,48)
33	Voorlezen			0	8	3	2	1,54 (0,78)
	Type IV	14	Botsen	0	9	4	0	1,31 (0,48)
		14	Rennen	0	7	6	0	1,46 (0,52)
		14	Schaatsen	0	6	7	0	1,54 (0,52)
		24	Glijden	2	6	4	1	1,31 (0,86)
		24	Klimmen	1	7	5	0	1,31 (0,63)
		24	Vallen	0	6	7	0	1,54 (0,52)
		34	Binnenkomen	1	8	4	0	1,23 (0,60)
		34	Uitstappen	0	10	3	0	1,23 (0,44)
		34	Wegrijden	0	9	4	0	1,31 (0,48)
		Totaal				12	226	154

Uit tabel 5.6 is op te maken dat patroon 0 en patroon 3 zelden voorkomen bij de proefpersonen met niveau A1. Patroon 1 is het frequentst. Patroon 2 werd voor alle werkwoorden gebruikt en komt minimaal één keer en maximaal acht keer voor. De werkwoorden die het minst voorkwamen met patroon 2, zijn *kennen* (2x) en *vastzitten* (1x). Patroon 2 kwam niet vaak voor bij de type I werkwoorden, alleen bij *voelen* zes keer. De werkwoorden waarvoor patroon 2 veel frequenter was, zijn type III *slapen* (8x), type II *opruimen*, type III *tekenen* en type IV *vallen* en

schaatsen (alle 7x).

De gemiddelde scores van de werkwoorden staan in de tabel in de laatste kolom. De gemiddelde scores varieerden van 1,08 tot 1,69. De gemiddelde score voor de type I werkwoorden varieerde van 1,08 tot 1,38, die van de type II werkwoorden van 1,23 tot 1,69, die van de type III werkwoorden van 1,23 tot 1,61 en die van de type IV werkwoorden van 1,23 tot 1,54. De meeste werkwoorden zaten tussen de gemiddeldes 1,30 en 1,50. Voor de werkwoorden *aanbellen*, *binnenkomen*, *kennen*, *loslaten*, *uitblazen*, *uitstappen* en *vastzitten* zat de gemiddelde score onder 1,30 en voor de werkwoorden *drinken*, *opruimen*, *schaatsen*, *slapen* en *voorlezen* boven 1,50.

5.3.2 Taalvaardigheidsniveau A2

Tabel 5.7 geeft dezelfde gegevens weer als tabel 5.6, maar dan voor de proefpersonen met niveau A2. 21 proefpersonen met niveau A2 hebben deelgenomen aan dit experiment.

Tabel 5.7 De frequentie van de patronen die de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2 gebruikten voor elk werkwoord en de gemiddelde score en standaarddeviatie (sd) per werkwoord. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	Patroon				Gemiddelde score
				0	1	2	3	
A2	Type I	11	Kennen	0	5	4	12	2,33 (0,86)
		11	Voelen	1	3	4	13	2,38 (0,92)
		11	Zien	0	8	6	7	1,95 (0,87)
		21	Liggen	0	3	5	13	2,48 (0,75)
		21	Zitten	0	6	1	14	2,38 (0,92)
		31	Loslaten	1	9	3	8	1,86 (1,01)
		31	Neerzetten	0	4	6	11	2,33 (0,80)
		31	Vastzitten	3	7	2	9	1,81 (1,17)
	Type II	12	Kussen	0	4	5	12	2,38 (0,81)
		12	Schoppen	0	5	4	12	2,33 (0,86)
		22	Drinken	0	2	4	15	2,62 (0,67)
		22	Geven	0	2	4	15	2,62 (0,67)
		22	Vangen	0	5	9	7	2,10 (0,77)
		32	Opruimen	0	2	10	9	2,33 (0,66)
		32	Uitblazen	0	5	7	9	2,19 (0,81)
			Type III	13	Huilen	0	3	6
13	Tekenen			0	0	7	14	2,43 (0,48)
13	Zwaaïen			0	3	5	13	2,48 (0,75)
23	Slapen			0	1	7	13	2,57 (0,60)
23	Springen			0	3	6	12	2,43 (0,75)
23	Vliegen			1	3	5	12	2,33 (0,91)
33	Aanbellen			0	3	8	10	2,33 (0,73)
33	Omkijken			1	4	5	11	2,24 (0,94)
33	Uitslapen			0	2	5	14	2,57 (0,68)
33	Voorlezen			0	5	6	10	2,24 (0,83)
	Type IV	14	Botsen	0	8	2	11	2,14 (0,96)
		14	Rennen	0	1	6	14	2,62 (0,59)
		14	Schaatsen	0	3	14	4	2,05 (0,59)
		24	Glijden	0	3	5	13	2,48 (0,75)
		24	Klimmen	1	0	9	11	2,43 (0,75)
		24	Vallen	0	3	5	13	2,48 (0,75)
		34	Binnenkomen	1	4	5	11	2,24 (0,94)
		34	Uitstappen	0	5	7	9	2,19 (0,81)
		34	Wegrijden	0	4	6	11	2,33 (0,80)
		Totaal				9	128	193

Bij de proefpersonen met niveau A2 komt patroon 3 het vaakst voor en patroon 0 zelden. De meeste werkwoorden werden met patroon 3 of met zowel patroon 2 als 3 geproduceerd. Er zijn een paar uitzonderingen waarvoor patroon 1 in minstens een kwart van de uitingen werd gebruikt. De type I werkwoorden *zien* (8x), *zitten* (6x), *loslaten* (9x) en *vastzitten* (7x) werden frequent met patroon 1 geproduceerd. Het type IV werkwoord *botsen* werd in acht gevallen met patroon 1 gerealiseerd. Opvallend is dat deze vijf werkwoorden, naast dat ze in een kwart van de gevallen met patroon 1 worden geproduceerd, ook minstens in een kwart van de gevallen met patroon 3 worden geproduceerd.

Voor *zien* (type I) werden patroon 1, 2 en 3 zelfs alle drie minimaal 25% gebruikt. Het werkwoord *schaatsen* (type IV) is het enige werkwoord waarvoor alleen patroon 2 in 25% van de gevallen gebruikt werd. Patroon 1 komt voor bij alle werkwoorden, behalve voor *klimmen* (type IV) en *tekenen* (type III). De type II en III werkwoorden werden niet in meer dan 25% van de gevallen met patroon 1 gerealiseerd.

De gemiddelde score voor patroon bij deze werkwoorden varieerde tussen 1,86 en 2,62. De gemiddelde score van de type I werkwoorden varieerde van 1,81 tot 2,48, van de type II werkwoorden van 2,1 tot 2,62, van de type III werkwoorden van 2,24 tot 2,57 en van de type IV werkwoorden van 2,05 tot 2,62. De meeste werkwoorden hebben echter een gemiddelde score tussen de 2,30 en de 2,50. De werkwoorden met een gemiddelde de score onder 2,30 zijn *binnenkomen*, *botsen*, *loslaten*, *omkijken*, *schaatsen*, *uitblazen*, *uitstappen*, *vangen*, *vastzitten*, *voorlezen* en *zien*. De werkwoorden waarvan de gemiddelde score hoger dan 2,50 was, zijn *drinken*, *geven*, *rennen*, *slapen* en *uitslapen*. Tabel 5.8 geeft de gemiddelde scores per type werkwoord voor de proefpersonen met niveau A1 en voor de proefpersonen met niveau A2. Tabel 5.9 geeft de gemiddeldes weer voor de drie soorten werkwoorden.

Tabel 5.8 Gemiddelde scores voor de vier typen werkwoorden, uitgesplitst naar taalvaardigheidsniveau A1 en A2. De standaarddeviatie staat tussen haakjes.

Type werkwoord	Gemiddelde score niveau (sd)	
	A1	A2
I	1,28 (0,13)	2,19 (0,27)
II	1,43 (0,15)	2,37 (0,20)
III	1,40 (0,12)	2,41 (0,12)
IV	1,36 (0,12)	2,33 (0,19)

Tabel 5.8 laat zien dat het gemiddelde voor de type I werkwoorden voor beide niveaus lager is dan die van de andere drie typen. Ook op de type IV werkwoorden presteerden de proefpersonen slechter. Een ANOVA met herhaalde metingen is toegepast om te achterhalen of type werkwoord, soort werkwoord en taalvaardigheidsniveau van invloed zijn op de gemiddelde score voor elk werkwoord. Er is geen significant effect gevonden voor type werkwoord ($F(3,22) = 2,278$, $p = .108$). Taalvaardigheidsniveau veroorzaakt wel een effect: de proefpersonen met niveau A1 hebben significant lagere scores dan de proefpersonen met niveau A2 ($F(1,22) = 812,89$, $p < .001$).

Tabel 5.9 Gemiddelde scores voor de drie soorten werkwoorden, uitgesplitst naar taalvaardigheidsniveau A1 en A2. De standaarddeviatie staat tussen haakjes.

Soort werkwoord	Gemiddelde score niveau (sd)	
	A1	A2
1: regelmatig	1,39 (0,11)	2,32 (0,20)
2: onregelmatig	1,42 (0,13)	2,45 (0,15)
3: complex	1,20 (0,14)	2,22 (0,21)

De gemiddelde score van soort 2, de onregelmatige werkwoorden, is het hoogste, maar verschilt niet veel van soort 1. Soort 3, de complexe werkwoorden, hebben een lagere gemiddelde score. De ANOVA die is toegepast, toont aan dat er een effect is voor soort werkwoord ($F(2,22) = 4,913$, $p < .05$). De Tukey HSD post hoc analyse toont aan dat het verschil tussen soort 2 en 3 significant is, waarbij de proefpersonen significant beter presteren op de onregelmatige

werkwoorden (soort 2) dan op de complexe werkwoorden (soort 3).

De ANOVA met herhaalde metingen toont aan dat er geen interactie-effecten zijn (niveau*soort: $F(2,22) = 1,124$, $p=.343$), niveau*type: $F(3,22) = .305$, $p=.822$), type*soort: $F(6,22) = .337$, $p=.910$), niveau*soort*type: $F(6,22) = .509$, $p=.795$).

5.3.3 Frequente codes taalvaardigheidsniveau A1

In tabel 5.5 zijn de zogenaamde ‘nieuwe codes’ voor de tegenwoordige tijd weergegeven. De codes die het meest werden gebruikt door de drie groepen leerders zijn samen met gelijkende constructies samengevoegd tot een nieuwe codering. In tabel 5.10 zijn de frequenties van de nieuwe codes te zien voor elk werkwoord uit experiment A1. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Tabel 5.10 De voorkomens van de frequente codes per werkwoord voor de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	Code nieuw				
				1	3	20	30	777
A1	Type I	11	Kennen	11	0	2	0	0
		11	Voelen	5	1	3	1	3
		11	Zien	9	1	1	1	1
		21	Liggen	9	1	2	1	0
		21	Zitten	9	1	2	1	0
		31	Loslaten	8	0	2	1	2
		31	Neerzetten	9	1	2	1	0
		31	Vastzitten	8	1	1	0	3
	Type II	12	Kussen	6	2	2	1	2
		12	Schoppen	7	0	4	2	0
		22	Drinken	6	3	2	2	0
		22	Geven	8	0	3	0	2
		22	Vangen	9	2	1	1	0
		32	Opruimen	6	0	4	2	1
		32	Uitblazen	8	0	2	1	2
	Type III	13	Huilen	8	0	3	2	0
		13	Tekenen	5	0	4	3	1
		13	Zwaaien	7	1	3	2	0
		23	Slapen	5	1	4	2	1
		23	Springen	6	1	3	2	1
		23	Vliegen	9	0	2	1	1
		33	Aanbellen	10	0	2	1	0
		33	Omzien	9	1	2	0	1
		33	Uitslapen	9	1	2	1	0
		33	Voorlezen	8	3	1	1	0
	Type IV	14	Botsen	9	1	3	0	0
		14	Rennen	7	0	4	2	0
		14	Schaatsen	6	0	5	2	0
		24	Glijden	6	1	2	2	2
		24	Klimmen	6	0	3	1	3
		24	Vallen	6	0	3	2	2
		34	Binnenkomen	8	1	1	1	2
		34	Uitstappen	10	0	2	1	0
		34	Wegrijden	9	0	2	2	0
Totaal				261	24	84	43	30

Voor de meeste werkwoorden was code 1 (volle vorm) het meest frequent en werden de andere constructies in minder dan 25% van de gevallen gebruikt. In zes gevallen gebruikte minstens 25% van de proefpersonen een patroon met *is*, namelijk voor *opruimen*, *rennen*, *schaatsen*, *schoppen*, *slapen* en *tekenen*. In geen enkel geval had minimaal 25% van de proefpersonen met niveau A1 een voorkeur voor de korte vorm of voor een patroon met *gaat*.

5.3.4 Frequente codes taalvaardigheidsniveau A2

Tabel 5.11 geeft dezelfde gegevens weer als tabel 5.10, maar dan voor de proefpersonen met niveau A2.

Tabel 5.11 De voorkomens van de frequente codes per werkwoord voor de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	Code nieuw				
				1	3	20	30	777
A2	Type I	11	Kennen	5	16	0	0	0
		11	Voelen	2	11	0	0	8
		11	Zien	8	9	1	1	2
		21	Liggen	3	14	0	3	1
		21	Zitten	6	14	1	0	0
		31	Loslaten	9	9	1	1	1
		31	Neerzetten	4	11	2	2	2
		31	Vastzitten	7	8	1	1	4
	Type II	12	Kussen	4	12	1	0	4
		12	Schoppen	5	14	2	0	0
		22	Drinken	2	17	1	1	0
		22	Geven	2	17	1	1	0
		22	Vangen	5	11	0	2	3
		32	Opruimen	2	10	0	5	4
		32	Uitblazen	5	11	1	3	1
	Type III	13	Huilen	3	13	1	3	1
		13	Tekenen	0	13	2	3	3
		13	Zwaaien	3	16	1	1	0
		23	Slapen	1	14	1	3	2
		23	Springen	3	12	1	4	1
		23	Vliegen	3	12	3	1	2
		33	Aanbellen	3	11	1	3	3
		33	Omzien	4	12	2	1	2
	Type IV	33	Uitslapen	1	14	2	3	1
		33	Voorlezen	5	11	1	2	2
		14	Botsen	8	12	1	0	0
		14	Rennen	1	16	2	2	0
		14	Schaatsen	3	12	1	3	2
		24	Glijden	3	13	3	2	0
		24	Klimmen	0	13	1	6	1
		24	Vallen	3	13	1	2	2
		34	Binnenkomen	4	9	0	1	7
		34	Uitstappen	5	10	1	3	2
		34	Wegrijden	4	9	2	3	3
	Totaal			126	419	39	66	64

De meest frequente constructie bij de proefpersonen met niveau A2 is de korte vorm (code 3). Voor vijf werkwoorden maakte minstens 25% van de proefpersonen ook gebruik van de volle vorm (code 1), namelijk voor *botsen*, *loslaten*, *vastzitten*, *zien* en *zitten*. Voor het werkwoord *klimmen* werd door meer dan 25% van de proefpersonen gebruik gemaakt van een constructie met *gaan* en ook voor *glijden* en *opruimen* werd vaak gebruik gemaakt van een constructie met *gaat*. *Binnenkomen* en *voelen* werden in minstens 25% van de uitingen gerealiseerd

met een code uit de restgroep (code 777). Voor *voelen* werd vier keer gezegd: *heeft pijn* in plaats van *voelt pijn*. Daar is de vervoeging goed, maar er is gebruik gemaakt van een chunk. In plaats van *komt binnen* werd drie keer gezegd: *is binnengekomen*. Eén proefpersoon zei: *gaat binnenkomen* en een andere zei: *mag binnenkomen*.

5.3.5 Hypothese 4: werkwoorden

Hypothese 4a (werkwoorden) verwachtte dat het duratieve karakter van het werkwoord geen invloed heeft op het gebruik van bepaalde constructies, maar de argumentstructuur wel. Deze hypothese wordt niet bevestigd. Type werkwoord blijkt geen effect te veroorzaken.

Hypothese 4b (soort werkwoord) wordt bevestigd. Er bleek een effect voor soort werkwoord te zijn, waarbij de proefpersonen significant beter presteerden op de onregelmatige werkwoorden dan op de complexe werkwoorden. Er is geen effect gevonden tussen de regelmatige en de complexe werkwoorden en ook niet tussen de regelmatige en de onregelmatige werkwoorden.

5.4 Opvallende constructies en positie van het werkwoord

In bijlage 2 zijn de gebruikte coderingen weergegeven, samen met de bijbehorende constructies. Daarin is te zien dat ook opvallende constructies, zoals *Pingu maakt gapen*, apart zijn gecodeerd. De opvallende constructies uit dit experiment zijn weergegeven in tabel 5.12. In de tegenwoordige tijd zijn er vijf constructies als opvallend gecodeerd. ‘Aux’ is het hulpwerkwoord dat werd gebruikt en ‘main verb’ geeft de hoofdwerkwoorden weer.

Tabel 5.12 De constructies die gecodeerd zijn met code 102 voor ‘opvallende constructie’.

Werkwoord	Aanvulling	Code	Aux	Main verb
1. Neerzetten /Pingu...	Pingu maak eenzetten (O) Nee(rzetten)-	102	maak	eenzetten
2. Omkijken/ De zeehond...	... uh om te kijken.	102		om te kijken
3. Vastzitten/de vis...	... uh op de uh nee uh op de hoofd uh te vastzitte.	102		te vastzitte
4. Voelen /de zeehond...	De zeehond pijn uh te voele.	102		te voelen
5. Vliegen/de vogel...	De vogel uh bevliegen.	102		bevliegen

Constructies 1 en 5, *maak eenzetten* en *bevliegen* lijken wat betreft vorm op de doeluitingen *neerzetten* en *vliegen*. Deze constructies kunnen verklaard worden als perceptiefout. De proefpersoon dacht mogelijk dat het werkwoord *bevliegen* was in plaats van *vliegen*. De andere drie constructies, *om te kijken*, *te vastzitten* en *te voelen* bevatten het functionele element *te*. Dat de proefpersonen hier *te* gebruikten, is een interessant verschijnsel. Een verklaring is hier moeilijk voor te geven.

Ook is gekeken naar de positie van de hulpwerkwoorden *gaat* en *is*. De proefpersonen hebben 232 uitingen met een van beide hulpwerkwoorden geproduceerd. In 231 uitingen werd eerst het subject gerealiseerd en vervolgens het hulpwerkwoord. Eén proefpersoon produceerde in één van haar uitingen eerst het hulpwerkwoord. Die uiting is weergegeven in (1).

(1) Item: Schoppen / Pingu ...

Proefpersoon: ... is ja Pingu sch / schoppe.

Deze Turkse proefpersoon maakte 25 keer gebruik van *is* + infinitief en op voorbeeld (1) na volgde het hulpwerkwoord het subject op. Ook de andere proefpersonen plaatsten het hulpwerkwoord consequent op de tweede positie in de zin. Ze lijken zich er bewust van te zijn dat het subject op de eerste zinsplaats komt.

Het hulpwerkwoord werd in de meeste gevallen gevolgd door het lexicale werkwoord. In 37 gevallen realiseerden de proefpersonen ook een ander argument voor of na het lexicale werkwoord. In vijftien gevallen is dat een constructie met een voorzetsel of een constructie waar het voorzetsel niet werd gerealiseerd, maar wel vereist was. In tabel 5.13 zijn de werkwoorden en realisaties van de proefpersonen weergegeven voor de werkwoorden die een extra argument hadden. De extra argumenten die werden voorafgegaan door een voorzetsel zijn niet opgenomen in de tabel, omdat die in vrijwel alle gevallen, net als in het Nederlands, aan het einde van de zin zijn geplaatst.

Tabel 5.13 De stimuli die zowel met een hulpwerkwoord als met een extra argument zijn gerealiseerd.

Positie t.o.v. lexicale werkwoord	Subject- nummer	Niveau	Type werkwoord	Werkwoord	Aanvulling	Extra argument
Na	505	A2	2	Kussen	Pingu uh kusse hij moeder // Pingu is kusse hij moeder.	hij moeder
Na	505	A2	2	Schoppen	Uh Pingu is uh // Pingu schoppen uh // Pingu is schoppen bal.	bal
Na	505	A2	1	Zien	Uh Ping / Pingu uh gaat zien zeemon.	zeemon
Na	519	A1	2	Geven	Pingu is uh geven sla.	sla
Na	711	A1	2	Kussen	Pingu isse kussen mam / mama.	mama
Voor	501	A1	2	Vangen	Ja, Pingu is vis vange.	vis
Voor	502	A2	2	Opruimen	Pingu gaat de vo opruime.	de vo ...
Voor	503	A2	2	Schoppen	Pingu is uh bal schoppen.	bal
Voor	503	A2	1	Zien	Pingu uh / Pingu is uh zeehond zien.	zeehond
Voor	506	A1	2	Opruimen	Pingu is uh die opruimen.	die
Voor	513	A2	2	Geven	Pingu is sla geven.	sla
Voor	514	A2	1	Neerzetten	Pingu gaat die bakke neerzetten.	die bakke
Voor	514	A2	2	Uitblazen	Pingu gaat uh kaarse uitblaze.	kaarse
Voor	604	A2	2	Uitblazen	... gaat kaars ook [?] blaze.	kaars
Voor	604	A2	2	Vangen	... gaat visse vangen.	visse
Voor	607	A1	2	Schoppen	Pingu gaat bal sch // uh gooien.	bal
Voor	607	A1	2	Vangen	De uh Pingu gaat vis hangen.	vis
Voor	711	A1	2	Drinken	Pingu uh isse limonade drinke.	limonade
Voor	711	A1	2	Geven	Pingu is sla geven.	sla

De extra argumenten in de bovenstaande tabel zijn allemaal direct object. In vijf gevallen plaatsten de proefpersonen het direct object achter het lexicale werkwoord en in veertien gevallen voor het lexicale werkwoord. Als de proefpersonen een direct object gebruikten, plaatsten ze dat directe object meestal na het hulpwerkwoord, voor het lexicale werkwoord. Dat is de positie waar in het Nederlands het direct object hoort te staan in zinnen met hulpwerkwoorden. Het is mogelijk dat de proefpersonen de woordvolgorde van het Nederlands onder de knie beginnen te krijgen. Het kan ook dat de constructies die ze gebruikten ‘ongeanalyseerde’ constructies zijn. Ze hebben bijvoorbeeld *subject* (Pingu) – *hulpwerkwoord* (gaat)– *direct object* (de bal) – *lexicaal werkwoord* (schoppen) vaak gehoord, weliswaar om toekomst uit te drukken, waardoor ze daar het direct object wel gebruiken op de juiste positie.

5.5 Interessante patronen per proefpersoon

Taalachtergrond van de proefpersonen speelde geen rol in de verschillen die ontdekt waren tussen de proefpersonen. Taalvaardigheidsniveau veroorzaakte wel verschillen. De meeste proefpersonen behoorden duidelijk tot een bepaalde categorie, bijvoorbeeld de ‘volle vorm-gebruikers’, die vaak niveau A1 hadden. Er zijn echter proefpersonen die een interessant patroon lieten zien in de tegenwoordige tijd. Die proefpersonen worden hieronder besproken. De proefpersonen om wie het gaat zijn 505, 507, 513, 601 en 711.

5.5.1 Proefpersoon 505 – A2

Proefpersoon 505 liet een afwijkend patroon zien in de tegenwoordige tijd. Ze zat duidelijk in fase 2, omdat ze in veel gevallen gebruik maakte van een hulpwerkwoord met het lexicale werkwoord. In tegenstelling tot de meeste proefpersonen die hulpwerkwoorden gebruikten, maakte ze gebruik van vervoegingen van zowel *zijn* als *gaan*. In veertien gevallen maakte ze gebruik van een patroon met *is* (frequente code 20) en in tien gevallen van een patroon met *gaat* (frequente code 30). Het lexicale werkwoord vervoegde ze niet, maar gebruikte ze in de volle vorm. Ze had dus een voorkeur voor *is* of *gaat* + infinitief. Er zijn verder geen proefpersonen die gebruik maken van zoveel patronen met zowel *is* als *gaat*.

5.5.2 Proefpersoon 507 – A2

Deze proefpersoon heeft niveau A2 en zat in de tegenwoordige tijd duidelijk in fase 1. Dit in tegenstelling tot de andere proefpersonen met niveau A2 die minstens acht uitingen minder in de volle vorm produceerden in de tegenwoordige tijd. Behalve dat ze veel werkwoorden met de volle vorm produceerde en slechts vijf met de korte vorm (frequente code 3), wat suggereert dat ze wat achterligt op grammaticaal gebied vergeleken met de andere proefpersonen van haar niveau, is er in de tegenwoordige tijd niets opvallends te ontdekken.

5.5.3 Proefpersoon 513 – A2

Deze proefpersoon zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 1 en fase 2 en heeft niveau A2. Ze heeft elf uitingen in de volle vorm geproduceerd, maar ook vijftien uitingen in de restgroep (frequente code 777). Tien van de uitingen uit de restcategorie worden geproduceerd met het hulpwerkwoord *heeft*. Het is de vraag of deze proefpersoon betekenis toekende aan *heeft*. Ze maakte daarnaast zes keer gebruik van *is* en tweemaal van *gaat* als hulpwerkwoord met de infinitief. Het is mogelijk dat deze proefpersoon dezelfde functie toekende aan *heeft* als aan *is* en *gaat*. Negen keer wordt *heeft* gevolgd door de infinitief en eenmaal door de finiete vorm.

(2) a. Item: Liggen / Pingu...

Proefpersoon: Pingu heeft liggen.

b. Item: Uitblazen / Pingu ...

Proefpersoon: Pingu heeft uitblazen.

5.5.4 Proefpersoon 601 – A2

Proefpersoon 601 heeft niveau A2. Ze zat in de tegenwoordige tijd in fase 3. Elf van haar uitingen behoren tot de restcategorie. Vijftien uitingen werden in de korte vorm (frequente code 3) geproduceerd. Deze proefpersoon maakte

acht constructies met *zitten* of *staan*, die behoren tot de restgroep. Opvallend is dat ze *zitten* op drie verschillende manieren gebruikte. Ze gebruikte het los, weergegeven in (5a), maar ze gebruikte het ook met *te* (5b) en met *aan 't* (5c).

(5) a. Item: Aanbellen / Pingu ...

Proefpersoon: Pingu zit aanbelle.

b. Item: Omkijken / De zeehond ...

Proefpersoon: Pingu zit om te kijken.

c. Item: Vliegen / De vogel ...

Proefpersoon: Vogel zit aan 't vliegen.

In alle gevallen werd het lexicale werkwoord als volle vorm gerealiseerd.

5.5.5 Proefpersoon 711 – A1

Deze proefpersoon heeft niveau A1. In tegenstelling tot alle andere proefpersonen met de Marokkaans-Arabische taalachtergrond maakte zij 30 keer gebruik van *is* + infinitief. Alle andere proefpersonen hebben een voorkeur voor de korte vorm (frequente code 3, zie tabel 5.5), behalve zij.

5.6 Slot

In dit hoofdstuk zijn hypothese 1, 3 en 4 besproken. Hypothese 1 is: *Hulpwerkwoorden worden gebruikt in de overgangsfase in de verwerving van infinitief naar het finiete werkwoord*. Deze hypothese is bevestigd.

Hulpwerkwoorden komen voor in de ontwikkeling na de beheersing van de infinitief en voor de beheersing van het finiete werkwoord in de tegenwoordige tijd.

Hypotheses 3a luidt: *Hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van is en bij Marokkaanse-Arabische leiders, ten gevolge van transfer, ook in de vorm van gaat, maar niet in de vorm van heeft*. Deze hypothese wordt gedeeltelijk bevestigd. De hulpwerkwoorden die het meest werden gebruikt zijn *is* en *gaat*. Het hulpwerkwoord *heeft* werd veel minder gebruikt. De proefpersonen met de Marokkaans-Arabische taalachtergrond maakten echter niet vaker gebruik van *gaat* dan van *is*, wat wel verwacht werd op basis van transfer.

Hypothese 3b is: *Marokkaanse leiders zijn sneller in het verwerven van finietheid dan Turkse leiders*. Deze hypothese werd niet bevestigd. Er blijkt geen effect te zijn voor taalachtergrond in de verwerving van de finiete vorm.

Hypothese 4a (werkwoorden) werd niet bevestigd. De verschillende types werkwoorden blijken geen effect te veroorzaken. Voor soort werkwoord (hypothese 4b) is wel een effect gevonden. De proefpersonen presteerden minder goed op de complexe werkwoorden (soort 3) dan op de onregelmatige werkwoorden (soort 2). Er is geen verschil gevonden tussen de complexe werkwoorden (soort 3) en de regelmatige werkwoorden (soort 1) en de onregelmatige (soort 2) en de regelmatige werkwoorden (soort 1).

Uit dit hoofdstuk blijkt dat de proefpersonen gebruik maakten van hulpwerkwoorden in de overgangsfase van infinitief naar het finiete werkwoord, waarbij er geen taaleffect is gevonden. Er is wel een effect voor

taalvaardigheidsniveau gevonden, waarbij de proefpersonen met niveau A2 minder gebruik maakten van hulpwerkwoorden dan die met niveau A1. De prestaties van de proefpersonen waren het slechtst op de complexe werkwoorden. Hoofdstuk 6 bevat de resultaten van de verleden tijd.

6.0 Resultaten experiment 3b: aanvultaak verleden tijd

Dit hoofdstuk bevat de resultaten van experiment 3b: de aanvultaak in de verleden tijd. Dit hoofdstuk heeft dezelfde opbouw als hoofdstuk 5. Eerst wordt weergegeven welke patronen de proefpersonen gebruikten, waarbij de proefpersonen zijn ingedeeld op taalachtergrond en taalvaardigheidsniveau. Vervolgens wordt onderzocht welke constructies het meest gebruikt werden door de proefpersonen. De werkwoorden uit het onderzoek worden ook geanalyseerd en aan het einde van dit hoofdstuk worden opvallende constructies, leerdere en patronen beschreven. In dit hoofdstuk worden hypothese 1 (tussenfase), hypothese 3 (taaleffect) en hypothese 4 (werkwoorden) getest. Ook een deel van hypothese 2 (verschil in tijd) wordt in dit hoofdstuk gedeeltelijk getest. De hypothesen zijn weergegeven en onderbouwd in paragraaf 3.5.

6.1 Patroon

Deze paragraaf gaat in op hypothesen 1 (tussenfase) en 3b (taaleffect). Hypothese 1 is: *Hulpwerkwoorden worden gebruikt in de overgangsfase in de verwerving van infinitief naar het finiete werkwoord*. De verwachting is dat proefpersonen in het eerste ontwikkelingsstadium gebruik maken van de infinitief. In een volgend stadium worden hulpwerkwoorden en vormen in de tegenwoordige tijd gebruikt. In het derde stadium wordt de verleden tijd voor het eerst gemarkeerd en in het vierde stadium hebben de proefpersonen de correcte vervoeging van de verleden tijd verworven. De uitingen van de proefpersonen zijn gecodeerd voor deze vier stadia in de verleden tijd op een schaal van 0 tot 4. Die codering wordt *patroon* genoemd. Met behulp van de schaal kan onderzocht worden in welke fase de proefpersoon op grammaticaal gebied zat en of de hulpwerkwoorden inderdaad in het tweede stadium werden gebruikt. De verleden tijd heeft één patroon en twee fases extra vergeleken met de tegenwoordige tijd, die een schaalverdeling heeft van 0 tot 3. Patronen 1 en 2 van de verleden tijd geven respectievelijk de infinitief (patroon 1) en de hulpwerkwoorden en de korte vormen in de tegenwoordige tijd (patroon 2) weer. Deze twee patronen komen overeen met de drie patronen uit de tegenwoordige tijd. De extra patronen van de verleden tijd zijn patronen 3 en 4. Die patronen geven constructies weer die in de verleden tijd zijn gerealiseerd. Paragraaf 4.6.2 geeft precies weer welke constructies horen bij welk patroon.

De tweede hypothese die in deze paragraaf wordt onderzocht is hypothese 3b (taaleffect): *Marokkaanse leerdere zijn sneller in het verwerven van finietheid dan Turkse leerdere*. Deze verwachting is gebaseerd op de woordvolgorde van de moedertaal. Omdat in het Marokkaans-Arabisch en het Berbers het werkwoord in beginpositie staat en in het Turks zinsfinaal, zouden Marokkaans-Arabisch en Berberse leerdere meer aandacht hebben voor werkwoorden in tweede positie, en die zijn in het Nederlands vervoegd. De Turkse proefpersonen zouden vanwege de woordvolgorde in hun moedertaal daarentegen meer aandacht hebben voor het werkwoord in laatste zinpositie, en dat zijn infinitieven in het Nederlands.

De data van 30 proefpersonen zijn geanalyseerd. Voor elke proefpersoon is weergegeven hoeveel uitingen hij/zij met elk patroon produceerde en die resultaten zijn te zien in tabellen 6.1 en 6.2. In de tabellen is ook weergegeven hoe vaak elke proefpersoon de verleden tijd markeerde. Om die markering te berekenen, zijn de uitingen uit patroon 3 en 4 zijn opgeteld en gedeeld door het totaal aantal uitingen. Die weergave staat in de kolom 'markering verleden tijd'. De totaalscore voor de markering verleden tijd is maximaal 1,00. De gegevens in de tabellen 6.1 en 6.2 zijn uitgesplitst naar taalachtergrond en niveau. Tussen haakjes achter de taalachtergrond staat hoeveel proefpersonen met een bepaalde taalachtergrond hebben deelgenomen aan het experiment. De laatste kolom

geeft de fase weer waarin de proefpersonen zitten. De proefpersonen zitten in een bepaalde fase als ze in 25% of meer van de gevallen een uiting met een bepaald patroon produceerden.

6.1.1 Taalvaardigheidsniveau A1

Aan dit experiment hebben 11 proefpersonen met niveau A1 deelgenomen. Tabel 6.1 geeft weer hoe de verdeling per proefpersoon per patroon is.

Tabel 6.1 Frequentie van de patronen waarmee de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1 de tegenwoordige en de verleden tijd markeerden en de proportie van de patronen met een expliciete verledentijdsmarkering (patroon 3 of 4). Ook de gemiddelde score van de patronen met standaarddeviatie (sd) en de fase zijn weergegeven. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond. Elke proefpersoon heeft 34 items beantwoord.

Niveau	Taalachtergrond	Proefper soon	Patroon					Markering verleden tijd	Gemiddelde score (sd)	Fase
			0	1	2	3	4			
A1	Turks (n=5)	501	0	22	9	1	2	0,09	1,50 (0,83)	Fase 1/2
		510	4	1	27	2	0	0,06	1,79 (0,73)	Fase 2
		511	2	10	22	0	0	0,00	1,59 (0,61)	Fase 1/2
		519	0	26	8	0	0	0,00	1,24 (0,43)	Fase 1
		521	2	3	0	29	0	0,85	2,65 (0,88)	Fase 3
	Berbers (n=4)	602	1	23	9	1	0	0,03	1,29 (0,58)	Fase 1/2
		603	3	1	28	2	0	0,06	1,85 (0,66)	Fase 2
		605	3	26	1	4	0	0,12	1,18 (0,76)	Fase 1
		607	1	26	5	2	0	0,06	1,24 (0,61)	Fase 1
	Marokkaans- Arabisch (n=2)	708	0	32	2	0	0	0,00	1,06 (0,24)	Fase 1
		711	2	27	5	0	0	0,00	1,12 (0,48)	Fase 1
Totaal			18	197	116	41	2			

De gemiddelde scores van de proefpersonen met niveau A1 varieerden van 1,06 tot 2,65. Proefpersoon 521 steekt er duidelijk bovenuit: zij scoorde 2,65. In tegenstelling tot de andere proefpersonen met niveau A1 gebruikte zij voor het grootste deel van haar uitingen patroon 3. Ze markeerde de verleden tijd in 85,29% van de gevallen. De op een na beste proefpersoon wat betreft de markering van de verleden tijd is proefpersoon 605, die in 11,76% van de uitingen de verleden tijd markeerde. Het verschil tussen de beste en de op een na beste proefpersoon is opvallend groot.

In totaal werden er slechts twee uitingen in fase 4 geproduceerd door deze proefpersonen. Ook fase 0 komt niet vaak voor: slechts twintig keer. De meeste proefpersonen maakten vooral gebruik van patroon 1. Vijf proefpersonen produceerden een kwart van hun uitingen met patroon 2, waarvan er drie op de grens tussen fase 1 en 2 zaten en twee in fase 2.

De proefpersonen met de Turkse taalachtergrond presteerden onderling het meest wisselend. Eén proefpersoon zat in fase 1, één in fase 2, één in fase 3 en de andere twee zaten op de grens tussen fase 1 en 2. Van de Berberse proefpersonen zaten er twee in fase 1, één in fase 2 en een op de grens tussen fase 1 en 2. De Marokkaans-Arabische proefpersonen zaten beide in fase 1. Tussen de taalgroepen lijken geen verschillen te zijn.

6.1.2 Taalvaardigheidsniveau A2

Aan dit experiment hebben 19 proefpersonen met niveau A2 deelgenomen. De scores zijn weergegeven in tabel 6.2.

Tabel 6.2 Frequentie van de patronen waarmee de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2 de tegenwoordige en de verleden tijd markeerden en de proportie van de patronen met een expliciete verledentijdsmarkering (patroon 3 of 4). Ook de gemiddelde score van de patronen met standaarddeviatie (sd) en de fase zijn weergegeven. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond. Elke proefpersoon heeft 34 items beantwoord.

Niveau	Taalachtergrond	Subjectnummer	Patroon					Markering verleden tijd	Gemiddelde score (sd)	Fase
			0	1	2	3	4			
A2	Turks (n=10)	502	0	5	4	24	1	0,74	2,62 (0,78)	Fase 3
		503	3	0	0	31	0	0,91	2,74 (0,86)	Fase 3
		505	0	26	5	3	0	0,09	1,32 (0,64)	Fase 1
		507	2	2	16	13	1	0,41	2,26 (0,86)	Fase 2/3
		508	1	5	26	1	1	0,06	1,88 (0,64)	Fase 2
		513	1	2	1	30	0	0,88	2,76 (0,7)	Fase 3
		514	0	12	5	16	1	0,50	2,18 (0,97)	Fase 1/3
		515	1	1	0	32	0	0,94	2,85 (0,61)	Fase 3
		516	0	2	1	30	1	0,91	2,88 (0,54)	Fase 3
		520	3	0	3	27	1	0,82	2,68 (0,91)	Fase 3
	Berbers (n=4)	601	1	22	8	2	1	0,09	1,41 (0,78)	Fase 1
		604	0	4	5	25	0	0,74	2,62 (0,70)	Fase 3
		606	2	17	13	2	0	0,06	1,44 (0,71)	Fase 1/2
		609	1	0	31	1	1	0,06	2,03 (0,52)	Fase 2
	Marokkaans- Arabisch (n=5)	702	2	4	2	22	4	0,76	2,65 (1,04)	Fase 3
		704	2	9	8	15	0	0,44	2,06 (0,98)	Fase 1/3
		706	1	4	22	6	1	0,21	2,06 (0,74)	Fase 2
		707	1	1	0	32	0	0,94	2,85 (0,61)	Fase 3
		709	1	0	0	33	0	0,97	2,91 (0,51)	Fase 3
Totaal			22	116	150	145	13			

Ook de proefpersonen met niveau A2 maakten zelden gebruik van patroon 0 en patroon 4. De gemiddelde score van de proefpersonen met niveau A2 varieerde van 1,32 tot 2,91. Proefpersoon 505 met de gemiddelde score van 1,32 produceerde 26 van haar uitingen met patroon 1. Zij zit dan ook, in tegenstelling tot de andere proefpersonen met niveau A2, in fase 1. Ze markeerde de verleden tijd slechts drie keer (8,82%). Twee Berberse proefpersonen hebben een gemiddelde dat niet veel hoger is, namelijk proefpersoon 601 met een score van 1,41 en proefpersoon 606 met een score van 1,44. Zij gebruikten patroon 3 nagenoeg niet. Proefpersoon 601 zit, net als proefpersoon 505, in fase 1. Zij gebruikte patroon 1 in 64,71% van de gevallen en patroon 2 in 23,53% van de gevallen, wat net onder het criterium voor ‘fase’ zit. Proefpersoon 606 zit op de grens tussen fase 1 en 2. Patroon 1 wordt in 50% van de uitingen gebruikt en patroon 2 in 38,24% van de uitingen.

Naast deze drie proefpersonen die in fase 1 zaten of op de grens tussen fase 1 en 2 zijn er ook drie proefpersonen die in fase 2 zaten. Zij maakten vooral gebruik van patroon 2, de korte vorm in de tegenwoordige tijd, en minder van de verleden tijd. Het betreft proefpersonen 508, 609 en 706, die respectievelijk twee, twee en zeven uitingen met de verleden tijd produceerden.

Twee proefpersonen, proefpersoon 514 en proefpersoon 704, maakten in 25% van de gevallen gebruik van zowel patroon 1 als patroon 3. De verleden tijd werd in ongeveer de helft van de gevallen gemarkeerd door deze proefpersonen, de tegenwoordige tijd in de andere helft van de gevallen.

De onderlinge variatie is voor de Turkse proefpersonen niet zo groot. Zes van de tien Turkse proefpersonen zaten in fase 3. Eén proefpersoon zat in fase 1, één op de grens tussen 2 en 3 en één op de grens tussen 1 en 3. De Berberse proefpersonen zaten allemaal in een andere fase en de Marokkaans-Arabische proefpersonen hebben drie proefpersonen in fase 3, één op de grens tussen fase 1 en 3 en één in fase 2. Ook voor de proefpersonen met niveau A2 lijkt er tussen de taalgroepen geen verschil te zijn.

6.1.3 Taalvaardigheidsniveau en taalachtergrond

De proefpersonen met niveau A1 gebruikten over het algemeen vooral patroon 1. De proefpersonen met niveau A2 maakten vooral gebruik van fase 3. Als er een combinatie van fases optrad, was dat vooral van patronen die elkaar opvolgden, zoals patroon 1 en 2. De combinatie fase 1/3, waarbij patroon 1 en 3 beide in meer dan een kwart van de gevallen werden gebruikt, komt slechts tweemaal voor. De proefpersonen ontwikkelden finietheid van fase 1, via de combinatie fase 1/2 naar 2 en van 2, via de combinatie fase 2/3 naar fase 3. In tabel 6.3 zijn de scores weergegeven voor taalachtergrond en niveau. Het getal tussen haakjes achter de gemiddelde score is de standaarddeviatie (sd). Het getal tussen haakjes achter de taalachtergrond is het totaal aantal proefpersonen.

Tabel 6.3 De gemiddelde score van alle proefpersonen, verdeeld naar taalachtergrond en uitgesplitst naar taalvaardigheidsniveau.

Taalachtergrond	Niveau	
	A1 (sd)	A2 (sd)
Turks (n=15)	1,75 (0,54)	2,42 (0,51)
Berbers (n=8)	1,39 (0,31)	1,88 (0,57)
Marokkaans-Arabisch (n=7)	1,09 (0,04)	2,51 (0,42)

Uit de statistische analyse blijkt dat de proefpersonen met niveau A1 significant minder goed presteerden dan de proefpersonen met niveau A2 ($F(1,24) = 19,402$, $p < .001$). De proefpersonen met niveau A2 waren in de verleden tijd verder in de ontwikkeling dan de proefpersonen met niveau A1. Taalachtergrond speelt daarbij geen rol, ($F(2,24) = 2,403$, $p = .112$). Ook de interactie tussen taalachtergrond en niveau is niet significant ($F(2,24) = 1,762$, $p = .193$). Dat er geen effect is gevonden, kan liggen aan de grote variatie in proefpersoon aantallen en onderlinge variatie binnen een taalgroep, zoals te zien is in tabel 6.3.

6.1.4 Hypothese 1 en 3b: tussenfase en taaleffect

Hypothese 1, over de tussenfase, wordt op dit moment bevestigd. De hulpwerkwoorden vallen onder patroon 2 (en patroon 4). De ontwikkeling van de proefpersonen gaat van fase 1 (bij niveau A1), naar fase 2 (niveau A1 en niveau A2) naar fase 3 (niveau A2). De hulpwerkwoorden werden gebruikt in de fase tussen de beheersing van de infinitief en de beheersing van de correcte vervoeging.

Hypothese 3b, over het taaleffect, wordt niet bevestigd. Er blijkt geen effect te zijn voor taalachtergrond. De Turkse proefpersonen maakten niet vaker gebruik van voltooid deelwoorden dan de Marokkaans-Arabische en de Berberse proefpersonen.

6.2 Code

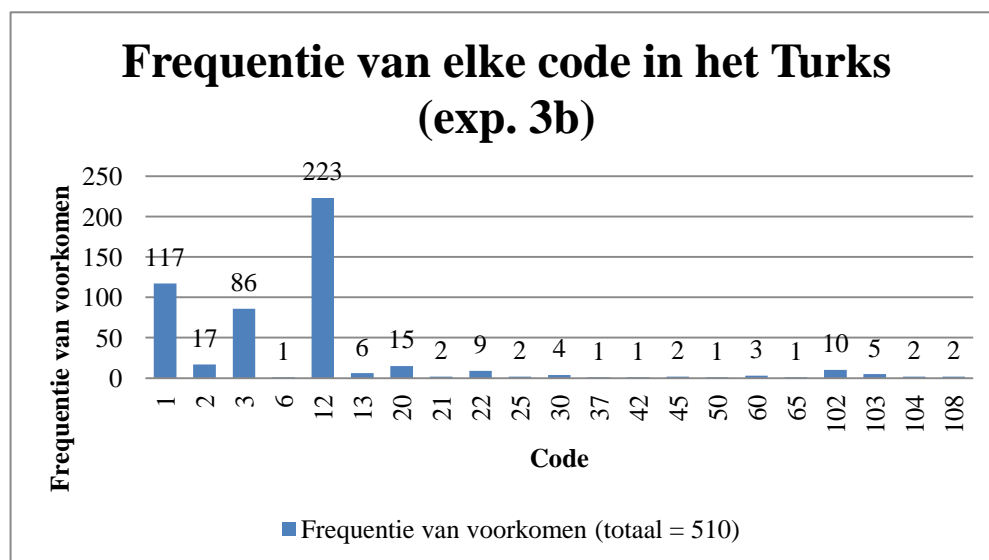
Deze paragraaf test hypothese 3a (taaleffect): *Hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van is en bij Marokkaans-Arabische leerders, ten gevolge van transfer, ook in de vorm van gaat, maar niet in de vorm van heeft*. Deze hypothese wordt gecombineerd met een deel van hypothese 2 (verschil in tijd), die veronderstelt dat de hulpwerkwoorden gemarkeerd worden voor verleden tijd. Bij de Marokkaans-Arabische proefpersonen wordt, ten gevolge van transfer, *ging* verwacht en bij de Turkse en Berberse proefpersonen *was*.

De constructies van de proefpersonen zijn ook gecodeerd naar code. Aan het eerste cijfer van de code is te zien tot welk onderdeel de code behoort, bijvoorbeeld tot de constructies met het hulpwerkwoord *zijn*. Het tweede cijfer maakt onderscheid tussen vormen waarin het lexicaal werkwoord kan voorkomen (zie paragraaf 4.6.2 en bijlage 2). Figuren 6.1, 6.2 en 6.3 geven een overzicht van de frequentie van elke code voor respectievelijk de Turkse, Berberse en Marokkaans-Arabisch proefpersonen.

6.2.1 Turks

Figuur 6.1 geeft de codes weer die zijn gebruikt door de Turkse proefpersonen. De totale frequentie van gecodeerde uitingen is 510.

Figuur 6.1 De frequentie van de codes voor de Turkse proefpersonen in de verleden tijd.

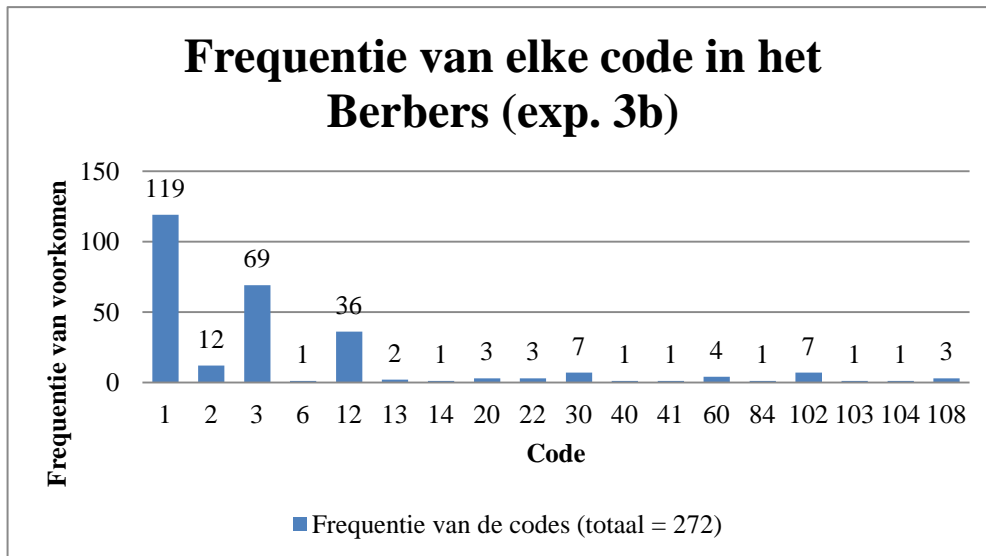

De meest frequente code is het voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord (code 12), die in 43,73% van de gevallen werd gebruikt. De op een na frequentste code is de infinitief (code 1), die in 22,94% van de uitingen gebuikt werd. De infinitief wordt gevolgd door de finiete vervoeging van de tegenwoordige tijd (code 3) die in 16,86% van de gevallen gebruikt werd. Naast deze drie frequente vormen werd in ongeveer 3% van de uitingen gebruik gemaakt van de stam (code 2) en van een vervoeging van *zijn* + infinitief (code 20). Van de vijftien constructies met een vervoeging van *zijn* + infinitief wordt *is* zes keer gerealiseerd als *was*. Een vervoeging van *zijn* kwam tweemaal voor met de stam (code 21), beide keren in de vorm van *is*, en negen keer met de finiete vorm (code 22), waarvan zeven keer als *was*. *Gaat* werd in de vier constructies met een vervoeging van *gaan* + infinitief (code 30) tweemaal gerealiseerd als *ging* en tweemaal als *gaat*.

6.2.2 Berbers

Figuur 6.2 toont de frequentie van elke code door de Berberse proefpersonen. De totale frequentie van gecodeerde uitingen is 272.

Figuur 6.2 De frequentie van de codes voor de Berberse proefpersonen in de verleden tijd.

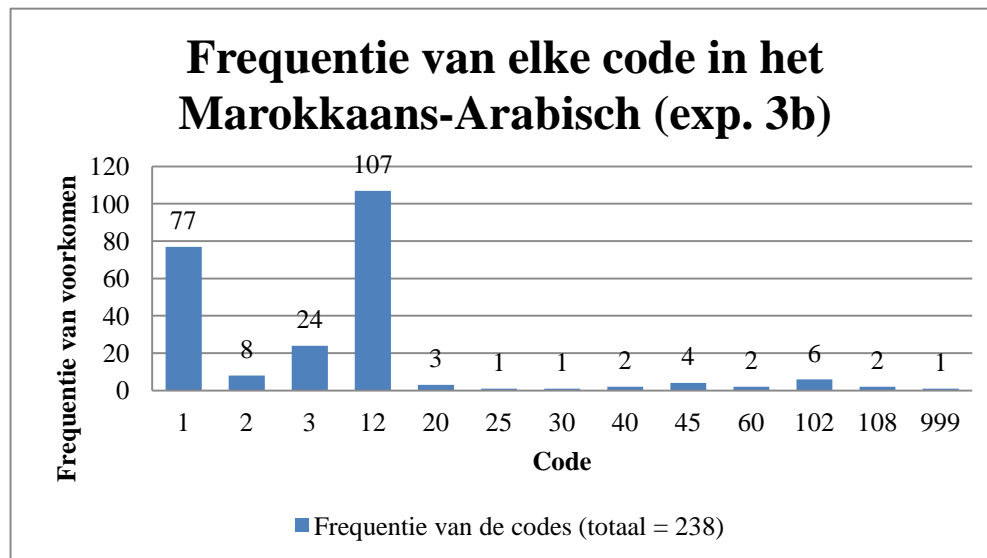

De drie meest voorkomende codes van de Berberse proefpersonen zijn dezelfde als bij de Turkse proefpersonen, alleen is de volgorde in frequentie anders. De Berberse proefpersonen maakten het meest gebruik van de infinitief (code 1), namelijk in 43,75% van de gevallen, gevolgd door de finiete vorm van de tegenwoordige tijd (code 3) die in 25,37% van de gevallen gebruikt werd. De op twee na frequentste vorm is het voltooid deelwoord zonder een hulpwerkwoord (code 12), dat in 13,24% van de gevallen werd gebruikt. Drie maal kwam *is* voor met de infinitief (code 20) en driemaal met de finiete vorm (code 22). In al deze zes uitingen werd *is* in de tegenwoordige tijd gerealiseerd. Een vervoeging van *gaan* + infinitief (code 30) werd zeven keer gebruikt, waarvan één keer in de vorm van *ging*.

6.2.3 Marokkaans-Arabisch

Figuur 6.3 geeft de gebruikte codes door de Marokkaans-Arabische proefpersonen weer. De totale frequentie van gecodeerde uitingen is 238.

Figuur 6.3 De frequentie van de codes voor de Marokkaans-Arabische proefpersonen in de verleden tijd.

De Marokkaans-Arabische proefpersonen hebben in de verleden tijd dezelfde drie frequentste codes als de Turkse en Berberse proefpersonen. Net als bij de Turkse proefpersonen was ook bij de Marokkaans-Arabische proefpersonen het voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord (code 12) het meest frequent (44,96%). Het voltooid deelwoord werd, net als bij de Turkse proefpersonen, gevolgd door de infinitief (code 1: 32,35%) en de finiete vorm in de tegenwoordige tijd (code 3: 10,08 %). De Marokkaans-Arabische proefpersonen maakten drie keer gebruik van een vervoeging van *zijn* + infinitief (code 20), waarvan twee keer als *is* en één keer als *was*. Een vervoeging van *gaan* werd eenmaal gebruikt met de infinitief (code 30), in de vorm van *gaat*.

De Turkse en Marokkaans-Arabische proefpersonen maakten dus het vaakst gebruik van het voltooid deelwoord (code 12), respectievelijk in 43,73% en 44,96% van de gevallen, gevolgd door de infinitief (code 1) in 22,94% en 32,35% van de uitingen en de correcte vervoeging van de tegenwoordige tijd (code 3) in 16,86% en 10,08% van de gevallen. De Berberse proefpersonen maakten het vaakst gebruik van de infinitief (code 1: 43,75%), gevolgd door de correcte vervoeging van de tegenwoordige tijd (code 3: 25,37%) en het voltooid deelwoord (code 12: 13,24%).

De hulpwerkwoorden *gaan* (code 30 en 37) en *zijn* (code 20, 21 en 22) werden niet frequent gebruikt. Dat is een opvallende uitkomst. Een vervoeging van *zijn* werd 35 keer gebruikt en een vervoeging van *gaan* dertien keer. Ook vormen van *hebben* (code 40, 41 en 42) werden weinig gebruikt: slechts vijf keer.

Net als voor de tegenwoordige tijd is ook voor de verleden tijd een nieuwe codering gemaakt, die weergeeft hoe vaak elke proefpersoon gebruik maakte van een frequente code. Er zijn vier nieuwe codes ontstaan die in tabel 6.4 zijn weergegeven. Omdat de hulpwerkwoorden niet frequent waren, zijn die niet in de nieuwe codering opgenomen.

Tabel 6.4 Weergave van de codes die samengevoegd zijn tot een nieuwe code. De linkerkolom geeft de nieuwe code weer en de rechterkolom de oude codes.

Nieuwe code	Oude code
Code 1: volle vorm	-Code 1: infinitief
Code 3: korte vorm tegenwoordige tijd	-Code 2: stam -Code 3: correcte vorm finiete werkwoord tegenwoordige tijd
Code 12: voltooid deelwoord	-Code 12: voltooid deelwoord
Code 777: rest	-Alle overige codes

De nieuwe codes worden in het vervolg *frequente codes* genoemd. Tabel 6.5 laat zien hoe vaak elke proefpersoon gebruik maakte van elke frequente code. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond en niveau. Code 1 wordt de *volle vorm* genoemd en code 3 de *korte vorm*, die beide de vorm van de tegenwoordige tijd hebben.

Tabel 6.5 De voorkomens van de frequente codes per werkwoord voor alle proefpersonen. De proefpersonen zijn verdeeld naar taalachtergrond en taalvaardigheidsniveau.

Taalachtergrond	Niveau	Subjectnummer	Code nieuw			
			1	3	12	777
Turks	A1 (n=5)	501	22	1	0	11
		510	1	26	2	5
		511	10	22	0	2
		519	26	4	0	4
		521	3	0	27	4
	A2 (n=10)	502	5	4	24	1
		503	0	0	31	3
		505	26	2	3	3
		507	2	14	0	18
		508	5	26	1	2
		513	2	0	30	2
		514	12	1	16	5
		515	1	0	32	1
		516	2	1	30	1
		520	0	2	27	5
		Berbers	A1 (n=4)	602	23	9
603	1			23	2	8
605	26			0	4	4
607	26			1	2	5
A2 (n=4)	601		22	6	1	5
	604		4	3	25	2
	606		17	9	1	7
	609		0	31	0	3
	Marokkaans-Arabisch		A1 (n=2)	708	32	2
711		26		2	0	6
A2 (n=5)		702	4	2	22	6
		704	9	5	14	6
		706	5	21	6	2
		707	1	0	32	1
		709	0	0	33	1
Totaal			313	217	366	124

6.2.4 Frequentie codes Turks

De Turkse proefpersonen maakten het meest gebruik van het voltooid deelwoord, gevolgd door de infinitief en de finiete vervoeging. De Turkse proefpersonen met niveau A1 laten onderlinge variatie zien. Uit tabel 6.5 blijkt dat de van de vijf Turkse proefpersonen met niveau A1 één proefpersoon frequent gebruik maakte van het voltooid deelwoord. Twee proefpersonen produceerden voornamelijk uitingen in de volle vorm en twee produceerden voornamelijk uitingen in de korte vorm. Eén proefpersoon met niveau A1, proefpersoon 501, heeft een redelijk grote ‘restgroep’. Deze proefpersoon wordt besproken in paragraaf 6.5, evenals andere proefpersonen die interessante patronen lieten zien.

De Turkse proefpersonen met niveau A2 hebben sterke overeenkomsten. De meeste proefpersonen gebruikten vooral het losse voltooid deelwoord. Eén proefpersoon, 505, maakte vooral gebruik van de volle vorm in

tegenstelling tot de andere proefpersonen met niveau A2. Proefpersoon 508 maakte vooral gebruik van de korte vorm. Proefpersoon 514 varieerde zijn uitingen tussen de volle vorm en het voltooid deelwoord en van de uitingen van proefpersoon 507 behoorde meer dan de helft tot de ‘restgroep’. Haar uitingen uit de restgroep behoorden haast allemaal tot de categorie *zijn* + lexicaal werkwoord, waarbij ze *zijn* correct vervoegde voor de verleden tijd naar *was* en het lexicale werkwoord wisselend als infinitief, stamvorm en finiete vorm in de tegenwoordige tijd realiseerde.

6.2.5 Frequentie codes Berbers

Deze groep proefpersonen maakte in de verleden tijd het meeste gebruik van de infinitief, gevolgd door de finiete vorm van de tegenwoordige tijd en het voltooid deelwoord. De proefpersonen toonden onderling weinig variatie. Ze hadden allemaal, op 603 na, voorkeur voor de volle vorm. Proefpersoon 603 gebruikte vooral de korte vorm, maar produceerde ook 8 uitingen die bij de ‘restgroep’ horen. Van die acht uitingen zijn er vier geproduceerd met het hulpwerkwoord *is* en één met *heb*. Deze proefpersoon lijkt wat verder dan de andere proefpersonen met niveau A1.

De proefpersonen met niveau A2 lieten meer wisselende resultaten zien. Twee proefpersonen produceerden de meeste uitingen in de volle vorm, waaronder proefpersoon 606. Zij gebruikte daarnaast voor negen uitingen de korte vorm en voor zeven de restgroep. Zij maakte geen gebruik van een hulpwerkwoord, maar wel viermaal van de modaal *willen*. Proefpersoon 604 met niveau A2 gebruikte voor 25 uitingen het voltooid deelwoord en proefpersoon 609 gebruikte in 31 gevallen de korte vorm.

6.2.6 Frequentie codes Marokkaans-Arabisch

De Marokkaans-Arabische proefpersonen maakten het meest gebruik van het voltooid deelwoord, gevolgd door de infinitief en de finiete vorm in de tegenwoordige tijd, zoals in figuur 6.3 te zien is. Tabel 6.5 laat zien dat de twee Marokkaans-Arabische proefpersonen met niveau A1 in de meeste gevallen de volle vorm gebruikten en geen enkele keer gebruik maakten van het voltooid deelwoord.

De proefpersonen met niveau A2 gebruikten vooral het voltooid deelwoord. Eén proefpersoon, proefpersoon 706, heeft een voorkeur voor de korte vorm. Ze gebruikte in 21 gevallen de korte vorm, in vijf gevallen de volle vorm en in zes gevallen het voltooid deelwoord. Deze proefpersoon wordt ook besproken in paragraaf 6.5.

Het verschil tussen de proefpersonen met niveau A1 en die met niveau A2 is ook in de verleden tijd duidelijk aanwezig. De variatie tussen de proefpersonen met dezelfde taalachtergrond lijkt ook relatief groot te zijn. In tegenstelling tot experiment 3a, waar proefpersonen met niveau A2 vooral de korte vorm gebruikten, gebruikten ze in experiment 3b ook een aantal keer de volle vorm. De proefpersonen met niveau A1 produceerden het werkwoord in de tegenwoordige tijd zelden in de korte vorm. In de verleden tijd deden sommigen dat wel, hoewel die korte vorm in de verleden tijd niet de juiste is. Mogelijk wordt dat veroorzaakt door de werkwoorden. Dat wordt in paragraaf 6.3 bekeken.

6.2.7 Hypothese 2 en 3a: verschil in tijd en taaleffect

Deze paragraaf testte hypothese 3a (taaleffect) en hypothese 2. Hypothese 3a luidt: *Hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van is en bij Marokkaans-Arabische leerders, ten gevolge van transfer, ook in de vorm van gaat, maar niet in de vorm van heeft*. In de verleden tijd zijn de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* echter weinig gebruikt: slechts 48 keer. Vervoegingen van *zijn* werden 35 keer gebruikt en vervoegingen van *gaan* dertien keer. *Heeft* wordt nog minder

gebruikt: slechts vijf keer. De Marokkaans-Arabische leerders gebruikten slechts eenmaal een vervoeging van *gaan*. Hypothese 3a wordt dus gedeeltelijk bevestigd. Hulpwerkwoorden komen in de verleden tijd inderdaad vooral voor in de vorm van *gaat* en *is*, en niet in de vorm van *heeft*. De Marokkaans-Arabische proefpersonen gebruikten echter niet vaker vervoegingen van *gaan* dan de Turkse en Berberse leerders.

Hypothese 2 is: *De frequentie van het gebruik van hulpwerkwoorden verschilt niet in de tegenwoordige en in de verleden tijd, maar de vorm ervan wel*. Deze hypothese bestaat uit twee delen. Het eerste deel gaat over de frequentie van de hulpwerkwoorden in de tegenwoordige en de verleden tijd en wordt in hoofdstuk 7 onderzocht. Het tweede deel gaat over de vorm van hulpwerkwoorden. Verwacht werd dat de hulpwerkwoorden zich zouden aanpassen aan het tijdsperspectief. De hulpwerkwoorden *zijn* en *gaan* zouden in de tegenwoordige tijd worden vervoegd als *is* en *gaat*, en in de verleden tijd als *was* en *ging*. De proefpersonen vervoegden elf van de 48 vormen van *zijn* of *gaan* voor de verleden tijd. Dat is 22,92% van alle constructies met *zijn* of *gaan*. De hulpwerkwoorden werden dus in minder dan een kwart van de gevallen vervoegd voor de verleden tijd. Het tweede deel van hypothese 2 wordt niet bevestigd. De proefpersonen blijken in sommige gevallen de hulpwerkwoorden te vervoegen voor de verleden tijd, maar in meer dan driekwart van de uitingen werden de hulpwerkwoorden toch in de tegenwoordige tijd gerealiseerd.

6.3 Geteste werkwoorden

De proefpersonen lieten in bovenstaande paragrafen persoonsgebonden patronen zien. In deze paragraaf wordt geanalyseerd of bepaalde werkwoorden bepaalde constructies uitlokten. Hypothese 4 (werkwoorden) wordt getest. Hypothese 4a luidt: *Het duratieve karakter van het werkwoord heeft geen invloed op het gebruik van bepaalde constructies, maar de argumentstructuur wel*. De werkwoorden zijn verdeeld in vier typen die van elkaar te onderscheiden zijn op basis van het duratieve karakter (type I tegenover type II, III en IV) en de argumentstructuur. De verwachting is dat het duratieve karakter van de werkwoorden geen invloed heeft op het gebruik van bepaalde constructies, maar de argumentstructuur wel.

De werkwoorden zijn ook onderverdeeld naar soort werkwoord, namelijk naar regelmatige, onregelmatige en complexe werkwoorden. *Hypothese 4b luidt: De proefpersonen presteren minder goed bij de complexe werkwoorden dan bij de regelmatige en onregelmatige werkwoorden*. De verwachting is dat de proefpersonen minder goed presteren op de complexe werkwoorden, omdat de proefpersonen naast het toepassen van de vervoeging ook het partikel en het werkwoord van elkaar moeten scheiden en daar *ge-* moeten invoegen om het voltooid deelwoord te realiseren.

6.3.1 Taalvaardigheidsniveau A1

Tabel 6.6 geeft de resultaten weer van de elf proefpersonen met niveau A1. De tabel geeft in de rechterkolom de gemiddelde score per werkwoord weer. De werkwoorden zijn gesorteerd op type en soort. De type I werkwoorden staan bovenaan, gevolgd door de type II, III en IV-werkwoorden. Uit de vorige paragrafen is gebleken dat taalachtergrond niet en niveau wel voor significante verschillen zorgt. Daarom is alleen onderscheid gemaakt tussen de twee niveaus. In de tabel is weergegeven wat de gemiddelde score is op elk werkwoord met de standaarddeviaties tussen haakjes erachter. Net als bij de resultaten van de proefpersonen is ook in tabel 6.6 weergegeven hoe vaak voor

elk werkwoord gemarkeerd werd voor de verleden tijd.

Tabel 6.6 De frequentie van de patronen die de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1 gebruikten voor elk werkwoord, de gemiddelde score en standaarddeviatie (sd) per werkwoord en de markering van de verleden tijd. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	Patroon					Markering verleden tijd	Gemiddelde score (sd)
				0	1	2	3	4		
A1	Type I	11	Kennen	1	7	2	1	0	0,09	1,27 (0,79)
		11	Voelen	1	6	3	1	0	0,09	1,36 (0,81)
		11	Zien	3	5	2	1	0	0,09	1,09 (0,94)
		21	Liggen	1	5	4	1	0	0,09	1,45 (0,82)
		21	Zitten	0	7	3	1	0	0,09	1,45 (0,69)
		31	Loslaten	2	6	2	1	0	0,09	1,18 (0,87)
		31	Neerzetten	1	8	1	1	0	0,09	1,18 (0,75)
		31	Vastzitten	0	9	2	0	0	0,00	1,18 (0,41)
	Type II	12	Kussen	0	7	3	1	0	0,09	1,45 (0,69)
		12	Schoppen	0	5	5	1	0	0,09	1,64 (0,67)
		22	Drinken	0	4	5	2	0	0,18	1,82 (0,75)
		22	Geven	0	6	3	2	0	0,18	1,64 (0,81)
		22	Vangen	0	5	3	3	0	0,27	1,82 (0,87)
		32	Opruimen	0	7	3	1	0	0,09	1,45 (0,69)
		32	Uitblazen	0	7	3	1	0	0,09	1,45 (0,69)
			Type III	13	Huilen	1	6	4	0	0
13	Tekenen			0	5	4	1	1	0,18	1,82 (0,98)
13	Zwaaien			0	6	4	1	0	0,09	1,55 (0,69)
23	Slapen			0	3	6	2	0	0,18	1,91 (0,70)
23	Springen			0	5	5	1	0	0,09	1,64 (0,67)
23	Vliegen			1	2	7	1	0	0,09	1,73 (0,79)
33	Aanbellen			0	7	3	1	0	0,09	1,45 (0,69)
33	Omkijken			2	5	3	1	0	0,09	1,27 (0,91)
33	Uitslapen			0	4	6	1	0	0,09	1,73 (0,65)
33	Voorlezen			0	6	4	1	0	0,09	1,55 (0,69)
	Type IV	14	Botsen	0	8	2	1	0	0,09	1,36 (0,67)
		14	Rennen	0	5	5	1	0	0,09	1,64 (0,67)
		14	Schaatsen	1	7	3	0	0	0,00	1,18 (0,6)
		24	Glijden	1	4	4	2	0	0,18	1,64 (0,92)
		24	Klimmen	0	5	4	2	0	0,18	1,73 (0,79)
		24	Vallen	1	5	0	4	1	0,45	1,91 (1,30)
		34	Binnenkomen	1	6	4	0	0	0,00	1,27 (0,65)
		34	Uitstappen	0	6	4	1	0	0,09	1,55 (0,69)
		34	Wegrijden	1	7	1	2	0	0,18	1,36 (0,92)
Totaal				18	196	117	41	2		

Tabel 6.6 laat zien dat patroon 0 en 4 zelden werden gebruikt door de proefpersonen met niveau A1. Ook patroon 3 is niet frequent. De verleden tijd werd voor de meeste werkwoorden niet meer dan twee keer gemarkeerd. Alleen voor *vallen* werd de verleden tijd in bijna de helft van de gevallen gemarkeerd.

Patroon 1 werd voor de meeste werkwoorden het meest gebruikt. De gemiddeldes van de type I werkwoorden varieerden van 1,09 tot 1,45, die van de type II werkwoorden van 1,45 tot 1,82, van de type III werkwoorden van 1,27 tot 1,91 en de gemiddeldes van de type IV werkwoorden varieerden van 1,18 tot 1,91. Patroon 2 kwam bij alle werkwoorden voor, behalve bij type IV *vallen*. Bij type I *neerzetten* en type IV *wegrijden* kwam patroon 2 slechts eenmaal voor. Patroon 3 werd voor de meeste werkwoorden niet, één keer of twee keer gebruikt. Alleen voor type IV *vallen* (4x) en type II *vangen* (3x) werd vaker gebruik gemaakt van patroon 3 (en patroon 4), en dat is in respectievelijk 45,45% en 27,27% van de uitingen.

De type I werkwoorden hebben de laagste gemiddelde score, namelijk van 1,27 (sd: 0,14). De gemiddelde score van de type II werkwoorden is 1,61 (sd: 0,17), van de type III werkwoorden 1,59 (sd: 0,22) en van de type IV werkwoorden 1,52 (sd: 0,24). Vooral het werkwoord *zien* heeft een lage gemiddelde score (1,09), en ook de scheidbare werkwoorden *loslaten*, *neerzetten* en *vastzitten* hebben een gemiddelde score ver onder het gemiddelde van de andere drie typen werkwoorden, namelijk 1,18.

6.3.2 Taalvaardigheidsniveau A2

Tabel 6.7 geeft de patronen en de gemiddelde scores van de proefpersonen met niveau A2 weer voor de werkwoorden die zijn verdeeld naar type en soort.

Tabel 6.7 De frequentie van de patronen die de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2 gebruikten voor elk werkwoord, de gemiddelde score en standaarddeviatie (sd) per werkwoord en de markering van de verleden tijd. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoorden	Patroon					Markering verleden tijd	Gemiddelde scores (sd)
				0	1	2	3	4		
A2	Type I	11	Kennen	1	4	3	11	0	0,58	2,26 (0,99)
		11	Voelen	2	1	5	11	0	0,58	2,32 (1,00)
		11	Zien	0	4	2	10	3	0,68	2,63 (1,01)
		21	Liggen	2	2	6	9	0	0,47	2,16 (1,02)
		21	Zitten	0	2	7	10	0	0,53	2,42 (0,69)
		31	Loslaten	0	5	3	11	0	0,58	2,32 (0,89)
		31	Neerzetten	0	5	4	10	0	0,53	2,26 (0,87)
		31	Vastzitten	5	6	3	5	0	0,26	1,42 (1,17)
	Type II	12	Kussen	0	3	4	12	0	0,63	2,47 (0,77)
		12	Schoppen	2	5	5	7	0	0,37	1,89 (1,05)
		22	Drinken	1	1	4	12	1	0,68	2,58 (0,90)
		22	Geven	0	4	4	11	0	0,58	2,37 (0,83)
		22	Vangen	0	2	5	12	0	0,63	2,53 (0,70)
		32	Opruimen	0	3	4	12	0	0,63	2,47 (0,77)
		32	Uitblazen	0	4	2	13	0	0,68	2,47 (0,84)
		Type III	13	Huilen	0	2	5	11	1	0,63
	13		Tekenen	1	2	5	10	1	0,58	2,42 (0,96)
	13		Zwaaien	0	4	4	10	1	0,58	2,42 (0,90)
	23		Slapen	0	2	6	11	0	0,58	2,47 (0,70)
	23		Springen	0	5	4	10	0	0,53	2,26 (0,87)
	23		Vliegen	0	4	5	10	0	0,53	2,32 (0,82)
	33		Aanbellen	0	3	3	12	1	0,68	2,58 (0,84)
	33		Omkijken	1	4	5	9	0	0,47	2,16 (0,96)
	33		Uitslapen	0	2	9	8	0	0,42	2,32 (0,67)
	33		Voorlezen	0	6	2	11	0	0,58	2,26 (0,93)
	Type IV	14	Botsen	3	1	4	11	0	0,58	2,21 (1,13)
		14	Rennen	0	3	5	11	0	0,58	2,42 (0,77)
		14	Schaatsen	2	2	7	8	0	0,42	2,11 (0,99)
		24	Glijden	1	4	4	7	3	0,53	2,37 (1,17)
		24	Klimmen	1	4	4	10	0	0,53	2,21 (0,98)
		24	Vallen	0	0	4	15	0	0,79	2,79 (0,42)
		34	Binnenkomen	0	3	4	10	2	0,63	2,58 (0,90)
		34	Uitstappen	0	5	6	8	0	0,42	2,16 (0,83)
		34	Wegrijden	0	9	3	7	0	0,37	1,89 (0,94)
Totaal				22	116	150	345	13		

Tabel 6.7 geeft aan dat patroon 3 het frequentst was voor de meeste werkwoorden. De verleden tijd werd minimaal in 26,32% (*vastzitten*) van de uitingen gemarkeerd en maximaal in 78,95% (*vallen*) van de uitingen. Patroon 3 was minder frequent voor type I *vastzitten* (5x), type II *schoppen*, type IV *glijden*, type IV *wegrijden* (alle 7x). Patroon 2 werd voor type I *liggen*, type III *slapen* en type IV *uitstappen* (alle 6x), type I *zitten* en type IV *schaatsen* (beide 7x) en type III *uitslapen* (9x) frequent gebruikt en patroon 1 was frequent voor type I *vastzitten* en type III *voorlezen* (6x)

en type IV *wegrijden* (9x). Patroon 4 kwam in totaal dertien keer voor. Patroon 0 kwam veel voor bij type I *vastzitten* (5x).

De gemiddeldes van de type I werkwoorden varieerden van 1,42 tot 2,63. De gemiddeldes van de type II werkwoorden varieerden van 1,89 tot 2,58, van de type III werkwoorden van 2,16 tot 2,79 en de type IV werkwoorden van 1,89 tot 2,58. Type I werkwoord *vastzitten* heeft een erg lage gemiddelde score (1,42; sd: 1,17). Ook type II werkwoord *schoppen* (1,89; sd: 1,05) en type IV werkwoord *wegrijden* (1,89; sd: 0,94) hebben gemiddelde scores die lager zijn dan die van de andere werkwoorden. De laagste gemiddelde score voor de proefpersonen met niveau A2 is voor de type I werkwoorden (2,22; sd: 0,35), gevolgd door type IV (2,30; sd: 0,27), type III (2,38; sd: 0,14) en type II (2,40; sd: 0,23). Het werkwoord met de laagste score is *vastzitten* (1,42; sd: 1,17).

Tabel 6.8 geeft de gemiddeldes van de type werkwoorden voor de proefpersonen met niveau A1 en voor die met niveau A2.

Tabel 6.8 Gemiddelde scores op de vier typen werkwoorden, uitgesplitst naar taalvaardigheidsniveau A1 en A2. De standaarddeviatie staat tussen haakjes.

Type werkwoord	Gemiddelde score niveau (sd)	
	A1	A2
I	1,27 (0,14)	2,22 (0,35)
II	1,61 (0,17)	2,40 (0,23)
III	1,59 (0,22)	2,38 (0,14)
IV	1,52 (0,24)	2,30 (0,27)

Tabel 6.8 laat zien dat het gemiddelde voor de type I werkwoorden voor beide niveaus lager is dan die van de andere drie typen. De type IV werkwoorden gaan ook iets slechter dan de type II en III werkwoorden. Op de gemiddeldes voor de vier typen werkwoorden is een ANOVA met herhaalde metingen toegepast om te achterhalen of type werkwoord, soort werkwoord en taalvaardigheidsniveau van invloed zijn op de gemiddelde score voor elk werkwoord. Er is een significant effect gevonden voor type werkwoord ($F(3,22)=3,986$, $p<.05$). Tukey HSD toont aan dat het verschil tussen type I en type II ($p<.05$) en III ($p<.05$) significant is, waarbij de proefpersonen dus significant slechter presteerden op de type I werkwoorden. Taalvaardigheidsniveau veroorzaakt ook een effect: de proefpersonen met niveau A1 hebben significant lagere scores dan de proefpersonen met niveau A2 ($F(1,22)=253,360$, $p<.001$). Tabel 6.9 geeft de gemiddeldes weer voor de drie soorten werkwoorden.

Tabel 6.9 Gemiddelde scores voor de drie soorten werkwoorden, uitgesplitst naar taalvaardigheidsniveau A1 en A2. De standaarddeviatie staat tussen haakjes.

Soort werkwoord	Gemiddelde score niveau (sd)	
	A1	A2
1: regelmatig	1,42 (0,22)	2,34 (0,21)
2: onregelmatig	1,70 (0,16)	2,41 (0,18)
3: complex	1,39 (0,18)	2,24 (0,32)

De gemiddelde score van soort 2, de onregelmatige werkwoorden, is het hoogst en die van soort 3, de complexe werkwoorden, is het laagst. ANOVA die is toegepast, toont aan dat er een effect is voor soort werkwoord ($F(2,22)=6,271$, $p<.01$). De Tukey HSD post-hoc analyse laat zien dat de proefpersonen significant beter presteerden

voor de onregelmatige werkwoorden (soort 2) dan voor de regelmatige werkwoorden (soort 1: $p < .05$) en de complexe werkwoorden (soort 3: $p < .01$). Er is geen effect gevonden tussen de regelmatige (soort 1) en complexe werkwoorden (soort 3) ($p = .55$). De ANOVA met herhaalde metingen toont aan dat er geen interactie-effecten zijn (niveau*soort: ($F(2,22) = 1,165$, $p = .331$), niveau*type: ($F(3,22) = .527$, $p = .668$), type*soort: ($F(6,22) = .843$, $p = .551$), niveau*soort*type: ($F(6,22) = .685$, $p = .663$).

6.3.3 Frequente codes taalvaardigheidsniveau A1

Ook voor de werkwoorden is gekeken welke van de frequente codes uit tabel 6.4 het vaakst voorkwamen. Tabel 6.10 geeft de voorkomens van de frequente codes weer voor de elf proefpersonen met niveau A1. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Tabel 6.10 De voorkomens van de frequente codes per werkwoord voor de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	Code nieuw			
				1	3	12	777
A1	Type I	11	Kennen	7	2	1	1
		11	Voelen	6	2	1	2
		11	Zien	5	2	1	3
		21	Liggen	5	2	1	3
		21	Zitten	7	0	1	3
		31	Loslaten	6	2	1	2
		31	Neerzetten	8	1	0	2
		31	Vastzitten	9	2	0	0
	Type II	12	Kussen	7	3	1	0
		12	Schoppen	5	5	1	0
		22	Drinken	4	4	2	1
		22	Geven	6	1	2	2
		22	Vangen	5	2	3	1
		32	Opruimen	7	2	1	1
		32	Uitblazen	7	3	1	0
			Type III	13	Huilen	6	2
13	Tekenen			5	4	1	1
13	Zwaaien			6	4	1	0
23	Slapen			3	2	2	4
23	Springen			5	4	1	1
23	Vliegen			2	4	1	4
33	Aanbellen			7	3	1	0
33	Omkijken			5	3	1	2
33	Uitslapen			4	5	1	1
33	Voorlezen			6	4	1	0
	Type IV	14	Botsen	8	2	1	0
		14	Rennen	5	4	1	1
		14	Schaatsen	7	3	0	1
		24	Glijden	4	1	2	4
		24	Klimmen	5	3	1	2
		24	Vallen	5	0	4	2
		34	Binnenkomen	6	4	0	1
		34	Uitstappen	6	4	1	0
		34	Wegrijden	7	1	1	2
			Totaal	196	90	38	50

De meeste werkwoorden werden vooral als volle vorm gerealiseerd door de proefpersonen met niveau A1. Alleen voor *vliegen* werd niet in tenminste een kwart van de uitingen de volle vorm gebruikt. Het voltooid deelwoord kwam bij deze groep leerders niet vaak voor. Alleen *vangen* (3x) en *vallen* (4x) worden in meer dan 25% van de gevallen geproduceerd als voltooid deelwoord. De korte vorm kwam in de verleden tijd bij veel werkwoorden in meer dan een kwart van de uitingen voor. Dit is het geval voor de type II werkwoorden *uitblazen* en *kussen* (3x), *drinken* (4x), *schoppen* (5x), voor de type III werkwoorden *aanbellen* en *omkijken* (3x), *tekenen*, *zwaaien*, *springen*, *vliegen* en

voorlezen (4x), en *uitslapen* (5x) en voor de type IV werkwoorden *schaatsen* en *klimmen* (3x), *rennen*, *binnenkomen* en *uitstappen* (4x). *Slapen*, *vliegen* en *glijden* (4x) en *zien*, *liggen*, *zitten* en *huilen* (3x) worden vaker dan de andere werkwoorden, en in meer dan 25% van de gevallen, gerealiseerd met een constructie uit de restgroep. Daarbij zitten een aantal opvallende constructies, die in paragraaf 6.4 worden weergegeven, maar in de meeste gevallen behoren deze werkwoorden tot de restgroep, omdat er gebruik gemaakt werd van een constructie met *is* of *gaat*. Dit is het geval bij *glijden* (3x), *huilen* (2x), *liggen* (2x), *slapen* (4x), *vliegen* (3x) en *zitten* (3x). Bij *zien* is er sprake van een opvallende constructie, die ook in paragraaf 6.4 wordt weergegeven.

6.3.4 Frequente codes taalvaardigheidsniveau A2

Tabel 6.11 geeft de frequente codes weer voor de proefpersonen met niveau A2.

Tabel 6.11 De voorkomens van de frequente codes per werkwoord voor de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2. De werkwoorden zijn verdeeld naar type en soort.

				Code nieuw			
Niveau	Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	1	3	12	777
A2	Type I	11	Kennen	4	3	10	2
		11	Voelen	1	4	9	5
		11	Zien	4	2	10	3
		21	Liggen	2	4	9	4
		21	Zitten	2	6	10	1
		31	Loslaten	5	3	10	1
		31	Neerzetten	5	3	9	2
		31	Vastzitten	6	3	5	5
	Type II	12	Kussen	3	4	11	1
		12	Schoppen	5	5	7	2
		22	Drinken	1	3	12	3
		22	Geven	5	3	11	0
		22	Vangen	2	3	12	2
		32	Opruimen	3	3	11	2
		32	Uitblazen	4	2	12	1
		Type III	13	Huilen	2	4	10
	13		Tekenen	2	4	9	4
	13		Zwaaien	4	4	8	3
	23		Slapen	2	2	10	5
	23		Springen	5	4	10	0
	23		Vliegen	4	5	10	0
	33		Aanbellen	3	2	11	3
	33		Omkijken	4	5	8	2
	33		Uitslapen	2	7	8	2
	33		Voorlezen	6	1	10	2
	Type IV	14	Botsen	1	4	11	3
		14	Rennen	3	5	11	0
		14	Schaatsen	2	6	8	3
24		Glijden	4	3	7	5	
24		Klimmen	4	3	10	2	
24		Vallen	0	4	15	0	
34		Binnenkomen	3	4	10	2	
34		Uitstappen	5	5	8	1	
34		Wegrijden	9	3	6	1	
Totaal				117	126	328	75

Alle werkwoorden werden in tenminste een kwart van de gevallen met het voltooid deelwoord gerealiseerd door de proefpersonen met niveau A2. Een aantal werkwoorden werd ook in minstens een kwart van de uitingen met de korte vorm gerealiseerd, namelijk de type I werkwoorden *voelen* en *liggen* (4x) en *zitten* (6x), de type II werkwoorden *kussen* (4x) en *schoppen* (5x), de type III werkwoorden *huilen*, *tekenen*, *zwaaien* en *springen* (4x), *vliegen* en *omkijken* (5x) en *uitslapen* (7x) en de type IV werkwoorden *botsen*, *vallen* en *binnenkomen* (4x), *rennen* en *uitstappen* (5x) en *schaatsen* (6x). Ook de volle vorm kwam voor veel werkwoorden in minstens een kwart van de

gevallen voor, namelijk voor de type I werkwoorden *kennen* en *voelen* (4x), *loslaten* en *neerzetten* (5x) en *vastzitten* (6x), de type II werkwoorden *uitblazen* (4x), *schoppen* en *geven* (5x), de type III werkwoorden *zwaaien*, *vliegen* en *omkijken* (4x), *springen* (5x), *voorlezen* (6x) en de type IV werkwoorden *glijden* en *klimmen* (4x), *uitstappen* (5x) en *wegrijden* (9x).

Voor vier werkwoorden werd in minstens een kwart van de uitingen gebruik gemaakt van een constructie uit de restgroep, namelijk voor *voelen*, *vastzitten*, *slapen* en *glijden* (5x). Voor *glijden* werd driemaal de correcte vervoeging in de onvoltooid verleden tijd gebruikt. Die uitingen zitten ook in de restcategorie, omdat die zo weinig voorkwamen. *Slapen* werd tweemaal gerealiseerd met *is* als hulpwerkwoord, waarvan het lexicale werkwoord eenmaal de infinitief *is* en eenmaal de finiete vorm. Ook werden vormen als *heeft geslapen* en *wilt geslapen* gerealiseerd en tenslotte ook nog *ging slapen*. Ook de proefpersonen met niveau A2 hebben opvallende constructies geproduceerd, die in paragraaf 6.4 worden weergegeven.

6.3.5 Hypothese 4: werkwoorden

Hypothese 4a (werkwoorden) wordt niet bevestigd. De proefpersonen presteerden significant slechter op de type I werkwoorden dan op de andere drie typen werkwoorden. De type I werkwoorden waren de statieve werkwoorden en de andere drie typen de handelingswerkwoorden. Het duratieve karakter blijkt wel van invloed te zijn op de prestatie van de proefpersonen.

Hypothese 4b wordt gedeeltelijk bevestigd. De proefpersonen presteerden significant beter voor de onregelmatige werkwoorden dan voor de complexe en de regelmatige werkwoorden. Er is geen verschil gevonden tussen de complexe en de regelmatige werkwoorden.

6.4 Opvallende constructies en positie van het werkwoord

In bijlage 2 zijn de coderingen die horen bij de geproduceerde constructies weergegeven. Daarin is te zien dat ook opvallende constructies, zoals *Pingu maakt gapen* een code hebben gekregen. De opvallende constructies uit dit experiment zijn weergegeven in tabel 6.12. In de verleden tijd zijn er tweeëntwintig constructies als opvallend gecodeerd. ‘Aux’ geeft de hulpwerkwoorden weer die de proefpersonen gebruikten en ‘main verb 1’ en ‘main verb 2’ de hoofdwerkwoorden.

Tabel 6.12 De constructies die gecodeerd zijn met code 102 voor ‘opvallende constructie’.

Stimulus	Aanvulling	Aux	Main verb 1	Main verb 2
1. Botsen / Pinga was heel verdrietig, toen de auto tegen het wagentje ...	... kapotst [?].		kapotst	
2. Drinken / Pingu keek tevreden, toen hij limonade...	... dronken // dronkt.		dronkt	
3. Kennen / De meneer gaf Pingu een hand, omdat hij Pingu...	... omdat hij kont de hand.		kont	
4. Kennen / De meneer gaf Pingu een hand, omdat hij Pingu...	... Uh kont		kont	
5. Liggen / Pingu was verdrietig, toen hij op het bed...	... liggend ja / liggend.		liggend	
6. Liggen / Pingu was verdrietig, toen hij op het bed...	Uh Pingu heb te leggen.	heb (te)	leggen	
7. Loslaten / De zeehond lachte naar Pingu, toen hij de hengel...	... lost.		lost	
8. Neerzetten Pingu was heel voorzichtig, toen hij de lamp...	... neerzettend.		neerzettend	
9. Omkijken / De zeehond was bang, toen hij ...	... om te kijken.		om te kijken	
10. Omkijken / De zeehond was bang, toen hij ...	... om te kijken.		om te kijken	
11. Omkijken / De zeehond was bang, toen hij ...	... om te kijken.		om te kijken	
12. Pijn voelen / De zeehond huilde, omdat hij pijn	Gepijn voelde.		gepijn	voelde
13. Pijn voelen / De zeehond huilde, omdat hij pijn	... ge / gepijn voelt // gepijn. Toen uh / toen uh Pingu uh heb		gepijn	voelt
14. Vallen / Pingu schrok, toen hij ...	te vallen.	heb (te)	vallen	
15. Vangen / Pingu was heel blij, toen hij een vis ...	Toen hij uh gevingd.		gevingd	
16. Vastzitten / Pingu was niet blij, omdat de vis ...	... uh gewaszit [?].		gewaszit	
17. Vastzitten / Pingu was niet blij, omdat de vis ...	Toen vis uh Pinga houdt vast gezet.		houdt	vastgezet
18. Vastzitten / Pingu was niet blij, omdat de vis ...	... gevast.		gevast	
19. Vastzitten / Pingu was niet blij, omdat de vis ...	... gevast.		gevast	
20. Zien / Pingu lachte, toen hij de zeehond...	... ziend // ziet +// nee ziend.		ziend	
21. Zien / Pingu lachte, toen hij de zeehond...	Uh toen hij uh de zeehond uh zien / zient.		ziend	
22. Zien / Pingu lachte, toen hij de zeehond...	... zinen.		zienen	

Bij de eerste constructie, *kapotst*, is *kapot* vervoegd voor de tegenwoordige tijd. Deze constructie kan worden veroorzaakt door een perceptiefout van de proefpersoon. Ook constructie 16, *gewaszit*, is een opvallende constructie, die kan worden verklaard door een perceptiefout. De proefpersoon kan *vastzitten* verstaan als *was zitten*, waardoor de vervoeging als voltooid deelwoord *gewaszit* wordt. *Kapotst* kan, naast een perceptiefout, ook op een andere manier verklaard worden. Een auto die tegen een wagentje botst, kan kapot gaan. Als de proefpersoon *kapotst* op die manier bedoelde, is er op een creatieve manier een werkwoord gemaakt van het woord *kapot*.

Constructies 2, 3, 4 en 15 worden dubbel vervoegd. Eerst worden ze vervoegd naar de verleden tijd en vervolgens passen de proefpersonen een vervoeging van de tegenwoordige tijd toe voor 2, 3 en 4 en voor 15 vervoeging van het voltooid deelwoord.

Constructies 5, 8, 20 en 21 worden vervoegd door insertie van een *-d/t* achter de infinitief. Een verklaring voor deze constructie is lastig te vinden. Constructies 8, 18 en 19 zijn ook opvallend. De proefpersonen vervoegen het partikel, door een *-t* achter het partikel te zetten of *ge-* voor het partikel te gebruiken. De rest van het scheidbare werkwoord wordt weggelaten. Ze kunnen van mening zijn dat het partikel zelf genoeg informatie geeft, waardoor ze alleen het partikel realiseren. Of dat de verklaring is voor het gebruik van het vervoegde partikel is de vraag. Voor de constructies 6 en 14 gebruiken de proefpersonen het functionele element *te* met het hulpwerkwoord *heb* en de infinitief of het is de vorming van een verleden tijd. Ook voor constructies 9, 10 en 11 wordt het functionele element *te* gebruikt door de proefpersonen. Deze constructie kwam ook in de tegenwoordige tijd voor. Al deze drie soorten

constructies zijn lastig te verklaren.

Constructies 12 en 13, *gepijn voelde*, kan veroorzaakt worden door de stimulus. De stimulus is *Pijn voelen / De zeehond huilde, omdat hij* Alle andere items bestaan uit één werkwoord, maar dit item bevat naast het werkwoord *voelen* ook het zelfstandige naamwoord *pijn*. De proefpersoon kan denken dat **pijnvoelen* één werkwoord is, waardoor hij er *gepijn voelen* van maakt.

De laatste twee opvallende constructies zijn constructie 22 *zien* en constructie 17 *houdt vastgezet*. *Zien* wordt hier waarschijnlijk als infinitief bedoeld. *Zien* is een athematisch werkwoord, net als *doen* en *staan*. Deze werkwoorden hebben geen uitgang op *-en* voor de infinitief en meervoudsvorm. Voor leerders van het Nederlands kunnen deze werkwoorden moeilijkheden opleveren, omdat naast de athematische werkwoorden alle Nederlandse werkwoorden een infinitief hebben die eindigt op *-en*. De proefpersoon wilde waarschijnlijk de infinitief produceren, en plaatste *-en* achter de veronderstelde stam. Constructie 17, *houdt vastgezet*, is ook opvallend. De verklaring hiervoor is moeilijk te geven.

Ook is gekeken naar de positie van de hulpwerkwoorden *gaat* en *is* en naar de vorm ervan. In dit experiment is weinig gebruik gemaakt van die hulpwerkwoorden: slechts 48 keer. *Gaan* werd tien keer in de tegenwoordige tijd gerealiseerd (*ga* of *gaat*) en drie keer in de verleden tijd (*ging*). *Zijn* werd 21 keer in de tegenwoordige tijd gerealiseerd (*is*) en veertien keer in de verleden tijd (*was*) gebruikt. Het hulpwerkwoord werd in alle gevallen vóór het lexicale werkwoord geproduceerd. In elf gevallen werd er een extra argument geproduceerd naast het subject. In de meeste gevallen is dit extra argument een voorzetselvoorwerp dat na het lexicale werkwoord werd geplaatst. Tabel 6.13 geeft de uitingen met een extra argument weer, zonder de voorzetselvoorwerpen, omdat die altijd na het lexicale werkwoord zijn geplaatst.

Tabel 6.13 De stimuli die zowel met een hulpwerkwoord als met een extra argument zijn gerealiseerd.

Positie t.o.v. lexicale werkwoord	Subjectnr	Niveau	Type werkwoord	Werkwoord	Aanvulling	Extra argument
voor	603	A1	2	Geven	Uh toen hij is de sla uh geven.	de sla
voor	607	A1	1	Zitten	... arm gaat zitte.	arm
na	501	A1	2	Vangen	Ja uh gepa uh // Pingu is uh pakt een vis.	een vis

Er zijn drie overgebleven uitingen met een direct object als extra argument. De uiting met *zitten* van proefpersoon 607 is interessant. Op het eerste gezicht lijkt het alsof de proefpersoon *arm* behandelt als subject. In de transcripties met alle uitingen van de proefpersonen, dus ook de realisaties die niet zijn beoordeeld als beste uiting, is te zien dat er behalve het item niets voorafgaat aan deze uiting. De uiting van proefpersoon 607 met *zitten* werd geproduceerd na de stimulus: ‘Pingu keek rond, toen hij op de auto...’. De meest aannemelijke verklaring voor het gebruik van *arm* als eerste argument, is dat de proefpersoon *auto* herhaalde, maar het woord niet goed heeft verstaan of kent. Als dat het geval is, wordt *arm* ook niet als subject gebruikt en mag deze uiting niet gezien worden als een uiting met een extra argument. Hier wordt aangenomen dat er inderdaad sprake was van een perceptieprobleem, omdat *arm* geen hier niet wordt verwacht als direct object en omdat het dezelfde beginklank heeft als *auto*, het laatste woord van de stimulus. In de verleden tijd werd veel minder gebruik gemaakt van directe objecten bij constructies met hulpwerkwoorden dan in de tegenwoordige tijd. Dat komt ook doordat er in de verleden tijd veel minder gebruik

werd gemaakt van hulpwerkwoorden.

6.5 Interessante patronen per proefpersoon

Ook in de verleden tijd lieten sommige proefpersonen een afwijkend patroon zien. De proefpersonen die een afwijkend patroon in de verleden tijd lieten zien, worden hier besproken. De proefpersonen die besproken worden zijn 501, 505, 507, 521 en 606.

6.5.1 Proefpersoon 501 – A1

Proefpersoon 501 heeft niveau A1. Ze maakte vooral gebruik van patroon 1, de infinitief (22x), maar ook patroon 2 kwam veel voor (9x). De gemiddelde score van deze proefpersoon is 1,5. Deze proefpersoon heeft elf uitingen geproduceerd uit de restgroep. Ze gebruikte *is* + voltooid deelwoord (2x), *is* + infinitief (6x), *was* + infinitief (1x) en *is* + finiete vervoeging (2x). *Glijden* werd met *was* geproduceerd en *is* + vervoeging finiete werkwoord komen voor met *slapen* en *vangen*. Deze proefpersoon maakte in geen enkel geval gebruik van *gaat*.

6.5.2 Proefpersoon 505 – A2

Deze proefpersoon gedraagt zich anders dan de rest van haar groep. Ze heeft niveau A2, maar als enige proefpersoon met niveau A2 produceerde ze meer dan driekwart van haar uitingen in de volle vorm. Opvallend genoeg maakte ze slechts tweemaal gebruik van de hulpwerkwoorden (*gaat klimmen* en *is slapen*) en eenmaal van een vervoeging van *doen* (*doet huilen*). Deze proefpersoon zit in fase 1.

6.5.3 Proefpersoon 507 – A2

Deze proefpersoon heeft niveau A2. Deze proefpersoon laat andere interessante uitingen zien. Ten eerste gebruikte ze veertien keer de korte vorm, waarvan elf keer als finiete vervoeging voor de tegenwoordige tijd, wat in dit experiment niet de juiste vorm is. Daarnaast produceerde ze achttien uitingen in de restcategorie. Veertien van die uitingen zijn vervoegd met een vorm van *zijn*. Twaalf keer vervoegde ze het hulpwerkwoord correct in de verleden tijd (*was*) en tweemaal vervoegde ze het tot *is*. Uit dit experiment blijkt dat ze in elk geval in staat is om de werkwoorden correct te vervoegen, wat uit experiment 3a niet bleek. Negen keer realiseerde de proefpersoon het lexicale werkwoord met *was*, zoals in (3a) en (3b), bij de werkwoorden *kennen* en *wegrijden*.

- (3) a. Item: Kennen / De meneer gaf Pingu een hand, omdat hij Pingu ...

Proefpersoon: ... hij was kent.

- b. Item: Wegrijden / Pingu keek heel boos, toen hij ...

Proefpersoon: ... hij was wegrijdt.

6.5.4 Proefpersoon 521 – A1

Deze proefpersoon met niveau A1 wijkt in de verleden tijd erg af van zijn groepsgenoten. Als enige proefpersoon met niveau A1 zit ze in fase 3. Ze gebruikte slechts driemaal de infinitief en 27 keer het voltooid deelwoord. De manier waarop het voltooid deelwoord werd gevormd is niet correct voor het Nederlands, zie voorbeelden (4a) en

(4b), maar de proefpersoon was zich wel bewust van de tijd waarin de zin stond. Het voltooid deelwoord werd consequent vervoegd door *ge-* als prefix te gebruiken bij de infinitief. Voor het onregelmatige werkwoord *vallen* leverde die vervoeging de correcte vorm op. Voor de regelmatige werkwoorden, zoals *botsen* en *opruimen* uit onderstaande voorbeelden is de regel die de proefpersoon toepaste niet de juiste. Toch is ze in staat voltooid deelwoorden te maken, waardoor haar prestaties afwijken van die van de rest van de proefpersonen met niveau A1.

(4) a. Item: Botsen / Pinga was heel verdrietig, toen de auto tegen het wagentje ...

Proefpersoon: ... uh gebotsen.

b. Item: Opruimen / Pingu was niet blij, toen hij zijn kamer ...

Proefpersoon: ... geopruimen.

6.5.5 Proefpersoon 606 – A2+

Deze proefpersoon heeft niveau A2+, maar wordt bij de categorie A2 geplaatst (zie 4.0). De resultaten van deze proefpersoon zijn in de verleden tijd wisselend. Ze zit op de grens tussen fase 1 en fase 2. In tegenstelling tot experiment 3a, waarin ze het erg goed deed, maakte ze hier in de helft van de gevallen gebruik van de volle vorm. De vervoeging beheerst ze, heeft ze in experiment 3a laten zien. Toch liet ze dat slechts negen keer zien in dit experiment. Naast dat ze zeventien uitingen in de volle vorm realiseerde, gebruikte ze negen keer de korte vorm en zeven keer een uiting de restgroep. Ze gebruikte van die zeven uitingen die uit de restgroep vier keer *wil*. De werkwoorden waarbij ze *wil* gebruikte, zijn: *liggen*, *drinken*, *glijden* en *uitstappen*. Deze proefpersoon gebruikte slechts eenmaal het voltooid deelwoord.

6.6 Slot

In dit hoofdstuk werden hypothese 1 (tussenfase), hypothese 3 (taaleffect) en hypothese 4 (werkwoorden) getest. De hypothesen zijn weergegeven en onderbouwd in paragraaf 3.5. Hypothese 1 is: *Hulpwerkwoorden worden gebruikt in de overgangsfase in de verwerving van infinitief naar het finiete werkwoord*. De hypothese wordt bevestigd door de data. De hulpwerkwoorden zijn gerekend onder patroon 2 (gelijk aan fase 2). De ontwikkeling van de verleden tijd verloopt van fase 1 (eventueel via fase 1/2), naar fase 2 (eventueel via fase 2/3), naar fase 3. De proefpersonen met niveau A1 zitten vooral in fase 1, met een paar uitschieters naar fase 2 en één in fase 3. De proefpersonen met niveau A2 zitten juist vooral in fase 3, met een paar proefpersonen die frequent gebruik maakten van fase 1 of 2. De meer gevorderde A2-leerders zitten dus in een later stadium dan de minder gevorderde A1-leerders. De A1-leerders zullen bijna allemaal fase 3 bereiken, maar om die fase te bereiken, gaan ze waarschijnlijk door fase 1 en 2. In fase 2 worden onder andere hulpwerkwoorden gebruikt. In de verleden tijd worden echter weinig hulpwerkwoorden gebruikt. De proefpersonen die wel gebruik maken van hulpwerkwoorden laten een patroon zien zoals hierboven is geschetst.

Ook hypothese 3 werd onderzocht. Hypothese 3 bestaat uit hypothese 3a en 3b. Hypothese 3a luidt: *Hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van is en bij Marokkaans-Arabische leerders, ten gevolge van transfer, ook in de vorm van gaat, maar niet in de vorm van heeft*. In de verleden tijd zijn de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* echter weinig gebruikt: slechts 48 keer. Vervoegingen van *zijn* werden 35 keer gebruikt en vervoegingen van *gaan* dertien keer. *Heeft* werd nog minder gebruikt: slechts vijf keer. De hypothese klopt wat betreft de hulpwerkwoorden

die voorkomen, want naast *is* en *gaat* blijken er geen hulpwerkwoorden vaker gebruikt te worden dan deze twee. De Marokkaans-Arabische leerders gebruikten echter maar eenmaal een vervoeging van *gaan*, waardoor hypothese 3a slechts gedeeltelijk bevestigd kan worden. *Is* en *gaat* worden inderdaad gebruikt als hulpwerkwoorden, maar *gaat* is niet meer frequent bij Marokkaans-Arabische leerders dan bij de Turkse en Berberse leerders.

Hypothese 3b luidt: *Marokkaanse leerders zijn sneller in het verwerven van finietheid dan Turkse leerders*. Deze hypothese wordt ook niet bevestigd. Er blijkt geen effect te zijn voor taalachtergrond. De Turkse proefpersonen maken niet vaker gebruik van voltooid deelwoorden dan de Marokkaans-Arabische en de Berberse proefpersonen.

Hypothese 2 is gedeeltelijk geanalyseerd in dit hoofdstuk. Hypothese 2 luidt: *De frequentie van het gebruik van hulpwerkwoorden verschilt niet in de tegenwoordige en in de verleden tijd, maar de vorm ervan wel*. In dit hoofdstuk wordt geen vergelijking tussen beide experimenten gemaakt, dat wordt gedaan in hoofdstuk 7, maar de vorm van de hulpwerkwoorden in de verleden tijd is wel weergegeven. In elf van de 48 keer dat vervoegingen van *zijn* of *gaan* werden gebruikt, werden ze in de verleden tijd gerealiseerd. Dat is in 22.92% van alle constructies met *zijn* of *gaan*. Het tweede deel van hypothese 2 wordt dus niet bevestigd. Hoofdstuk 7 maakt een vergelijking tussen beide experimenten, en daarin zal het eerste deel van hypothese 2 (frequentie) worden geanalyseerd.

Hypothese 4a (werkwoorden) wordt niet bevestigd. De proefpersonen presteerden significant slechter op de type I werkwoorden (statieve werkwoorden) dan op de andere drie typen werkwoorden (handelingswerkwoorden). Hypothese 4b wordt gedeeltelijk bevestigd. De proefpersonen presteerden significant beter voor de onregelmatige werkwoorden dan voor de complexe en de regelmatige werkwoorden. Er is geen verschil gevonden tussen de complexe en de regelmatige werkwoorden.

7.0 Vergelijking resultaten tegenwoordige tijd en verleden tijd

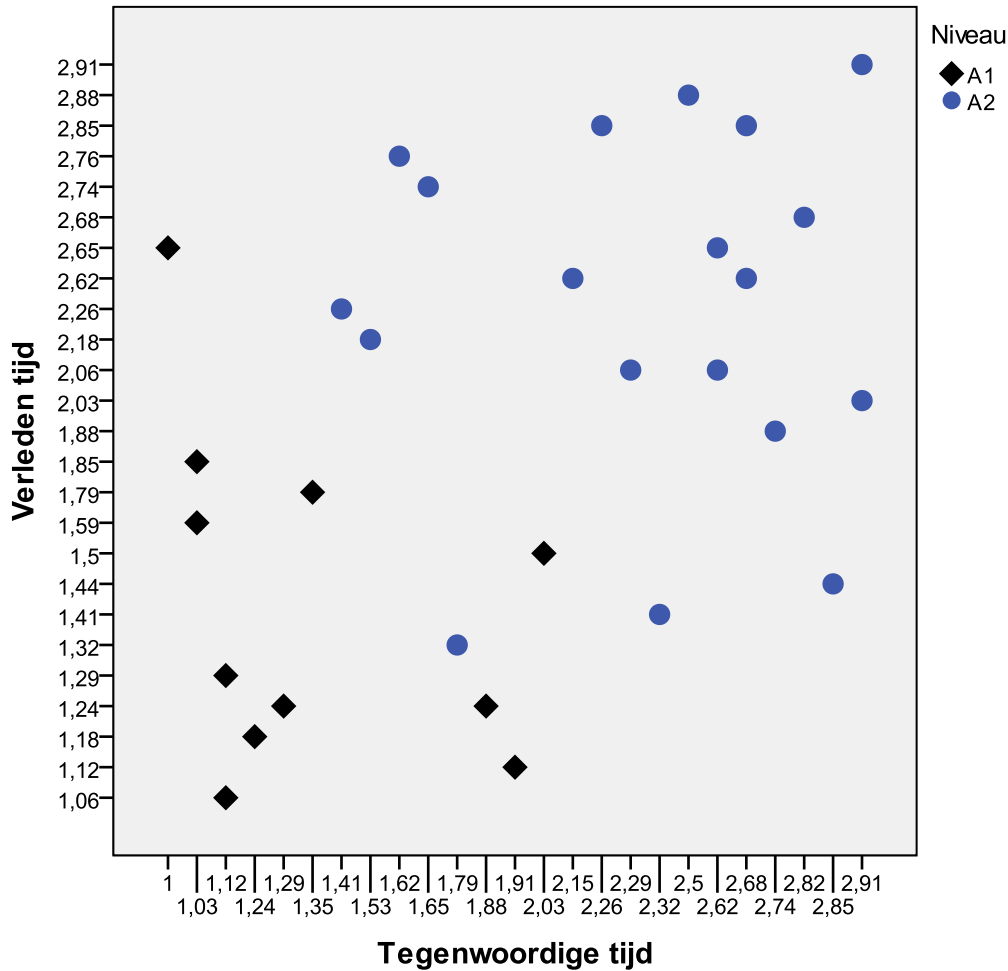
Hoofdstuk 5 en hoofdstuk 6 analyseerden de resultaten van de tegenwoordige tijd en de verleden tijd. Dit hoofdstuk maakt een vergelijking tussen die twee tijden. De hypothese die wordt getoetst in dit hoofdstuk is hypothese 2 (verschil in tijd). In de literatuursectie is een aantal mogelijke functies gegeven voor hulpwerkwoorden.

Hulpwerkwoorden zouden onder andere de functionele structuur van de zin creëren, hulpwerkwoorden zijn voorlopers van finietheid en hulpwerkwoorden zijn dragers van persoons- en tijdkenmerken. De verwachting is dat deze functies niet alleen gelden voor de tegenwoordige tijd, maar ook voor de verleden tijd. Daarom luidt hypothese 2: *De frequentie van het gebruik van hulpwerkwoorden verschilt niet in de tegenwoordige en in de verleden tijd, maar de vorm ervan wel.* Het tweede deel van de hypothese, de hulpwerkwoorden verschillen van vorm in de tegenwoordige en in de verleden tijd, is in hoofdstuk 6 al ontkracht. In dit hoofdstuk wordt gekeken of de proefpersonen de hulpwerkwoorden even vaak gebruikten bij het uitdrukken van de tegenwoordige als van de verleden tijd, maar vooral wordt nagegaan of en hoe de proefpersonen een onderscheid maken tussen de twee tijden.

7.1 Patroon

Tabellen 5.1, 5.2, 6.1 en 6.2 toonden de gemiddelde scores voor elke proefpersoon voor *patroon*. In die tabellen is ook aangegeven in welke fase van ontwikkeling de proefpersonen zaten. Tabellen 7.1 en 7.2 geven de gemiddelde scores en de fase waarin de proefpersonen met niveau A1 en A2 zaten weer. Een asterisk bij de verleden tijd houdt in dat er van die proefpersoon geen data is geanalyseerd (zie paragraaf 4.3). De beoordelingsschaal voor de verleden tijd liep van 0 tot 4, en die van de tegenwoordige tijd van 0 tot 3 (zie paragraaf 4.6.2). In de tegenwoordige tijd is fase 3 de correcte vervoeging voor persoon en in de verleden tijd is fase 3 het voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord. Fase 4 houdt in dat de verleden tijd volledig wordt uitgedrukt. In beide experimenten zijn de proefpersonen in fase 3 in staat om de werkwoorden te markeren voor de onderzochte tijd. De constructies uit fase 3 in de tegenwoordige tijd en fase 2 in de verleden tijd zijn gelijk, maar worden hier niet gezien als gelijke ontwikkelingsfases. De leerders die in fase 3 in de tegenwoordige tijd zaten, hebben het eindpunt van verwerving van finietheid bereikt voor de tegenwoordige tijd. De leerders die in de verleden tijd in fase 2 zaten, hebben het eindpunt van finietheid voor de tegenwoordige tijd weliswaar verworven, maar die van de verleden tijd nog niet. Omdat de proefpersonen in deze experimenten niet in staat bleken de correcte vervoeging voor de verleden tijd toe te passen, is voor de verleden tijd fase 3 het maximaal haalbare. Dat geldt ook voor de tegenwoordige tijd, waar fase 3 ook het maximaal haalbare is, waardoor deze fases gezien worden als gelijke fases in de ontwikkeling van finietheid. Figuur 7.1 geeft een scattergram weer met daarin de gemiddelde scores van de 30 proefpersonen die deelnamen aan beide experimenten. De proefpersonen met niveau A1 zijn weergegeven met een ruit en de proefpersonen met niveau A2 met een cirkel. De Y-as geeft de score van de verleden tijd weer, de X-as van de tegenwoordige tijd.

Figuur 7.1 Scattergram met daarin de gemiddelde scores van de proefpersonen met niveau A1 en A2 voor de tegenwoordige en de verleden tijd. De score van 30 proefpersonen is weergegeven.

Figuur 7.1 toont aan dat één proefpersoon met niveau A1 voor de verleden tijd veel beter scoorde dan voor de tegenwoordige tijd. Drie proefpersonen met niveau A1 scoorden voor de tegenwoordige tijd beter dan de andere acht proefpersonen met niveau A1 en beter dan vijf proefpersonen met niveau A2. De proefpersonen met niveau A2 vormen in het scattergram één groep, op zeven proefpersonen na. Vier van die proefpersonen hebben een lage gemiddelde score voor de tegenwoordige tijd, maar presteerden voor de verleden tijd wel goed. Eén van die proefpersonen scoorde voor de tegenwoordige en de verleden tijd hetzelfde als de betere proefpersonen met niveau A1. De andere twee proefpersonen scoorden voor de tegenwoordige tijd hetzelfde als de andere proefpersonen met niveau A2, maar lagen in de verleden tijd achter op de rest. Met behulp van figuur 7.1 kunnen de grote lijnen van de prestaties van de proefpersonen worden waargenomen. De volgende twee paragrafen geven een tabel met de gemiddelde scores en beschrijven de resultaten per proefpersoon.

7.1.1 Taalvaardigheidsniveau A1

Tabel 7.1 geeft de scores voor de proefpersonen met niveau A1 voor de tegenwoordige en de verleden tijd. Het cijfer tussen haakjes achter de gemiddelde score is de standaarddeviatie. Een asterisk geeft aan dat er van deze proefpersoon geen data is.

Tabel 7.1 De gemiddelde scores voor patroon en de fase per subject voor de tegenwoordige en de verleden tijd van de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A1. Standaarddeviatie (sd) is weergegeven achter het gemiddelde. Asterisk (*) betekent geen data.

Niveau	Taalachtergrond	Subjectnummer	Tegenwoordige tijd		Verleden tijd	
			Gemiddelde score (sd)	Fase	Gemiddelde score (sd)	Fase
A1	Turks (n=6)	501	2,03 (0,46)	Fase 2	1,50 (0,83)	Fase 1/2
		506	1,24 (0,50)	Fase 1	*	*
		510	1,35 (0,65)	Fase 1/2	1,79 (0,73)	Fase 2
		511	1,03 (0,30)	Fase 1	1,59 (0,61)	Fase 1/2
		519	1,29 (0,58)	Fase 1/2	1,24 (0,43)	Fase 1
		521	1,00 (0,25)	Fase 1	2,65 (0,88)	Fase 3
	Berbers (n=5)	602	1,12 (0,41)	Fase 1	1,29 (0,58)	Fase 1/2
		603	1,03 (0,39)	Fase 1	1,85 (0,66)	Fase 2
		605	1,24 (0,70)	Fase 1/2	1,18 (0,76)	Fase 1
		607	1,88 (0,33)	Fase 2	1,24 (0,61)	Fase 1
		608	1,53 (0,56)	Fase 1/2	*	*
	Marokkaans-	708	1,12 (0,41)	Fase 1	1,06 (0,24)	Fase 1
	Arabisch (n=2)	711	1,91 (0,29)	Fase 2	1,12 (0,48)	Fase 1

Uit de hoofdstukken 5 en 6 is al gebleken dat de proefpersonen met niveau A1 vooral in fase 1 zaten, wat in tabel 7.1 ook te zien is. Eén proefpersoon, proefpersoon 708, zat in beide experimenten in dezelfde fase. Deze proefpersoon maakte voornamelijk gebruik van de infinitief in beide tijden.

Proefpersonen 501, 519, 605, 607 en 711 waren in de tegenwoordige tijd (een) fase(s) verder dan in de verleden tijd en proefpersonen 510, 511, 521, 602 en 603 waren in de verleden tijd verder. Deze proefpersonen worden besproken. Met behulp van tabellen 5.5 en 6.5 wordt beschreven welke constructies de proefpersonen in beide tijden gebruikten. Eerst worden de proefpersonen beschreven die in de tegenwoordige tijd verder waren, gevolgd door de proefpersonen die in de verleden tijd verder waren.

Meer gevorderd in de tegenwoordige tijd

De proefpersonen die verder waren in de tegenwoordige tijd dan in de verleden tijd zijn 501, 519, 605, 607 en 711. Van deze proefpersonen worden de fases waarin ze zaten besproken, evenals de meest frequente constructies. Als er bepaalde opvallende constructies werden gebruikt, worden die hier ook genoemd.

Proefpersoon 501 maakte in de tegenwoordige tijd vooral gebruik van een constructie met het hulpwerkwoord *is* (25x). Eenmaal gebruikte ze *is* + de onvoltooid verleden tijd, maar voor de overige 24 uitingen gebruikt ze *is* + infinitief. In de tegenwoordige tijd zat deze proefpersoon dan ook in fase 2. In de verleden tijd zat proefpersoon 501 op de grens tussen fase 1 en 2. Ze maakte vooral gebruik van de infinitief (22x), maar daarnaast ook van constructies met *is* (9x). Ze gebruikte *is* + infinitief (6x), *was* + infinitief (1x) en *is* + finiete vervoeging (2x).

Proefpersoon 519 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 1 en 2. Ze maakte 23 keer gebruik van patroon 1 (de infinitief) en negen keer van patroon 2. Haar uitingen met patroon 2 verschilden. Ze maakte viermaal gebruik van de korte vorm, driemaal van een constructie met *is* en tweemaal van een constructie met *gaat*. In de verleden tijd zat ze in fase 1. Ze gebruikte voor 26 uitingen de infinitief. Daarnaast gebruikte ze vier constructies uit de restgroep, namelijk tweemaal *is* + infinitief, eenmaal *gaat* + infinitief en eenmaal *moet* + infinitief. Het werkwoord waarvoor ze *moet* gebruikte, was *opruimen*. In de tegenwoordige tijd realiseerde ze het werkwoord

opruimen ook met *moet*.

Proefpersoon 605 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 1 en 2. Negen van de werkwoorden realiseerde ze met *is*, waarvan zevenmaal met de infinitief en tweemaal met de finiete vorm. Daarnaast gebruikte deze proefpersoon achttien keer de infinitief. In de verleden tijd zat deze proefpersoon in fase 1. Ze maakte 26 keer gebruik van de infinitief en geen enkele keer van een constructie met de hulpwerkwoorden *gaat* of *is*. Eenmaal gebruikte ze *lig* als hulpwerkwoord: *lig slapen*. In vier gevallen produceerde ze het voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord.

Proefpersoon 607 zat in de tegenwoordige tijd in fase 2. Ze produceerde 29 uitingen met het hulpwerkwoord *gaat*. Dit aantal wijkt af van tabel 6.5, omdat één uiting met *gaat*, code 38 *gaat + om te + infinitief*, tot de restgroep gerekend is. 27 keer gebruikte ze *gaat* in combinatie met de infinitief. In de verleden tijd zat deze proefpersoon in fase 1. Ze gebruikte 26 keer de infinitief. Daarnaast gebruikte ze vier constructies met *gaat*.

Proefpersoon 711 zat in de tegenwoordige tijd in fase 2. Ze maakte 30 keer gebruik van een constructie met *is + infinitief*, in tegenstelling tot de andere Marokkaans-Arabische proefpersonen die vooral de korte vorm gebruiken. In de verleden tijd maakte deze proefpersoon 26 keer gebruik van de infinitief. Tweemaal gebruikte ze van *is + infinitief* en tweemaal *heb + infinitief*.

Terwijl de proefpersonen, op proefpersoon 519 na, in de tegenwoordige tijd consequent gebruik maakten van constructies met een hulpwerkwoord, gebruikten ze in de verleden tijd in de meeste gevallen de infinitief. Hulpwerkwoorden werden in de verleden tijd veel minder gebruikt. Deze proefpersonen merkten het verschil tussen de tegenwoordige tijd en de verleden tijd waarschijnlijk wel op, maar kenden geen markering voor de verleden tijd.

Meer gevorderd in de verleden tijd

De proefpersonen die verder waren in de verleden tijd zijn proefpersoon 510, 511, 521, 602 en 603. Ook hier worden de fases waarin de proefpersonen zaten besproken, waarbij ook de meest frequente uitingen per fase worden genoemd.

Proefpersoon 510 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 1 en 2. Voor achttien werkwoorden gebruikte ze de infinitief en voor elf werkwoorden *is + infinitief*. In de verleden tijd maakte deze proefpersoon 26 keer gebruik van de korte vorm, waarvan 24 keer de correcte vorm in de tegenwoordige tijd. Deze proefpersoon is in de verleden tijd wel in staat om de werkwoorden te vervoegen voor de tegenwoordige tijd, terwijl ze in de tegenwoordige tijd ze de infinitief gebruikte.

Proefpersoon 511 zat in de tegenwoordige tijd in fase 1. Ze gebruikte 31 keer de infinitief en geen constructies met hulpwerkwoorden. In de verleden tijd zat deze proefpersoon op de grens tussen fase 1 en 2. Ze maakte tien keer gebruik van de infinitief. Daarnaast gebruikte ze ook 22 keer van de korte vorm, waaronder negentien keer de correcte vorm in de tegenwoordige tijd. Net als proefpersoon 510 paste deze proefpersoon de finiete vorm voor de tegenwoordige tijd wel toe in het experiment waar ze geacht wordt de verleden tijd te gebruiken.

Proefpersoon 521 zat in de tegenwoordige tijd in fase 1. Ze maakte 31 keer gebruik van de infinitief. In de verleden tijd zat deze proefpersoon, als enige proefpersoon met niveau A1, in fase 3. Deze proefpersoon is in figuur 7.1 de uitschieter voor de verleden tijd. Ze gebruikte slechts driemaal de infinitief en 27 keer het voltooid deelwoord. Het voltooid deelwoord werd vervoegd met *ge-* als prefix bij de infinitief. Voor het onregelmatige werkwoord *vallen* leverde die vervoeging de correcte vorm op. Voor de werkwoorden, zoals *botsen* en *opruimen* uit onderstaande

voorbeelden is de regel die de proefpersoon toepaste niet de juiste.

(1) a. Item: Botsen / Pinga was heel verdrietig, toen de auto tegen het wagentje ...

Proefpersoon: ... uh gebotsen.

b. Item: Opruimen / Pingu was niet blij, toen hij zijn kamer ...

Proefpersoon: ... geopruimen.

Toch wist deze proefpersoon de verleden tijd te markeren, in tegenstelling tot de andere proefpersonen met niveau A1.

Proefpersoon 602 zat ook in de tegenwoordige tijd in fase 1. 31 uitingen werden met de infinitief gerealiseerd. In de verleden tijd zijn negen uitingen in de korte vorm gerealiseerd, wat in de tegenwoordige tijd maar een keer lukte. De proefpersoon gebruikte in de verleden tijd nog 23 keer de infinitief, maar heeft laten zien dat ze de tegenwoordige tijd kan markeren.

Proefpersoon 603 zat in de tegenwoordige tijd in fase 1. Ze gebruikte 29 keer de infinitief, tweemaal de korte vorm en drie constructies uit de restgroep. In de verleden tijd gebruikte deze proefpersoon de korte vorm wel en maar liefst 23 keer. In sommige gevallen gebruikte ze de stam, maar in negentien gevallen vervoegde ze het werkwoord correct voor de tegenwoordige tijd.

Opvallend is dat deze proefpersonen wel in staat bleken de tegenwoordige tijd correct te vervoegen in het experiment waar de verleden tijd uitgelokt werd, maar dat ze dat in het experiment waarin de tegenwoordige tijd werd getest niet lieten zien. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat ze de vorm eindigend op een $-t$ zonder het prefix *ge-* wellicht zien als een voltooid deelwoord. Proefpersoon 521 liet een interessant verschil tussen de twee experimenten zien. Zij bleek wel in staat markering voor de verleden tijd aan te geven, maar maakte in de tegenwoordige tijd alleen gebruik van de infinitief. De volgende paragraaf laat zien of er ook een dergelijk effect is voor de proefpersonen met niveau A2.

7.1.2 Taalvaardigheidsniveau A2

Tabel 7.2 geeft de gegevens van de proefpersonen met niveau A2 weer. Het cijfer tussen haakjes achter de gemiddelde score is de standaarddeviatie.

Tabel 7.2 De gemiddelde scores voor patroon en de fase per subject voor de tegenwoordige en de verleden tijd voor de proefpersonen met taalvaardigheidsniveau A2. Standaarddeviatie (sd) is weergegeven achter het gemiddelde. Asterisk (*) betekent geen data.

Niveau	Taalachtergrond	Subjectnummer	Tegenwoordige tijd		Verleden tijd	
			Gemiddelde score (sd)	Fase	Gemiddelde score (sd)	Fase
A2	Turks (n=11)	502	2,68 (0,68)	Fase 3	2,62 (0,78)	Fase 3
		503	1,65 (0,54)	Fase 1/2	2,74 (0,86)	Fase 3
		505	1,79 (0,48)	Fase 2	1,32 (0,64)	Fase 1
		507	1,41 (0,66)	Fase 1	2,26 (0,86)	Fase 2/3
		508	2,74 (0,62)	Fase 3	1,88 (0,64)	Fase 2
		509	1,76 (0,78)	Fase 2	*	*
		513	1,62 (0,55)	Fase 1/2	2,76 (0,7)	Fase 3
		514	1,53 (0,62)	Fase 1/2	2,18 (0,97)	Fase 1/3
		515	2,68 (0,68)	Fase 3	2,85 (0,61)	Fase 3
		516	2,50 (0,83)	Fase 3	2,88 (0,54)	Fase 3
		520	2,82 (0,52)	Fase 3	2,68 (0,91)	Fase 3
	Berbers (n=4)	601	2,32 (0,84)	Fase 3	1,41 (0,78)	Fase 1
		604	2,15 (0,66)	Fase 2/3	2,62 (0,70)	Fase 3
		606	2,85 (0,36)	Fase 3	1,44 (0,71)	Fase 1/2
		609	2,91 (0,51)	Fase 3	2,03 (0,52)	Fase 2
	Marokkaans-Arabisch (n=6)	702	2,62 (0,65)	Fase 3	2,65 (1,04)	Fase 3
		703	2,88 (0,41)	Fase 3	*	*
		704	2,29 (0,80)	Fase 2/3	2,06 (0,98)	Fase 1/3
		706	2,62 (0,70)	Fase 3	2,06 (0,74)	Fase 2
		707	2,26 (0,96)	Fase 1/3	2,85 (0,61)	Fase 3
		709	2,91 (0,38)	Fase 3	2,91 (0,51)	Fase 3

Uit de hoofdstukken 5 en 6 is al gebleken dat de proefpersonen met niveau A2 vooral in fase 3 zaten, wat ook in tabel 7.2 te zien is. Proefpersonen 502, 515, 516, 520, 702 en 709 zaten in beide experimenten in fase 3, de ‘eindfases’ van ontwikkeling voor de proefpersonen in deze experimenten, en die worden dus niet besproken.

Meer gevorderd in de tegenwoordige tijd

Proefpersonen 505, 508, 606, 609, 704 en 706 waren in de tegenwoordige tijd verder dan in de verleden tijd. De fases waarin de proefpersonen zaten worden besproken, waarbij ook de meest frequente uitingen per fase worden genoemd.

Proefpersoon 505 zat in de tegenwoordige tijd in fase 2. Ze maakte 24 keer gebruik van een constructie met een hulpwerkwoord + infinitief (14x *is* en 10x *gaat*). Uit tabel 5.5 blijkt dat de proefpersonen met niveau A2 weinig gebruik maakten van hulpwerkwoorden. Dat deze proefpersoon hulpwerkwoorden gebruikte, is dus al afwijkend. Alle andere proefpersonen die ook gebruik maakten van hulpwerkwoorden, maakten gebruik van of constructies met *is* of van constructies met *gaat*. Deze proefpersoon gebruikte echter beide hulpwerkwoorden. In de verleden tijd zat deze proefpersoon in fase 1. Ook hier week ze af van de andere proefpersonen met niveau A2. Ze produceerde meer dan driekwart van haar uitingen in de volle vorm. In de verleden tijd maakte ze slechts tweemaal gebruik van hulpwerkwoorden (*gaat klimmen* en *is slapen*) en eenmaal van een vervoeging van *doen* (*doen huilen*).

Proefpersoon 508 zat in de tegenwoordige tijd in fase 3. Ze heeft de correcte vervoeging van de tegenwoordige tijd verworven en maakte slechts tweemaal gebruik van de infinitief. In de verleden tijd zat deze

proefpersoon in fase 2. Zoals al eerder is aangegeven, zijn de uitingen uit fase 3 in de tegenwoordige tijd en fase 2 in de verleden tijd gelijk. Deze proefpersoon maakte in beide experimenten dus vooral gebruik van de correcte vervoeging voor de tegenwoordige tijd. In de verleden tijd gebruikte ze die vorm 23 keer.

Proefpersoon 606 zat in de tegenwoordige tijd ook in fase 3. Ze gebruikte tweemaal een constructie met *gaat*, tweemaal een constructie uit de restgroep, eenmaal de stam en in de overige 29 gevallen gebruikte ze de correcte vervoeging voor de tegenwoordige tijd. In de verleden tijd zat deze proefpersoon echter op de grens tussen fase 1 en 2. Ze gebruikte zeventien keer de infinitief, die ze in de tegenwoordige tijd niet gebruikte, en driemaal de correcte vervoeging voor de tegenwoordige tijd. In de tegenwoordige tijd heeft ze laten zien dat ze de vervoeging kent, en ook in de verleden tijd gebruikte ze die vorm negen keer, maar daarnaast maakte ze toch weer gebruik van de infinitief.

Proefpersoon 609 zat in de tegenwoordige tijd ook in fase 3. 33 van haar uitingen werden correct vervoegd voor de tegenwoordige tijd. In de verleden tijd zat deze proefpersoon, net als proefpersoon 508, in fase 2. Eenmaal gebruikte ze het voltooid deelwoord, eenmaal een niet-bestaande constructie en eenmaal de correcte vervoeging voor de verleden tijd, maar in de overige 31 uitingen gebruikte ze de correcte vervoeging voor de tegenwoordige tijd.

Proefpersoon 704 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 2 en 3. Zeven keer werd de stam gebruikt, naast drie andere uitingen met patroon 2 en zeventien keer werd de correcte vervoeging voor de tegenwoordige tijd gebruikt. In de verleden tijd zat deze proefpersoon op de grens tussen fase 1 en 3. Ze gebruikte negen keer de infinitief en vijftien keer het voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord. Patroon 2 werd ook acht keer gebruikt, maar dat is net wat minder dan een kwart van de uitingen. Deze proefpersoon markeerde de verleden tijd in de helft van alle uitingen, maar toch maakte ze ook gebruik van patronen 1 en 2.

Proefpersoon 706 is de laatste proefpersoon met niveau A2 die beter presteerde in de tegenwoordige tijd dan in de verleden tijd. Deze proefpersoon zat in de tegenwoordige tijd in fase 3 en produceerde 24 uitingen met de correcte vervoeging voor de tegenwoordige tijd. Voor de verleden tijd zat deze proefpersoon in fase 2. Ze maakte 21 keer gebruik van de korte vorm, waarvan negentien keer van de correcte vervoeging voor de tegenwoordige tijd en tweemaal van de stam.

Bovengenoemde proefpersonen laten twee patronen zien. Proefpersonen 505, 606 en 704 leken zich te realiseren dat in de verleden tijd andere constructies vereist worden en gingen gebruik maken van de infinitief. Proefpersonen 508, 609 en 706 maakten geen onderscheid tussen de tegenwoordige en de verleden tijd en gebruikten in beide experimenten de korte vorm, die correct is in de tegenwoordige tijd, maar niet in de verleden tijd. Ook hier kan gesuggereerd worden dat de korte vorm (zonder *ge-*) in de verleden tijd gezien wordt als een voltooid deelwoord.

Meer gevorderd in de verleden tijd

Proefpersonen 503, 507, 513, 514, 604 en 707 waren in de verleden tijd verder dan in de tegenwoordige tijd. Ook de constructies van deze proefpersonen worden besproken.

Proefpersoon 503 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 1 en 2. Ze maakte dertien keer gebruik van de infinitief en zeventien keer van een constructie met *is*. In de verleden tijd zat deze proefpersoon in fase 3. Ze gebruikte het voltooid deelwoord 31 keer.

Proefpersoon 507 zat in de tegenwoordige tijd in fase 1. Ze produceerde 23 werkwoorden als infinitief. De finiete vorm gebruikte ze slechts driemaal, de stam tweemaal en een constructie met *gaat* voor vier werkwoorden. Deze proefpersoon ligt achter ten opzichte van de andere proefpersonen met niveau A2 in de tegenwoordige tijd. In

de verleden tijd zat deze proefpersoon op de grens tussen fase 2 en 3. Dertien uitingen zijn gerealiseerd met *was* + infinitief. In veertien gevallen werd de korte vorm gebruikt, waarvan elf keer als finiete vorm voor de tegenwoordige tijd en drie keer als stam. Deze proefpersoon blijkt werkwoorden wel correct te kunnen vervoegen, wat ze in de tegenwoordige tijd niet liet zien.

Proefpersoon 513 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 1 en 2. Elf keer maakte ze gebruik van de infinitief. Daarnaast gebruikte ze 22 keer patroon 2, waarvan tien keer een constructie met *heeft*. Daarnaast gebruikte ze zes keer een constructie met *is*, waarvan zes keer met de infinitief en tweemaal *gaat* + infinitief. In de verleden tijd zat deze proefpersoon in fase 3. Dertig keer gebruikte ze het voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord.

Proefpersoon 514 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 1 en 2. Ze gebruikte vijftien keer de infinitief en zeventien keer patroon 2. Tienmaal werd een constructie met *gaat* gebruikt, in alle gevallen met de infinitief. Slechts eenmaal werd de correcte vervoeging in de tegenwoordige tijd gebruikt en driemaal de stam. In de verleden tijd zat deze proefpersoon op de grens tussen fase 1 en 3. Deze proefpersoon was minder ver dan de meeste proefpersonen met niveau A2, maar in de verleden tijd gebruikte ze toch zestien keer het voltooid deelwoord. Daarnaast gebruikte ze nog wel twaalf keer de infinitief.

Proefpersoon 604 zat in de tegenwoordige tijd op de grens tussen fase 2 en 3. Ze gebruikte tien keer de correcte vervoeging en zeventien keer een constructie met *gaat*. In de verleden tijd zat deze proefpersoon in fase 3. Ze gebruikte 25 keer het voltooid deelwoord.

Proefpersoon 707, de laatste proefpersoon met niveau A2 die beschreven zal worden, zat in de tegenwoordige tijd tussen fase 1 en 3 in. Ze gebruikte negen keer de infinitief en twintig keer de correcte vorm voor de tegenwoordige tijd. Het aantal uitingen met de infinitief is net 25%, waardoor deze proefpersoon ook in fase 1 zat, maar ze ontwikkelde zich al richting de correcte vorm, gezien de twintig correct vervoegde uitingen. In de verleden tijd zat ze in fase 3. Ze gebruikte 32 keer het voltooid deelwoord.

Deze proefpersonen met niveau A2 presteerden in de tegenwoordige tijd wisselend. Op proefpersoon 604 na produceerden ze allemaal minimaal een kwart van hun uitingen met patroon 1, de infinitief. Proefpersoon 507 gebruikte zelfs voor 23 uitingen de infinitief. In de verleden tijd zijn deze proefpersonen allemaal één of twee fases verder. Ze leken zich allemaal bewust van het onderscheid tussen de tegenwoordige en verleden tijd. Hoewel niet alle proefpersonen de markering voor de tegenwoordige tijd helemaal verworven hadden, waren ze wel in staat de verleden tijd te markeren. De meeste proefpersonen deden dat met het voltooid deelwoord, maar proefpersoon 507 gebruikt een vervoeging van *zijn*, *was*, in combinatie met de infinitief en de correcte vorm in de tegenwoordige tijd, zoals in (2).

(2) a. Item: Aanbellen / Pingu hield een pak in zijn hand, toen hij ...

Proefpersoon: ... hij was aanbellen.

b. Item: Kennen / De meneer gaf Pingu een hand, omdat hij Pingu ...

Proefpersoon: ... hij was kent.

De overige vijf proefpersonen gebruikten het prefix *ge-* met in de meeste gevallen de infinitief. Slechts 37 van de 134 voltooid deelwoorden door deze vijf proefpersonen worden door die vijf proefpersonen in de juiste vorm

gerealiseerd. *Gedronken* en *gezien* worden door vier proefpersonen goed gerealiseerd en *gevangen* en *gehuild* door drie proefpersonen. Van de 97 incorrect vervoegde voltooid deelwoorden, wordt *ge-* 57 keer als prefix bij de infinitief gebruikt, achttien keer als prefix bij stam + *t* of *d*, en 22 keer als prefix bij de stam. Bij de scheidbare werkwoorden hoort *ge-* tussen het partikel en het werkwoord in, zoals bij *op-ge-ruimd* en *weg-ge-reden*. Zeven keer wordt het prefix tussen het partikel en het werkwoord in geplaatst, wat viermaal leidde tot correcte productie, eenmaal tot partikel-*ge*-stam en tweemaal tot partikel-*ge*-infinitief.

7.2 Hulpwerkwoorden

Deze paragraaf onderzoekt het eerste deel van hypothese 2: *De frequentie van gebruik van hulpwerkwoorden verschilt niet in de tegenwoordige en in de verleden tijd*. Het tweede deel van die hypothese is in hoofdstuk 6 al ontkracht. In deze paragraaf wordt weergegeven hoe vaak de hulpwerkwoorden *zijn*, *gaan* en *hebben* worden gebruikt. Paragrafen 5.2 en 6.2 gaven weer welke constructies de proefpersonen gebruikten. Daaruit kwam naar voren dat vooral gebruik werd gemaakt van constructies met vervoegingen van *zijn* of *gaan* en in mindere mate van *hebben*. Ook de modalen werden zelden gebruikt. Tabel 7.3 geeft weer hoe vaak elke taalgroep gebruik maakte van vervoegingen van de drie hulpwerkwoorden. De constructies *is* + voltooid deelwoord en *heeft* + voltooid deelwoord worden hier niet meegenomen, omdat *is* en *heeft* daar tijdmarkeerders zijn. Tabel 7.3 geeft weer hoe vaak elk hulpwerkwoord werd gebruikt, door hoeveel leeders en welk percentage dat is van het geheel. De Turkse proefpersonen produceerden in de tegenwoordige tijd 578 constructies en in de verleden tijd 510. Van de Berberse proefpersonen zijn in de tegenwoordige tijd 306 en in de verleden tijd 272 uitingen geanalyseerd en van de Marokkaans-Arabische proefpersonen in de tegenwoordige tijd 272 en in de verleden tijd 238.

Tabel 7.3 Het aantal en percentage vervoegingen van de hulpwerkwoorden *zijn*, *gaan* en *hebben* voor de Turkse, Berberse en Marokkaans-Arabische proefpersonen voor de tegenwoordige en de verleden tijd, evenals hoeveel proefpersonen gebruik maakten van de hulpwerkwoorden (n=...).

Tijd	Tegenwoordige tijd			Verleden tijd		
Hulpwerkwoord en	Vervoeging van <i>zijn</i>	Vervoeging van <i>gaan</i>	Vervoeging van <i>hebben</i>	Vervoeging van <i>zijn</i>	Vervoeging van <i>gaan</i>	Vervoeging van <i>hebben</i>
Taalachtergrond						
Turks	80 (n=8; 13,84%)	48 (n=10; 8,30%)	11 (n=2; 1,90%)	26 (n=4; 5,10%)	5 (n=4; 0,98%)	1 (n=1; 0,20%)
Berbers	11 (n=2; 3,59%)	61 (n=4; 19,93%)	1 (n=1; 0,33%)	6 (n=2; 2,21%)	7 (n=3; 2,57%)	2 (n=2; 0,74%)
Marokkaans-Arabisch	34 (n=2; 12,5%)	1 (n=1; 0,37%)	2 (n=2; 0,74%)	3 (n=2; 1,26%)	1 (n=1; 0,42%)	2 (n=1; 0,84%)

Tabel 7.3 laat zien dat *hebben* als hulpwerkwoord weinig voorkwam in beide tijden. Vervoegingen van *zijn* en *gaan* kwamen meer voor in de tegenwoordige tijd dan in de verleden tijd. In de verleden tijd werd in totaal 48 keer gebruik gemaakt van vervoegingen van *zijn* en *gaat* (4,71% van het totaal) en in de tegenwoordige tijd 235 keer (20,33% van

het totaal). Hulpwerkwoorden zijn in de verleden tijd dus veel minder frequent dan in de tegenwoordige tijd. Daarmee wordt ook het eerste deel van hypothese 2 ontkracht: hulpwerkwoorden zijn niet even frequent in de tegenwoordige en in de verleden tijd. Proefpersonen maken in de tegenwoordige tijd veel vaker gebruik van hulpwerkwoorden dan in de verleden tijd.

7.3 Geteste werkwoorden en hulpwerkwoorden

Paragrafen 5.3 en 6.3 gaven weer welke constructies voor de werkwoorden het meest frequent waren. Deze paragraaf beschrijft de voorkomens van alle hulpwerkwoorden bij de geteste werkwoorden voor de tegenwoordige en de verleden tijd. De proefpersonen met niveau A1 en A2 zijn hier niet gescheiden, omdat gekeken wordt of bepaalde werkwoorden een bepaald hulpwerkwoord uitlokken. In paragraaf 6.3 van de verleden tijd is niet weergegeven hoe vaak hulpwerkwoorden werden gerealiseerd bij de werkwoorden, omdat alleen de frequentste codes zijn weergegeven. In deze paragraaf worden die hulpwerkwoorden wel weergegeven. Ook de andere hulpwerkwoorden worden weergegeven. Daarvoor zijn nieuwe codes gemaakt. De nieuwe codes 20 en 30 zijn hetzelfde als in hoofdstuk 5 en 6. Tabel 7.4 geeft de overige nieuwe codes. Code 70, *zijn* + aan het + infinitief/stam/finiet, is niet meegenomen, omdat *is* hier een betekenisinhoud heeft, net als *is* en *heeft* + voltooid deelwoord. Ook code 85, *zitten/liggen/staan* + *aan* 't/te + lexicaal werkwoord is niet opgenomen in de nieuwe codes, om dezelfde reden als code 70. Die constructies beschrijven meer tijd dan bijvoorbeeld *is* + lexicaal werkwoord.

Tabel 7.4 Weergave van de codes die zijn samengevoegd tot een nieuwe code. De linkerkolom geeft de nieuwe code weer en de rechterkolom de oude codes.

Nieuwe code	Oude code
Code 20: AUX <i>zijn</i> + lexicaal werkwoord	-Code 20: <i>zijn</i> + infinitief -Code 21: <i>zijn</i> + stam -Code 22: <i>zijn</i> + finiete vervoeging -Code 27: incongruentie hulpwerkwoord <i>zijn</i> en onderwerp
Code 30: AUX <i>gaan</i> + lexicaal werkwoord	-Code 30: <i>gaan</i> + infinitief -Code 31: <i>gaan</i> + stam -Code 32: <i>gaan</i> + finiete vervoeging -Code 37: incongruentie hulpwerkwoord <i>gaan</i> en onderwerp
Code 40: AUX <i>hebben</i> + lexicaal werkwoord	-Code 40: <i>hebben</i> + infinitief -Code 41: <i>hebben</i> + stam -Code 42: <i>hebben</i> + finiet werkwoord
Code 50: AUX <i>doen</i> + lexicaal werkwoord	-Code 50: <i>doen</i> + infinitief -Code 51: <i>doen</i> + stam -Code 52: <i>doen</i> + finiet werkwoord -Code 56: incongruentie hulpwerkwoord <i>doen</i> en onderwerp
Code 60: Modaal + lexicaal werkwoord	-Code 60: modaal + infinitief -Code 61: modaal + stam -Code 62: modaal + finiet werkwoord
Code 80: <i>zitten/staan/liggen/lopen/proberen</i> + lexicaal werkwoord	-Code 80: <i>zitten/staan</i> etc. + infinitief -Code 81: <i>zitten/staan</i> etc. + stam -Code 82: <i>zitten/staan</i> + finiet werkwoord -Code 84: <i>zitten/staan</i> + infinitief zonder C

Tabel 7.5 geeft de frequentie van de nieuwe codes weer.

Tabel 7.5 De nieuwe, frequente codes die zijn gebruikt door de proefpersonen. Voor elke code is de tegenwoordige (t.t.) en de verleden tijd (v.t.) weergegeven. Het totaal staat in de meest rechtse en in de onderste kolom.

Type werkwoord	Soort werkwoord	Werkwoord	Code 20		Code 30		Code 40		Code 50		Code 60		Code 80		Totaal
			t.t.	v.t.	t.t.	v.t.	t.t.	v.t.	t.t.	v.t.	t.t.	v.t.	t.t.	v.t.	
Type I	11	Kennen	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
	11	Voelen	3	0	1	0	3	3	0	1	0	0	0	0	11
	11	Zien	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
	21	Liggen	2	2	4	1	1	0	0	0	0	1	0	0	11
	21	Zitten	3	2	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	8
	31	Loslaten	3	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
	31	Neerzetten	4	1	3	2	1	0	0	0	0	0	0	0	11
	31	Vastzitten	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Type II	12	Kussen	3	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	6
	12	Schoppen	6	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
	22	Drinken	3	0	3	0	0	1	0	0	0	1	0	0	8
	22	Geven	4	2	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	8
	22	Vangen	1	2	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	7
	32	Opruimen	4	1	7	0	1	0	1	0	1	2	1	0	18
	32	Uitblazen	3	1	4	0	1	0	0	0	0	0	0	0	9
Type III	13	Huilen	4	2	5	0	0	0	0	0	0	0	1	0	12
	13	Tekenen	6	1	6	0	1	0	0	0	0	1	0	0	15
	13	Zwaaïen	4	2	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9
	23	Slapen	5	5	5	2	0	0	0	0	0	0	1	0	18
	23	Springen	4	1	6	0	1	0	0	0	0	0	0	0	12
	23	Vliegen	5	2	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	10
	33	Aanbellen	3	1	4	0	1	0	1	0	0	1	1	0	12
	33	Omzien	4	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
	33	Uitslapen	4	0	4	1	0	0	0	0	0	1	0	1	11
	33	Voorlezen	2	1	3	0	0	0	1	0	0	0	1	0	8
Type IV	14	Botsen	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
	14	Rennen	6	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11
	14	Schaatsen	6	0	5	1	1	0	0	0	0	0	0	0	13
	24	Glijden	5	2	4	1	0	0	0	0	0	1	0	0	13
	24	Klimmen	4	1	7	2	0	0	1	0	0	0	0	0	15
	24	Vallen	4	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
	34	Binnenkomen	1	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4
	34	Uitstappen	3	0	4	0	0	0	1	0	1	1	0	0	10
	34	Wegrijden	4	1	5	1	1	0	0	0	0	0	0	0	12
Totaal			123	35	109	13	14	5	5	1	4	9	5	1	324

Tabel 7.5 laat zien dat er weinig gebruik werd gemaakt van andere hulpwerkwoorden dan *is* en *gaat*. In totaal zijn er 324 hulpwerkwoorden gebruikt, waarvan 280 keer *is* en *gaat*. Er werd dus slechts 44 keer gebruik gemaakt van de andere hulpwerkwoorden. Voor *opruimen* en *slapen* werd het meest frequent gebruik gemaakt van hulpwerkwoorden (18x). Bij *slapen* werden vooral *is* en *gaat* frequent gebruikt. Bij *opruimen* werd *gaat* veel gebruikt, maar ook *moet* werd relatief veel gebruikt (3x). Ook *klimmen* en *tekenen* werden frequent met een hulpwerkwoord geproduceerd (15x). *Klimmen* werd vooral met *gaat* gerealiseerd en *tekenen* met *is* en *gaat*. Vormen van *hebben* werden vooral bij

voelen gebruikt. Het minst werd gebruik gemaakt van hulpwerkwoorden bij de werkwoorden *kennen*, *zien* en *vastzitten* (type I) en *botsen* en *binnenkomen* (type IV).

De meeste hulpwerkwoorden zijn frequenter in de tegenwoordige tijd dan in de verleden tijd. Alleen *doen* is frequenter in de verleden tijd dan in de tegenwoordige tijd. Er lijkt geen aanwijzing te zijn dat een bepaald werkwoord een hulpwerkwoord oproept bij de proefpersonen.

7.4 Slot

Dit hoofdstuk onderzocht hypothese 2. In hoofdstuk 6 was het tweede deel van hypothese 2, over de vorm, onderzocht en daarvoor was geen evidentie gevonden. Als proefpersonen in de verleden tijd gebruik maakten van hulpwerkwoorden dan was de vorm daarvan in driekwart van de gevallen gelijk aan de vorm in de tegenwoordige tijd. In dit hoofdstuk is onderzocht of de frequentie van de hulpwerkwoorden in beide tijden gelijk was. De verwachting was dat de frequentie gelijk zou zijn, omdat de veronderstelde functies ervan niet verschillen in beide tijden. Voor deze verwachting werd ook geen evidentie gevonden. In de verleden tijd werd veel minder gebruik gemaakt van de hulpwerkwoorden dan in de tegenwoordige tijd.

Daarnaast blijkt uit dit hoofdstuk dat er weinig leerders zijn die in de tegenwoordige tijd en in de verleden tijd in hetzelfde ontwikkelingsstadium zitten. De proefpersonen met niveau A1 die in de tegenwoordige tijd meer gevorderd waren dan in de verleden tijd maakten in de tegenwoordige tijd gebruik van hulpwerkwoorden. In de verleden tijd gebruikten ze vooral infinitieven. De proefpersonen met niveau A1 die in de verleden tijd meer gevorderd waren, bleken in het experiment van de verleden tijd wel in staat het werkwoord correct te markeren voor de tegenwoordige tijd. In het experiment waarin de tegenwoordige tijd werd getest, gebruikten ze die correcte markering echter niet. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat deze leerders de finiete vorm zien als een voltooid deelwoord, zonder het prefix *ge-*. Het gebruik van de finiete vorm kan worden gezien als een poging het voltooid deelwoord te vormen.

De proefpersonen met niveau A2 die in de tegenwoordige tijd meer gevorderd waren dan in de verleden tijd lieten twee patronen zien. In de tegenwoordige tijd realiseerden de meeste proefpersonen met niveau A2 de werkwoorden in de finiete vorm. Sommige proefpersonen leken zich in de verleden tijd te realiseren dat andere constructies vereist werden en gingen gebruik maken van de infinitief. Andere proefpersonen maakten geen onderscheid in de tegenwoordige en in de verleden tijd en maakten in beide gevallen gebruik van de finiete vervoeging voor de tegenwoordige tijd.

De proefpersonen met niveau A2 die meer gevorderd waren in de verleden tijd dan in de tegenwoordige tijd gebruikten in de tegenwoordige tijd niet in alle gevallen de juiste markering, maar de verleden tijd markeerden ze wel. Die markering was in de meeste gevallen een toevoeging van *ge-* aan de infinitief of aan de stam (+ d / t).

Het laatste wat dit hoofdstuk heeft laten zien is dat er weinig gebruik is gemaakt van andere hulpwerkwoorden dan *is* en *gaat* in beide experimenten. *Heeft* is op *is* en *gaat* na het meest frequent, maar wordt slechts negentien keer gebruikt. Ook blijken de geteste werkwoorden uit de experimenten geen specifieke hulpwerkwoorden uit te lokken.

8.0 Discussie en conclusies

Uit de literatuurstudie kwam naar voren dat leerders van het Nederlands als tweede taal met een Marokkaanse of Turkse taalachtergrond gebruik maken van de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* tijdens de ontwikkeling van finietheid (Jordens & Dimroth, 2003; Blom & De Korte, 2008; Van de Craats & Van Hout, 2010). Het ontwikkelingsproces bestaat uit drie stadia. In het eerste stadium worden vooral infinitieven gebruikt om handelingen te beschrijven. In het tweede stadium worden patronen met *is* gebruikt en in het derde stadium gaan de leerders over op de correcte vormen (Van de Craats, 2009). Er worden drie mogelijke functies gegeven van de hulpwerkwoorden. De eerste mogelijke functie is dat de hulpwerkwoorden de functionele structuur voor finietheid creëren (Van Hout & Van de Craats, 2008; Van de Craats & Van Hout, 2010). Dit wordt de *syntactische functie* genoemd. De tweede mogelijke functie van de hulpwerkwoorden wordt de *morfologische functie* genoemd. De hulpwerkwoorden helpen het morfologische systeem te ontrafelen (Van de Craats & Van Hout, 2010). De derde functie van de hulpwerkwoorden wordt de *economische functie* of het *zuinigheidsprincipe* genoemd. Hulpwerkwoorden zouden een economische oplossing zijn, omdat het werkwoord door insertie van het hulpwerkwoord niet verplaatst hoeft te worden (Blom & De Korte, 2011).

De onderzoeksvraag van deze scriptie is: *Wat is de functie van de hulpwerkwoorden gaan en zijn in de verwerving van het Nederlands door Turkse en Marokkaanse volwassenen?* Daarvoor zijn vier hypothesen opgesteld. De eerste hypothese heeft betrekking op het moment van de ontwikkeling dat de hulpwerkwoorden worden gebruikt. De tweede hypothese onderzocht of het verschil in tijd een rol speelde voor het gebruik van hulpwerkwoorden. De derde hypothese testte of taalachtergrond van belang was in het gebruik van hulpwerkwoorden en de vierde hypothese onderzocht of de verschillende typen en soorten werkwoorden invloed hadden op het gebruik van bepaalde constructies. De hypothesen zijn in hoofdstukken 5, 6 en 7 besproken en worden hier nogmaals weergegeven.

8.1 Hulpwerkwoorden: hypothesen 2 (verschil in tijd) en 3a (taaleffect)

Uit de experimenten blijkt dat de proefpersonen in de tegenwoordige tijd frequent gebruik maakten van vervoegingen van de hulpwerkwoorden *zijn* en *gaan*. Vervoegingen van *zijn*, meestal in de vorm van *is*, werden 123 keer gebruikt en vervoegingen van *gaan*, meestal in de vorm van *gaat*, 109 keer. In de verleden tijd maakten de proefpersonen veel minder gebruik van vervoegingen van de hulpwerkwoorden. Vervoegingen van *zijn*, in de vorm van *is* of *was*, werden 35 keer gebruikt en vervoegingen van *gaan*, in de vorm van *gaat* of *ging*, werden dertien keer gebruikt. In de verleden tijd werden elf van de 48 vervoegingen van *zijn* of *gaan* gerealiseerd in de verleden tijd, in de vorm van *was* of *ging*. Dat is in 22.92% van alle constructies met *zijn* of *gaan* in dat experiment. De hulpwerkwoorden die zijn gebruikt in het experiment dat de verleden tijd testte, werden in minder dan 25% van de gevallen in de verleden tijd gerealiseerd. Bovendien verschilt de frequentie van het gebruik van de hulpwerkwoorden in de tegenwoordige en de verleden tijd wel. Hypothese 2 wordt daarmee niet bevestigd.

De andere hulpwerkwoorden die de proefpersonen gebruikten, waren vervoegingen van *hebben*, van *doen* en van *zitten/liggen/staan* en modalen. Deze hulpwerkwoorden werden echter veel minder vaak gebruikt dan vervoegingen van *zijn* en *gaan*. Vormen van *hebben* werden in de tegenwoordige tijd veertien keer gebruikt en in de verleden tijd vijf keer, vormen van *doen* werden in de tegenwoordige tijd vijf keer gebruikt en in de verleden tijd één keer, vormen van *zitten/liggen/staan* werden in de tegenwoordige tijd vijf keer gebruikt en in de verleden tijd één keer en modalen werden in de tegenwoordige tijd vier keer gebruikt en in de verleden tijd negen keer. Dat het

gebruik van hulpwerkwoorden persoonsgebonden is, is ook te zien bij proefpersoon 601 en 513. Proefpersoon 601 maakte acht keer gebruik van een constructie met *zitten* of *staan*. Deze constructies zijn niet allemaal opgenomen in de frequente codes uit tabel 7.4 (en dus in tabel 7.5), omdat ze ook gebruik maakte van *zit aan* 't + lexicaal werkwoord, die niet is opgenomen voor de frequente codes. Proefpersoon 513 maakte negen keer gebruik van een constructie met *hebben*. Van de andere hulpwerkwoorden wordt niet frequent gebruik gemaakt, en het gebruik ervan is persoonsgebonden. Hypothese 3a kan gedeeltelijk worden bevestigd. De hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van *zijn* en *gaan* en niet frequent in de vorm van *hebben* (en *doen*, *zitten*/*liggen*/*staan* en de modale werkwoorden).

8.2 Taalachtergrond en hulpwerkwoorden: hypothese 3 (taaleffect)

Er is voor zowel de tegenwoordige tijd als voor de verleden tijd geen effect gevonden voor taalachtergrond, wat wel werd verwacht op basis van de literatuurstudie. Van de Craats en Van Hout (2010) ontdekten dat de Marokkaans-Arabische leerders uit hun studie meer gebruik maakten van hulpwerkwoorden in de vorm van *gaan* dan van *is*. Zij verklaarden dit als transfer van het hulpwerkwoord *gadi* uit hun moedertaal dat op semantisch, syntactisch en fonologisch gebied overeenkomt met het Nederlandse *gaan* (Harrell, 1962; Verhagen, 2009a; Van de Craats & Van Hout, 2010). De Marokkaans-Arabische proefpersonen uit deze studie maakten echter niet vaker gebruik van vormen van *gaan* dan de andere twee taalgroepen. Een oorzaak voor het ontbreken van een effect voor taalachtergrond is de spreiding onder de proefpersonen. Sommige Turkse proefpersonen presteerden erg goed, en andere Turkse proefpersonen presteerden heel slecht. Daarnaast zijn er, na de verwijdering van de proefpersonen met niveau A1-A2 (zie paragraaf 4.3) maar twee Marokkaans-Arabische proefpersonen met niveau A1 overgebleven.

Het gebruik van hulpwerkwoorden bleek eerder persoonsgebonden dan taalgebonden. Elf proefpersonen gebruikten in meer dan 25% van hun uitingen hulpwerkwoorden in de tegenwoordige tijd, waaronder zes Turkse proefpersonen, vier Berberse proefpersonen en één Marokkaans-Arabische proefpersoon. De Marokkaans-Arabische proefpersonen maakten minder gebruik van hulpwerkwoorden dan de andere groepen. Van de Marokkaans-Arabische proefpersonen hadden echter zes proefpersonen niveau A2 en twee proefpersonen niveau A1. De hulpwerkwoorden werden het meest gebruikt door de proefpersonen met niveau A1. Een verklaring voor de kleine hoeveelheid hulpwerkwoorden gebruikt door de Marokkaans-Arabische proefpersonen kan het proefpersoon aantal zijn. Als er meer Marokkaans-Arabische proefpersonen met niveau A1 waren getest, dan zouden de Marokkaans-Arabische proefpersonen waarschijnlijk evenveel hulpwerkwoorden produceren als de andere twee taalgroepen.

De proefpersonen die gebruik maakten van hulpwerkwoorden gebruikten of een constructie met een vorm van *zijn* of een constructie met een vorm van *gaan*. Slechts één van de 34 proefpersonen gebruikte zowel een constructie met *is* als een constructie met *gaat* in meer dan 25% van haar uitingen. Het gebruik van de hulpwerkwoorden is dus erg persoonsgebonden en de proefpersonen maken consequent gebruik van één hulpwerkwoord, op die ene proefpersoon (505) na.

Ook hypothese 3b werd niet bevestigd. De verwachting was dat Marokkaanse leerders finietheid sneller zouden verwerven, omdat zij meer aandacht hebben voor het werkwoord aan het begin van de zin dat in het Nederlands finietheidskenmerken draagt. Vier Turkse proefpersonen gebruikten de infinitief in minstens een kwart van hun uitingen, terwijl geen Berberse en één Marokkaans-Arabische proefpersonen dat deden. Er lijkt dus wel een effect te zijn voor taalachtergrond en woordvolgorde uit de moedertaal. Er is echter geen verschil in taalachtergrond

gevonden, mogelijk omdat er zoveel spreiding is in de resultaten van de leerders. Daardoor wordt hypothese 3b ontkracht.

8.3 Tussenfase en taalvaardigheidsniveau: hypothese 1 (tussenfase)

Er is wel een effect gevonden voor taalvaardigheidsniveau. Het verschil tussen de proefpersonen met niveau A1 aan de ene kant en die met A2 aan de andere kant blijkt significant. De ontwikkeling van finietheid wordt weergegeven in drie (tegenwoordige tijd) en vier (verleden tijd) fases. Die fase-indeling is gemaakt op basis van de literatuur (Van de Craats, 2005). Die indeling blijkt voor beide tijden de juiste te zijn. In de tegenwoordige tijd gebruikten de leerders met niveau A1 of de infinitief of hulpwerkwoorden, eventueel in combinatie met de infinitief. De leerders met niveau A2 gebruikten vooral de finiete vorm of hulpwerkwoorden. Eén van de 21 proefpersoon met niveau A2 zat in de tegenwoordige tijd in fase 1 en maakte vooral gebruik van de infinitief.

In de verleden tijd gebruikten de meeste proefpersonen met niveau A1 de infinitief en in sommige gevallen ook patroon 2. De proefpersonen met niveau A2 gebruikten vooral patroon 3 en enkele proefpersonen patroon 2. Twee proefpersonen, 505 en 601, presteerden afwijkend en zaten nog in fase 1. Opvallend genoeg hoeven de proefpersonen de verleden tijd niet te kunnen markeren als ze niveau A2 hebben volgens het CEF (Council of Europe, 2001).

De ontwikkeling verloopt in de tegenwoordige tijd dus van de infinitief (fase 1), via hulpwerkwoorden en de stam (fase 2), naar het finiete werkwoord. Daarmee wordt hypothese 1 voor de tegenwoordige tijd bevestigd. Ook in de verleden tijd verloopt de ontwikkeling van de meeste proefpersonen van fase 1, naar fase 2, naar fase 3. De proefpersonen uit deze studie bleken nog niet in staat de verleden tijd correct uit te drukken. Ze waren in staat verleden tijd (op een onjuiste manier) te markeren, door er een voltooid deelwoord zonder hulpwerkwoord van te maken. In de meeste gevallen werd *ge-* gebruikt als prefix bij de infinitief, maar *ge-* werd ook een aantal keer gebruikt voor de stam en voor stam + *-t* of *-d*. Andere proefpersonen gebruikten de korte vorm van de tegenwoordige tijd, en die vorm kan ook gezien worden als een poging het voltooid deelwoord te realiseren, maar dan zonder het prefix *ge-*.

In de verleden tijd is slechts 48 keer gebruik gemaakt van hulpwerkwoorden, terwijl patroon 2 266 keer voorkomt. Onder patroon 2 in de verleden tijd is ook de finiete vervoeging van de tegenwoordige tijd gerekend en veel proefpersonen maakten daarvan gebruik. Ook in de verleden tijd kwamen de hulpwerkwoorden dus voor tussen de beheersing van de infinitief en het voltooid deelwoord in, maar omdat er zo weinig gebruik is gemaakt van hulpwerkwoorden kan de hypothese voor de verleden tijd niet worden bevestigd. Hypothese 1 wordt dus voor de tegenwoordige tijd wel bevestigd, maar voor de verleden tijd niet.

Als er vervolgonderzoek zou worden gedaan naar hulpwerkwoorden in de verleden tijd, moet er een onderscheid gemaakt worden voor de constructies uit patroon 2 van dit experiment voor de verleden tijd. De constructies met hulpwerkwoorden en vormen uit de tegenwoordige tijd moeten van elkaar gescheiden worden. Mijn voorstel, gebaseerd op de resultaten uit de tegenwoordige tijd, is om de hulpwerkwoorden die zijn vervoegd naar de tegenwoordige tijd in fase 2 in te delen, en de korte vorm in de tegenwoordige tijd in fase 3. De vierde fase wordt dan de markering van de verleden tijd op een incorrecte manier en de vijfde fase is de markering van de verleden tijd op de correcte manier. Vervolgens kan op dezelfde manier als in deze studie, met behulp van kruistabellen, onderzocht

worden of de hulpwerkwoorden inderdaad voorkomen in de verleden tijd vóór de korte vorm in de tegenwoordige tijd.

8.4 Markering verleden tijd

De verleden tijd werd in slechts vijftien gevallen met de correcte vorm gemarkeerd. In alle andere gevallen dat de verleden tijd werd gemarkeerd, werd een voltooid deelwoord geproduceerd zonder hulpwerkwoord of *was* met het lexicale werkwoord. Uit hoofdstuk 7 bleek dat de proefpersonen de verleden tijd op een aantal manieren van de tegenwoordige tijd onderscheidden. Die proefpersonen zijn onder te verdelen in vier groepen. De eerste groep proefpersonen gebruikte in de tegenwoordige tijd vooral de infinitief, en in de verleden tijd de finiete vorm voor de tegenwoordige tijd. Deze proefpersonen, allen met niveau A1, leken in experiment 3a niet in staat de tegenwoordige tijd correct te markeren, maar in experiment 3b bleken ze dat toch te kunnen. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt later gegeven. De tweede groep gebruikte in de tegenwoordige tijd vooral de infinitief of constructies met hulpwerkwoorden. In het experiment waar de verleden tijd werd getest, markeerden ze de verleden tijd door het gebruik van voltooid deelwoorden. Ze gebruikten het prefix *ge-* in de meeste gevallen voor de infinitief, voor de stam of voor stam + *t* of *d* en door één proefpersoon werd het hulpwerkwoord *was* gebruikt in combinatie met de infinitief en het finiete werkwoord. De derde groep proefpersonen was meer gevorderd in de tegenwoordige tijd, waarin ze gebruik maakten van hulpwerkwoorden of de finiete vorm. In de verleden tijd gebruikten zij vooral infinitieven. Deze proefpersonen bleken niet in staat het werkwoord correct te markeren voor de verleden tijd, maar wel voor de tegenwoordige tijd. Daarnaast was er nog een vierde groep proefpersonen die in beide experimenten in fase 3 zat. Zij markeerden de tegenwoordige tijd en de verleden tijd, hoewel de markering voor de verleden tijd nog niet de correcte vorm had.

Deze vier groepen proefpersonen leken zich te realiseren dat er een onderscheid is tussen de verleden tijd en de tegenwoordige tijd. Sommige proefpersonen wisten de verleden tijd (incorrect) te markeren, door er een voltooid deelwoord van te maken. Zij hebben in hun grammatica een onderscheid tussen de tegenwoordige en de verleden tijd gemaakt. De verleden tijd markeerden ze door er *ge-* voor te zetten. Anderen gebruikten de korte vorm, die ze mogelijk zagen als een voltooid deelwoordvorm zonder het prefix *ge-*. Anderen vielen terug naar het eerste ontwikkelingsstadium en gingen weer gebruik maken van de infinitief. Er was maar één proefpersoon (708) die geen onderscheid maakte tussen beide tijden en consequent gebruik maakte van de infinitief. De meeste proefpersonen leken het verschil tussen de tegenwoordige en de verleden tijd dus wel op te merken. Ze hebben echter nog niet allemaal de markering van de verleden tijd onder de knie.

De proefpersonen die de tegenwoordige tijd niet onder de knie hadden, voornamelijk de proefpersonen met niveau A1, gingen gebruik maken van hulpwerkwoorden om toch congruentie tussen subject en werkwoord te creëren. In de verleden tijd pasten de proefpersonen, op één proefpersoon na, de hulpwerkwoorden niet op die manier toe. Dat is een opvallende uitkomst van dit onderzoek.

8.5 Geteste werkwoorden: hypothese 4 (werkwoorden)

De werkwoorden uit de experimenten zijn ook getest om te zien of zij bepaalde constructies of hulpwerkwoorden uitlokten. Dit bleek niet het geval te zijn. Daaruit kan worden opgemaakt dat de hulpwerkwoorden leeg zijn, zoals

verschillende onderzoekers claimden (Blom & De Korte, 2008: 133; Van de Craats & Van Hout, 2010). Als het werkwoord *is* meer frequent was bij bijvoorbeeld het werkwoord *zitten* en *zwaaien* dan is het mogelijk dat de leerders een bepaalde betekenisinhoud aan *is* toekenden. De insertie van *gaat* en *is* blijkt echter een algemeen procedé. Er wordt geen verschil gemaakt tussen de hulpwerkwoorden die worden gekozen bij de verschillende werkwoorden.

De werkwoorden die zijn getest verschilden voor type en soort werkwoord. De verschillende typen werkwoorden varieerden in het duratieve karakter en in argumentstructuur. De soorten werkwoorden waren regelmatige, onregelmatige en complexe werkwoorden.

Voor de tegenwoordige tijd is er geen verschil gevonden tussen de verschillende typen werkwoorden, maar voor de verleden tijd wel. De proefpersonen presteerden significant slechter op de type I (statieve) werkwoorden dan op de type II, III en IV (handelings) werkwoorden. Voor soort werkwoord is voor beide tijden een effect gevonden. De proefpersonen presteerden significant beter op de onregelmatige werkwoorden dan op de complexe werkwoorden voor de tegenwoordige en de verleden tijd. Voor de verleden tijd presteerden de proefpersonen ook significant beter op de onregelmatige werkwoorden dan op de regelmatige werkwoorden. Hierbij moet een kanttekening geplaatst worden. *Binnenkomen* in de verleden tijd gerealiseerd als *binnenkwam* krijgt dezelfde codering als **binnenkoomde*. Een betere prestatie op de onregelmatige werkwoorden wil dus niet zeggen dat de proefpersonen de onregelmatige werkwoorden goed vervoegden.

8.6 Functie hulpwerkwoorden

Deze studie onderzocht de functies van de hulpwerkwoorden in de verwerving van finietheid. De hulpwerkwoorden die werden gebruikt zijn *is* en *gaat*, en in sommige gevallen in de verleden tijd de vorm *was*. In de tegenwoordige tijd werden de hulpwerkwoorden veel vaker gebruikt dan in de verleden tijd. De proefpersonen die in de tegenwoordige tijd frequent gebruik maakten van hulpwerkwoorden deden dat in de verleden tijd niet. De proefpersonen die in de tegenwoordige tijd gebruik maakten van constructies als *is zwaaien* gebruikten in de verleden tijd of *gezwaaien*, *zwaait* of *zwaaien*. Er is maar één proefpersoon, 501, die frequent gebruik maakte van constructies met een hulpwerkwoord in de tegenwoordige en in de verleden tijd. Proefpersoon 507 maakte alleen in de verleden tijd gebruik van hulpwerkwoorden. In de tegenwoordige tijd gebruikte ze de infinitief.

Het is een opvallend verschil tussen beide tijden. Waarom maakten de proefpersonen in de tegenwoordige tijd wel gebruik van hulpwerkwoorden, maar in de verleden tijd niet? Alvorens geprobeerd wordt een antwoord op die vraag te geven, worden de kenmerken van de hulpwerkwoorden die uit deze studie bleken, besproken.

Het eerste kenmerk van de lege hulpwerkwoorden is dat ze de betekenis van de zin niet veranderen. De hulpwerkwoorden werden gebruikt zonder dat het van belang was welk werkwoord werd getest. Daarom kan worden gesproken over *lege hulpwerkwoorden*, zoals ze ook in de literatuurstudie zijn genoemd door onder anderen Blom en De Korte (2008). De hulpwerkwoorden komen voor in de vorm van *zijn* en *gaan*, en niet in de vormen van *hebben*, *doen*, *zitten*, *liggen*, *staan* of modalen. Het gebruik van hulpwerkwoorden is persoonsgebonden en voor het grootste deel afhankelijk van het taalvaardigheidsniveau van de leerder. Meer gevorderde A2 leerders maken minder gebruik van hulpwerkwoorden dan de minder gevorderde A1 leerders. De hulpwerkwoorden worden dan ook gebruikt na de beheersing van de infinitief, voor de beheersing van het finiete werkwoord wat A2 leerders meestal al beheersen. De hulpwerkwoorden werden niet vaker gebruikt door leerders met een bepaalde taalachtergrond. Het gebruik was niet

taalgebonden, maar eerder persoonsgebonden. De hulpwerkwoorden *is* en *gaat* kwamen slechts bij één proefpersoon naast elkaar voor. De andere proefpersonen gebruikten één vorm: of *is* of *gaat*. Dit is een opvallend resultaat.

Deze studie is niet opgezet om de syntactische functie te onderzoeken. Experiment 2 (zie paragraaf 4.2.3) kan de syntactische functie wel onderzoeken en dat experiment zal in vervolgonderzoek besproken worden. In deze studie moesten de proefpersonen zinnen aanvullen met het gevraagde werkwoord, zonder andere woordgroepen toe te voegen. De proefpersonen hoefden het werkwoord dus niet van zinsfinale positie naar een beginpositie in de zin verplaatsen. Toch maakten de proefpersonen gebruik van hulpwerkwoorden. Daardoor kan gesteld worden dat de hulpwerkwoorden niet alleen worden gebruikt voor het creëren van de syntactische structuur.

De morfologische functie wordt gedeeltelijk bevestigd. De proefpersonen vervoegden de hulpwerkwoorden in de meeste gevallen wel voor persoon, maar niet voor tijd. Het zuinigheidsprincipe, zoals in de literatuursectie beschreven, wordt door deze studie niet bevestigd. In deze experimenten hoefden de proefpersonen alleen het werkwoord te realiseren. Ze hoefden niets te herhalen en ook bijvoorbeeld directe objecten waren niet verplicht. Het was in dit onderzoek qua syntaxis niet economischer om *is* in te voegen, omdat het werkwoord niet verplaatst hoefde te worden van een zinsfinale positie naar een beginpositie in de zin. Op morfologisch gebied is de insertie van *is* of *gaat* wel economischer, omdat het lexicale werkwoord niet meer vervoegd hoefde te worden door insertie van *is*.

De vraag die nog beantwoord moet worden, is wat de verklaring is dat de proefpersonen in de tegenwoordige tijd veel gebruik maakten van hulpwerkwoorden en in de verleden tijd veel minder. De verwachting was dat de veronderstelde functies van de hulpwerkwoorden ook voor de verleden tijd zouden gelden. Dat blijkt niet het geval te zijn. Mogelijk worden de hulpwerkwoorden gezien als een constructie die hoort bij de tegenwoordige tijd en denken ze dat de verleden tijd gemarkeerd moet worden met een voltooid deelwoord met *ge-*, zoals *gelopen*. De verleden tijd en de tegenwoordige tijd worden dan als twee aparte processen gezien. Vervolgonderzoek moet duidelijk maken waardoor proefpersonen in de tegenwoordige tijd wel gebruik maken van hulpwerkwoorden en in de verleden tijd niet.

8.7 Slot

Deze studie toonde aan dat hulpwerkwoorden vooral in de tegenwoordige tijd werden gebruikt, in de vorm van *is* of *gaat*. Deze hulpwerkwoorden worden zelden beide door dezelfde proefpersoon gebruikt. De proefpersonen kiezen bijna allemaal één van beide hulpwerkwoorden. Het gebruik van de hulpwerkwoorden is daarnaast eerder persoons- en niveaugebonden dan taalgebonden. Constructies van *is* en *gaat* worden gebruikt, ongeacht om welk werkwoord het gaat. Het gebruik van de hulpwerkwoorden is een algemeen procedé in de tegenwoordige tijd, waardoor aangenomen kan worden dat de hulpwerkwoorden geen betekenisinhoud hebben.

De hulpwerkwoorden komen voor in de fase tussen de beheersing van de infinitief en voor de beheersing van de finiete vervoeging. Ze worden gebruikt om congruentie tussen het subject en het werkwoord aan te geven, alvorens het thematische werkwoord wordt vervoegd. In de verleden tijd worden de hulpwerkwoorden zelden gebruikt. De proefpersonen met niveau A1 en A2 zijn echter niet in staat de verleden tijd correct te markeren. Hulpwerkwoorden zouden een goede strategie zijn om tenminste tijdmarkering toe te voegen aan de uiting. Dat doen de proefpersonen slechts zelden.

De belangrijkste conclusie van deze studie is dat de hulpwerkwoorden *is* en *gaat* geen betekenisinhoud hebben, dat ze vooral in de tegenwoordige tijd worden gebruikt en dat het gebruik eerder persoons- en

niveaugebonden is dan taalgebonden. De hulpwerkwoorden zorgen daarnaast voor congruentie tussen het subject en het werkwoord. De insertie van hulpwerkwoorden is een frequent voorkomende strategie, die door de leeders vooral gebruikt wordt in de tegenwoordige tijd.

9.0 Literatuurreferenties

- Austin, P. K. (2008). *One thousand languages: living, endangered and lost*. Los Angeles: Ivy Press Limited.
- Besten, H. den (1983). On the interaction of root transformations and lexical defective rules. In: Abraham, W. (eds.), *On the formal syntax of the Westgermania: papers from the third Groningen Grammar Talks*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. *Linguistik Aktuell* 3, 47-131.
- Blom, E. & De Korte, S. (2008). Verwerving van het Nederlands: Dummies and Verb second. In: *Nederlandse taalkunde* 13, 133-159.
- Blom, E. & De Korte, S. (2011). Dummy auxiliaries in child and adult second language acquisition of Dutch. In: *Lingua* 121, 906-919.
- Bossers, B., Kuiken, F. & Vermeer, A. (eds). (2010). *Handboek Nederlands als tweede taal in het volwassenenonderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). Jaarrapport immigratie 2010, Den Haag: OBT bv. Geraadpleegd via <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/E564B557-93DC-492E-8EBD-00B3ECA10FA3/0/2010b61pub.pdf> op 17 juli 2012.
- Chomsky, N. (1995). *The minimalist program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Conway, C. en Christiansen, M. (2001). Sequential learning in non-human primates. In: *Trends in cognitive sciences* 5 (12), 539-546.
- Council of Europe. (2001). *A common European framework of references for languages: Learning, teaching, assessment*. New York: Cambridge University Press.
- Craats, I., van de (2005). 'Is' als voorloper van finietheid. In: *Toegepaste taalwetenschap in artikelen* 74, 157-167.
- Craats, I., van de (2006). Obstakels op de NT2-snelweg. In: Bossers, B (ed.), *Vakwerk 3, Achtergronden van de NT2-lespraktijk. Lezingen NT2-conferentie Hoeven 2006* (p. 39-54). Amsterdam: Beroepsvereniging docenten Nederlands als Tweede Taal.
- Craats, I., van de (2009). The role of *is* in the acquisition of finiteness by adult Turkish learners of Dutch, In: *Studies in second language acquisition* 31, 59-92.
- Craats, I., van de & Hout, R., van (2010). Dummy auxiliaries in the second language acquisition of Moroccan learners of Dutch: Form and function. In: *Second Language Research* 26, 473-500.
- DeKeyser, R. (2005). What makes learning second-language grammar difficult? A review of issues. In: *Language learning* 55, supplement 1, 1-25.
- El Aissati, A. (1994). *Nessawal Tmazight (Tarifiyt): A basic course book in Berber (Tarifiyt)*. Nijmegen: Universiteitsdrukkerij.
- Fleta, M. (2003). Is-insertion in L2 grammars of English: a step forward between developmental stages? In: Liceras, M., Zobl, H & Goodluck, H. (eds.), *Proceedings of the 6th generative approaches to second language acquisition conference (GASLA 2002)* (p. 85-96). Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.
- Fokkema, T., Harmsen, C. & Nicolaas, H. (2009). Herkomst en vestiging van de eerste generatie Marokkanen in Nederland. In: *Bevolkingstrends*, 3, 51-56.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkisch: A comprehensive grammar*. New York: Routledge.
- Han, Z. (2004). Fossilization: five central issues. In: *International Journal of Applied Linguistics* 14 (2), 212-242.
- Harrell, R. (1962). *A short reference grammar of Moroccan Arabic*. Washington: Georgetown University Press.
- Hout, R., van & Craats, I., van de (2008). Vergankelijke structuren: de functie van lege hulpwerkwoorden in

taalverwerving. Onderzoeksvoorstel.

-Koster, J. (1975). Dutch as an SOV language. In: *Linguistic Analysis* 1, 111-136.

-Jansen, B., Lalleman, J. & Muysken, P. (1981). The Alternation hypothesis: Acquisition of Dutch word order by Turkish and Moroccan foreign workers. In: *Language Learning* 31, 315-336.

-Jordens, P. (1990). The acquisition of verb placement in Dutch and German. In: *Linguistics* 28, 1407-1448.

-Jordens, P. (2007). Finiteness as a functional category in the acquisition of Dutch. In: *Groninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik* 45, 39-54.

-Jordens, P. & Dimroth, C. (2003). Finiteness in children and adults learning Dutch. In: Gagarina, N. & Gülzow, I. (eds), *Discovering the world of verbs* (pp. 167-195). Dordrecht: Kluwer.

-Lewis, G. (1967). *Turkish Grammar*. Oxford University Press: Oxford.

-Lewis, M. P. (ed.) (2009). *Ethnologue: Languages of the World, Sixteenth edition*. Dallas, Tex.: SIL International. Geraadpleegd via <http://www.ethnologue.com/> op 17 juli 2012.

-MacWhinney, B. (2012). *The CHILDES-project: tools for analyzing talk – electronic edition. Part 1: The CHAT transcription Format*, Carnegie Mellon University. Geraadpleegd via <http://childes.psy.cmu.edu/manuals/CHAT.pdf> op 21 mei 2012.

-McClelland, C. (1996). *Interrelations of prosody, clause structure and discourse pragmatics in Tarifit Berber*. Academisch proefschrift, Universiteit van Texas te Arlington. Geraadpleegd via http://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1083&context=fac_dis op 21 juli 2012.

-Muysken, P. (2011). Ethnolects of Dutch. To appear in F. Hinskens & J. Taeldeman (eds.), *Language in Space and Time: Dutch*. Mouton de Gruyter.

-Nortier, J. (2009). *Nederland meertalenland: feiten, perspectieven en meningen over meertaligheid*. Amsterdam: Aksant.

-Oldenkamp, L. (2010). Verschillen ze wel? In: Bossers, B. (ed.), *Vakwerk 6, Achtergronden van de NT2-lespraktijk* (p. 61-74). Amsterdam : Beroepsvereniging docenten Nederlands als Tweede Taal.

-Orgassa, A. (2009). Specific language impairment in a bilingual context: the acquisition of Dutch inflection by Turkish-Sutch learners. Academisch proefschrift, Universiteit van Amsterdam te Amsterdam. LOT: Utrecht. Geraadpleegd via <http://www.lotpublications.nl/publish/issues/Orgassa/index.html> op 15 juli 2012.

-Parodi, T. (2000). Finiteness and verb placement in second language acquisition. In: *Second Language Research* 16, 355-381.

-Peace Corps Morocco (2011). Moroccan Arabic: Moroccan Arabic textbook. Geraadpleegd via <http://friendsofmorocco.org/Docs/Darija/Moroccan%20Arabic%20textbook%202011.pdf> op 7 augustus 2012.

-Renckens, E. (2008). *Wat is de natuurlijke woordvolgorde?* Geraadpleegd via <http://www.kennislink.nl/publicaties/wat-is-de-natuurlijke-woordvolgorde>, op 14 juli 2012.

-Roeper, T. (1992). From the initial state to V2: Acquisition principles in action. In: Meisel, J. (Eds.), *The acquisition of verb placement* (pp. 333-370). Dordrecht: Kluwer.

-Rooij, V., de (1998). *Morfologie: studie van geledede woorden, week 4*. Collegereeks voor opleiding Culturele antropologie/sociologie van de Niet-westerse samenlevingen UvA. Geraadpleegd via <http://www.vincentderooij.socsci.uva.nl/atw/week4.html> op 19 juli 2012.

-Saville-Troike, M. (2006). *Introducing second language acquisition*. New York: Cambridge University Press.

- Schwarz, B. & Sprouse, R. (1996). Word Order and Nominative Case in Non-Native Language Acquisition: A longitudinal study of (L1 Turkish) German Interlanguage. In: *Second Language Research* 12 (40), 40-72.
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Vainikka, A. & Young-Scholten, M. (1996). Gradual development of L2 phrase structure. In: *Second Language Research* 12, 7-39.
- Verhagen, J. (2009a). Finiteness in Dutch as a second language. Doctoral dissertation. Vrije Universiteit, Amsterdam & Max Planck Institute for Psycholinguistics, Nijmegen. Geraadpleegd via <http://dare.ubvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/13285/8361.pdf?sequence=5> op 19 juli 2012.
- Verhagen, J. (2009b). Light verbs and the acquisition of finiteness and negation in Dutch as a second language. In: C. Dimroth & P. Jordens (Eds.), *Functional elements: Variation in learner systems*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. Geraadpleegd via http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:102656:7/component/escidoc:102818/Verhagen_2009_SOLA.pdf op 19 juli 2012.
- Zoggel, Y., van (2011). *Bieden hulpwerkwoorden hulp bij het diagnostische proces aan eentalige en tweetalige kinderen met een specifieke taalontwikkelingsstoornis? Een onderzoek naar het duratieve karakter en de argumentstructuur van het werkwoord op het gebruik van vervangende, semantisch redundante hulpwerkwoorden*. Masterscriptie, Radboud Universiteit te Nijmegen.
- Zwart, J. (2011). *Zinsleer: begrip van de syntaxis*, oorspronkelijke versie: Tallerman, Maggie (1998), *Understanding syntax*. Geraadpleegd via <http://www.let.rug.nl/zwart/college/docs/zinsleer> op 27 augustus 2012.

Bijlage 1: Tien onderdelen van codering.

Onderdeel	Type constructies
1.	Eén lexicaal werkwoord
2.	AUX zijn + lexicaal werkwoord
3.	AUX gaan + lexicaal werkwoord
4.	AUX hebben + lexicaal werkwoord
5.	AUX doen + lexicaal werkwoord
6.	Modaal + lexicaal werkwoord
7.	Zijn + PP/A + PP
8.	Zitten/staan/liggen/lopen/proberen (om) + (te) + lexicaal werkwoord
9.	Drie werkwoorden
10	Rest

Bijlage 2: Codes

De codes behorend bij de constructies van de proefpersonen.

Code ¹	Eén (lexicaal) werkwoord	Voorbeeld
1	INF	lopen
2	Stam	loop/ hij bel aan
3	Finiet: correcte vervoeging t.t.	hij loopt
4	Finiet: incorrecte vervoeging	wij loopt
5	Scheidbare werkwoord niet gescheiden	hij uitblaast de kaars
6	Alleen partikel	op
7	- ²	
8	GAP werkwoord INF	gaan
9	GAP werkwoord stam	ga
10	GAP werkwoord finiet	Hij gaat (i.p.v. botst) tegen de boom; hij gaat (i.p.v. zit) vast aan hem; wil eruit, gaat vast aan hem
11	Ander werkwoord (vaak geleerd als 'chunk')	pijn hebben (i.p.v. pijn voelen); kusje geven (i.p.v. kussen) of knuffelen;
12	Voltooid deelwoord ³	gelopen
13	Finiet: correcte vervoeging o.v.t.	Hij liep
14	Finiet: incorrecte vervoeging o.v.t.	Hij loopte i.p.v. hij liep
15	Koppelwerkwoord	is klaar

	AUX zijn+ lexicaal werkwoord	Voorbeeld
20	Zijn +INF van bedoeld werkwoord	* is lopen / *was lopen
21	Zijn +stam	* is loop / was loop
22	Zijn +finiet	*is loopt / was loopt
23	Zijn + partikel	*is dicht / is op (oplopen) / was op (oplopen)
24	-	
25	Zijn +voltooid deelwoord	is gelopen / was gelopen / *is gepakt (i.p.v. heeft gepakt)
26	Zijn + onvoltooid verleden tijd	*is liep / is loopte / is vlogen
27	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp	*hij zijn lopen/loop

	AUX gaan+ lexicaal werkwoord	Voorbeeld

¹ Als het partikel van een scheidbaar werkwoord wordt weggelaten, bijvoorbeeld 'Hij slaapt' in plaats van 'Hij uitslaapt', krijgt de uiting code 3 + 0. Als het partikel wordt gerealiseerd, krijgt de uiting code 1. Meer voorbeelden: *'Hij slapen' in plaats van *'Hij uitslapen' krijgt code 1 + 0; *'Hij is/was/gaat/ging/doet/deed blazen' in plaats van 'Hij is/was/gaat/ging/doet/deed 'uitblazen' krijgt code 20 + 0, 30 + 0 of 50 + 0.

Let op: Als een verkeerd partikel wordt gebruikt, b.v. 'aanslapen' in plaats van 'uitslapen' wordt het als goed beschouwd. 'Zij slaapt aan' in plaats van 'Zij slaapt uit' krijgt code 3 + 1 en 'Hij aanslaapt' in plaats van 'Hij uitslaapt' krijgt code 5 + 1, enzovoorts.

² Een aantal codes, bijvoorbeeld 7 en 24, hebben geen constructie. In eerste instantie hoorde er bij deze coderingen wel een constructie, namelijk 'partikel van scheidbaar werkwoord weggelaten', maar die codering is vervangen door een nieuwe codering uit voetnoot 1.

³ Ook verkeerd vervoegde werkwoorden vallen hieronder. Bijvoorbeeld *gelopen i.p.v. gelopen. Dit geldt ook voor constructies met een hulpwerkwoord zoals 'is geklimd i.p.v. is geklommen'

30	Gaan +INF	gaat /ging lopen
31	Gaan +stam	*gaat /ging loop
32	Gaan +finiet	*gaat /ging loopt
33	Gaan + partikel	*gaat /ging uit (uitblazen)
35	Gaan +voltooid deelwoord	*gaat/ ging gelopen
36	Gaan+naar+INF	*gaat/ ging naar lopen
37	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp	*hij ga/gingen lopen
38	Gaan + om+ te+ INF	*hij gaat om te lopen

AUX hebben+ lexicaal werkwoord	Voorbeeld

40	Hebben +INF	*heb/ had lopen
41	Hebben +stam	* heb/ had loop
42	Hebben +finiet	*heb/ had loopt
43	Hebben + partikel	*hebben/ hadden uit (uitblazen)
44	-	
45	Hebben + voltooid deelwoord (v.t.t./voltooid tegenwoordige tijd)	Heeft gelopen
46	Voltooid verleden tijd (v.v.t.)	Hij had gelopen

AUX doen + lexicaal werkwoord	Voorbeeld

50	Doen +INF	*doet lopen / deed lopen
51	Doen +stam	*doet loop / deed loop
52	Doen +finiet	*doet loopt / deed loopt
53	Doen + partikel	*doet op / deed op
54	-	
55	Doen +voltooid deelwoord	*doet gelopen / deed gelopen
56	Incongruentie hulpwerkwoord onderwerp	*De zeehond doe klimmen'

Modaal + lexicaal werkwoord	Voorbeeld

60	Kan/moet/mag/wil/zal +INF	kan/kon; moet/moest; mag/mocht; wil/wilde; zal/zou lopen
61	Kan/moet/mag/wil/zal +stam	* kan/kon; moet/moest; mag/mocht; wil/wilde loop
62	Kan/moet/mag/wil/zal +finiet	* kan/kon; moet/moest; mag/mocht; wil/wilde loopt
63	Kan/moet/mag/wil/zal + partikel	* kan/kon; moet/moest; mag/mocht; wil/wilde op
64	Kan/moet/mag/wil/zal +onbeslist	*....
65	Kan/moet/mag/wil/zal +voltooid deelwoord	*hij wil/wilde ... gekregen

Zijn + PP/A+PP	Voorbeeld

70	Zijn +aan het (aan te/om te) + INF	Is/ was aan het/ aan te/ om te lopen
71	Zijn +aan het +stam	*is/was aan het loop

72	Zijn +aan het +finiet	*is/was aan het loopt
73	Zijn +aan het + partikel	*is/was aan het vast
74	Zijn +aan het +onbeslist	*is/was aan het ...
75	Zijn +aan het +voltooid deelwoord	*is/was aan het gelopen
76	Zijn + voor+ INF	*is/was voor lopen
77	Zijn + bezig met +INF	is /was bezig met lopen

Zitten/staan/liggen/lopen/proberen (om/ aan)+ (te) + lexicaal werkwoord	Voorbeeld

80	Zitten/staan/liggen/lopen + C + INF	Zit/zat... te lopen
81	Zitten/staan/liggen/lopen + C + stam	Zit/zat... te loop
82	Zitten/staan/liggen/lopen + C + finiet	Zit/zat... te loopt
83	Zitten/staan/liggen/lopen + C voltooid deelwoord	Zit/zat... te gelopen
84	Zitten/staan/liggen/lopen + INF zonder C	Zit/zat.... lopen
85	Zit + aan 't / te + INF	* Zit aan te lopen of zit aan 't lopen
86	Blijven +INF	Pingu blijft lopen

Drie werkwoorden	Voorbeeld

90	Zijn+INF+INF/FIN	*is laten lopen / is gaan lopen/ is laten loopt
91	Zijn+FIN+INF	*is wil maken
92	Hebben+INF+INF/ FIN	heb laten lopen, heb zien lachen
93	Modaal+INF+INF	Kunt/moet/wil... laten lopen

Rest	Voorbeeld

999	Missed value: niet gerealiseerd (b.v. er werd tijdens de testafname per ongeluk 2x op een toets gedrukt waardoor een item gemist werd)	
100	Chunk of imperatief	
102	Opvallende constructies	Pingu maakt gapen
103	Niet classificeerbaar/ Onverstaanbaar/onbeslisbaar	
104	Herhaling van uiting van gesprekspartner	
105	Proefpersoon geeft blijk constructie te kennen/productief de gebruiken maar gebruikt het niet bij het juiste plaatje	“De zeehond klimt...’bij plaatje 3 of ‘De zeehond is geklimd boven de steen’ bij plaatje 2
106	Lexicaal middel zoals beginnen (met), probeert (+gaan), straks,... die inchoativiteit/ toekomst/intentie aangeeft	Hij gaat naar boven voor glijden Straks loopt hij..... Hij gaat beginnen met dansen P. probeert gaan klimmen P. wacht voor krijgen P. bijna vallen (bij plaatje 2)

107	Lexicaal middel zoals klaar zijn, stoppen, uit, ... die afronding aangeeft	Hij is klaar met lopen, Hij loopt met de trap klaar [=hij is klaar met de trap oplopen]
108	Geen werkwoord	
109	Zijn / willen/ gaan+ plaats- of richtingbepaling	Is boven / is naar beneden / wil naar boven / ga naar boven
110	Zinnen met 'open', 'dichten', 'vasten', 'trappen' zoals...	*Hij dicht de deur, Hij trapt naar boven...
